

Doen wat je moet doen

Een werkboek voor predikanten en kerkelijk werkers die gemeenteleden begeleiden
bij het verwerken van seksueel misbruik in een pastorale of gezagsrelatie

Inhoudsopgave

Ten geleide	3
Samenvatting	5
1 Wat is seksueel misbruik in pastorale relaties?	6
2 Begeleiding door vertrouwenspersonen van Meldpunt SMPR	12
3 Begeleiding door een predikant of kerkelijk werker	15
4 ‘Slachtoffermechanismen’ hoe de predikant/begeleider daarmee te maken krijgt	23
5 ‘Dadermechanismen’ hoe de predikant/begeleider daarmee te maken krijgt	27
6 Processen in de gemeente	32
7 Het ambtsgeheim	37
8 Dilemma’s bij het indienen van een klacht	40
9 De strafrechtelijke procedure	43
10 De civielrechtelijke procedure	45
Literatuur en links	48
Over de auteurs	49
Colofon	49

Ten geleide

Voor je ligt de werkmap voor predikanten, kerkelijk werkers en priesters die slachtoffers van seksueel misbruik in pastorale en gezagsrelaties begeleiden. Het is een terrein vol voetangels en klemmen. Daarom biedt SMPR, meldpunt seksueel misbruik in de kerk¹, je dit werkboek aan. Bij de samenstelling is een aantal uitgangspunten gehanteerd.

Begeleiding van slachtoffers

In dit werkboek wordt informatie aangereikt aan de pastor die slachtoffers begeleidt. Het gaat hier niet om begeleiding van daders of een plaatselijke kerkgemeenschap. Dat vraagt een andere insteek. Voor de gemeentebegeleiding hebben de aangesloten kerken een protocol uitgebracht. De Protestantse Kerk heeft een brochure uitgebracht² over daderpastoraat onder de titel *Iemand valt niet samen met zijn daden*.³ Alles wat in de nu voorliggende werkmap bijeengebracht is over mechanismen bij daders of in de gemeente of parochie, staat ten dienste van de begeleiding van slachtoffers. Met andere woorden: de informatie over daders die in dit werkboek wordt gegeven is bedoeld om slachtoffers beter te kunnen begeleiden. Dat sluit aan bij het uitgangspunt van Meldpunt SMPR dat de eerste loyaliteit bij de zwaksten ligt. Van daaruit krijgt de loyaliteit met alle anderen vorm en gestalte.

Waar gaat het over – verschillende perspectieven

Het nadenken over seksuele handelingen is niet waardevrij. We onderscheiden twee manieren van denken en spreken hierover. Het gaat om twee perspectieven die elkaar onderling uitsluiten: het perspectief van de romantische relatie en het perspectief van de macht. Binnen de eerste categorie wordt ook het slachtoffer verantwoordelijk gehouden voor de 'liefdesrelatie'. In het tweede perspectief wordt rekening gehouden met de aard van de hulpverlenende relatie, met de machtspositie van de dader en met de kwetsbaarheid van het slachtoffer. Dit geeft een andere benadering. De werkmap is vanuit dit tweede perspectief

geschreven, waarbij macht en machtsverschillen expliciet in de benadering betrokken worden. In de volgende hoofdstukken zal nader worden ingegaan op de aard van de macht van de pastor en op de daaruit voortvloeiende verantwoordelijkheden.

Misbruik van vertrouwen en van de machtspositie

Belangrijk om te weten is dat bij seksueel misbruik in pastorale en gezagsrelaties nagenoeg altijd sprake is van een machtsverhouding. Misbruik geschiedt doorgaans in een situatie waarin de misbruikte minder dan anders in staat is zelfstandig te beslissen. Een pastorant vraagt om hulp en belandt dan in een situatie waarin de pastor de positie misbruikt en de pastorant opzadelt met een heel ander probleem. De pastor wordt per definitie en uit hoofde van de functie vertrouwd. Op een andere manier geldt dit ook voor andere gezagsrelaties binnen een gemeente, bijvoorbeeld die van een koster, organist of kerkelijk werker. In geval van seksueel misbruik misbruikt de pastor de positie en de daarbij behorende macht.

Naast geschonden vertrouwen is ook machtsmisbruik een belangrijk aandachtspunt omdat de pastorant in haar of zijn kwetsbaarheid en afhankelijkheid vaak nergens anders terecht kan met haar nood. Dit machtsmisbruik kan zich uiten in geweld (seksueel misbruik, seksuele intimidatie), het overschrijden van professionele grenzen en misbruik van het ambt. In alle gevallen is sprake van grensoverschrijdend gedrag.

Waar gaat pastoraat aan een slachtoffer vanuit?

Pastoraat baseert zich op wat de pastorant zegt. De pastor die een slachtoffer van seksueel misbruik begeleidt is niet uit op waarheidsvinding. Daar zijn anderen voor. De pastor gaat uit van de signalen die de pastorant uitzendt, en probeert met haar of hem daarin een weg te gaan. Want ook al zou een geuite beschuldiging niet juist zijn, dan is dat toch een signaal van een (onderliggend) probleem.

---

1. In Meldpunt SMPR nemen deel de Algemene Doopsgezinde Sociëteit, de Bond van Vrije Evangelische Gemeenten in Nederland, de Oud-Katholieke Kerk van Nederland, de Protestantse Kerk in Nederland, de Remonstrantse Broederschap, de Evangelische Broedergemeente, het Apostolisch Genootschap, het Kerkgenootschap van de Zevende-dags Adventisten en het Leger des Heils.

2. Zie de websites van de aangesloten kerken.

3. Te downloaden via protestantsekerk.nl.

Zij én hij...

Zowel vrouwen als mannen zijn slachtoffer van seksueel misbruik. De meeste daders zijn mannen, maar ook vrouwen kunnen dader zijn. Het zou kunnen dat op de erkenning van dat laatste een taboe rust, wat de herkenning van vrouwen als dader bemoeilijkt. Mogelijk wordt dat ook in de hand gewerkt doordat over de dader vaak in de 'hij'-vorm wordt geschreven, terwijl het slachtoffer dikwijls als een 'zij' wordt voorgesteld. Dat zal in dit werkboek vaak ook zo zijn. Het is goed om dit met enige nadruk vast te stellen en ervan uit te gaan dat de uitzondering de regel bevestigt.

Tot slot

Dit werkboek biedt een schat aan informatie. Maar de gebruiker dient erop bedacht te zijn dat elke situatie weer anders is. Voorgebakken antwoorden zijn niet te geven, en niet alle vragen uit de praktijk kunnen beantwoord worden. We hopen dat dit werkboek aan zijn doel beantwoordt.

*Age Kramer, voorzitter Interkerkelijk Bestuurlijk Overleg
Meldpunt SMPR in de periode 2015-2020*

Slachtoffer en dader

Graag verhelderen we hier enkele termen. Vaak wordt het begrip 'slachtoffer' gebruikt voor hen die seksueel misbruik hebben ervaren. Zo'n woord kan het beeld oproepen van lijdzaamheid en machteloosheid, maar dat is niet bedoeld. Daarom wordt in het gewone spraakgebruik regelmatig ook de term 'benadeelde' gebezigd. In deze map wordt overigens wel gesproken over slachtoffer.

Formeel is de term 'dader' aan de orde wanneer een college van opzicht of een klachtencommissie deze actieve betrokkenheid heeft vastgesteld en daarover een oordeel heeft gegeven. Niet elk geval van misbruik leidt tot een klacht, niet elke klacht leidt tot een tuchtmaatregel. Ook al wordt in deze map geschreven over 'dader', het kan tevens gaan om iemand die is aangewezen, beschuldigd of van wie gezegd kan worden dat hij pleger is.

Samenvatting

Hoofdstuk 1 gaat in op de algemene vraag: wat is seksueel misbruik in pastorale relaties? Hoe kan het gebeuren? Wat is de uitwerking en de schade voor de benadeelde? Seksueel misbruik bestaat in diverse vormen en gradaties. De ernst ervan en de gevolgen voor slachtoffers zijn verschillend.

Hoofdstuk 2 behandelt de begeleiding door vertrouwenspersonen van Meldpunt SMPR. Uitgangspunt is dat de benadeelde zoveel mogelijk de regie weer in handen neemt. De vertrouwenspersoon helpt daarbij. De vertrouwenspersonen zijn bekend met de regelingen en protocollen van de bij Meldpunt SMPR aangesloten kerken. Een samenwerking tussen predikant-begeleider en vertrouwenspersoon is mogelijk.

Hoofdstuk 3 legt uit wat wel en wat niet van de begeleiding door een predikant mag worden verwacht. Pastorale begeleiding na seksueel misbruik biedt geen psychotherapeutische of medische hulp en is evenmin een relatie van wederkerigheid zoals vriendschap en liefde. Wel kunnen zij van begin tot einde een veilige sfeer bieden.

Hoofdstuk 4 geeft uitleg over 'slachtoffermechanismen'. Hoe kan een slachtoffer zich bevrijden van de gevolgen van het onrecht dat is aangedaan? En hoe daarbij te helpen? Bij slachtoffermechanismen hoort vaak een zekere angst voor herstel.

Hoofdstuk 5 gaat in op 'dadermechanismen'. Hoe komt het dat plegers van seksueel misbruik zo weinig lijken te zien en te beseffen van het leed dat ze aanrichten? Het gaat vaak om een combinatie van behoefte aan macht, bevestiging en lust. Chantage, bedreiging en/of schuldoverdracht worden vaak toegepast. Het hoofdstuk eindigt met een klein excurs over theologie in de kerk, religieuze taal en de relatie hiervan met seksueel misbruik.

Hoofdstuk 6 geeft voorbeelden van wat in de gemeente kan gebeuren na seksueel misbruik in pastorale relaties. De combinatie van seks, macht en geloof heeft impact op

de hele gemeenschap. Vaak is er een olievlekwerking van vermoedens en geruchten. Het begint tussen twee mensen en verbreedt zich tot een grote kring. Emoties en oordelen lopen voortdurend door elkaar heen. Er kan partijvorming optreden.

Hoofdstuk 7 behandelt het ambtsgeheim. Bijna iedereen die geconfronteerd wordt met seksueel misbruik in pastorale of gezagsrelaties krijgt op enig moment te maken met vragen rondom het ambtsgeheim: word ik medeverantwoordelijk voor misbruik als ik mijn ambtsgeheim niet doorbreek? Wat doe ik met dit 'conflict van plichten'?

Hoofdstuk 8 gaat over valkuilen en conflicterende belangen die vaak voorkomen bij de keuze om al dan niet een klacht in te dienen. Meldpunt SMPR stelt dat het voor misbruikten van essentieel belang is om te kiezen voor wat in hun eigen belang is. Dit kan een dilemma opleveren voor gemeentepredikanten die misbruikten uit de eigen gemeente begeleiden. De belangen van de gemeente tegenover de belangen van de misbruikte kunnen tot een loyaliteitsconflict leiden. Het hoofdstuk bevat ook praktische informatie over het indienen van een klacht.

Hoofdstuk 9 gaat over de strafrechtelijke procedure. Het strafrecht kent een beperkt aantal straffen: geldboete, taakstraf, gevangenisstraf en therapie. Een strafrechtelijke procedure kan vaak jaren duren, wat zowel voor het slachtoffer als voor de aangeklaagde heel belastend is. Het doen van aangifte is zwaar. Een groot voordeel van de strafrechtelijke procedure is dat politie en justitie onderzoek doen om tot een goede bewijsvoering te komen.

Hoofdstuk 10 handelt over de civielrechtelijke procedure. De civiele rechter bepaalt of het aannemelijk is dat de ene mens de andere schade berokkend heeft. De rechter doet geen uitspraak over het al dan niet plaatsvinden van seksueel misbruik, wel over de al dan niet opgelopen schade en welke vergoeding daar tegenover moet staan.

1. Wat is seksueel misbruik in pastorale relaties?

Judith van der Werf

Als mensen de stap zetten om te gaan vertellen over hun ervaringen van seksueel misbruik, dan is dat als het gaan van een nog ongebaande weg. Wat gebeurd is laat zich niet zomaar vertellen. Een veilige plek en veel ruimte zijn eerste vereisten. De verteller heeft vertrouwen nodig om het zwijgen te doorbreken en tot woorden te komen, maar ook moed om te erkennen – allereerst voor zichzelf – wat er gebeurd is en wat dat aan en met haar of hem gedaan heeft. Het verhaal komt vaak bij stukjes en beetjes naar buiten, met omcirkelende bewegingen. Het helpt als de luisteraar menselijk, open en met aandacht aanwezig durft zijn. Want er zijn heel wat obstakels te nemen onderweg. Er spelen gevoelens als angst en verwarring, schaamte en schuldgevoel, gekwetstheid en loyaliteit. Er is neiging om het misbruik en de gevolgen daarvan te bagatelliseren of te ontkennen. Veelal is de misbruikte door het gebeuren in een isolement geraakt. Of het gevoel slachtoffer te zijn beheerst het leven van alledag. En het is nooit af, lijkt het. Er is een lange weg te gaan eer het verhaal betekenis krijgt en geïntegreerd kan worden in het huidige leven. In die wirwar is het van belang dat degene die als luisteraar en getuige beschikbaar is, kan onderscheiden waar de ander zich op deze weg bevindt en wat er allemaal speelt of waar begrenzing nodig is. Immers, in theorie lijkt wel duidelijk wat misbruik is, maar de werkelijkheid zoals die zich voordoet is vaak minder doorzichtig.

In dit hoofdstuk gaan we in op een aantal basisvragen:

- Wat is seksueel misbruik in pastorale relaties?
- Hoe doet het zich voor?
- Wat speelt er mee?
- Wat zijn gevolgen?

Wat is seksueel misbruik in pastorale relaties?

Seksueel misbruik wordt in onze samenleving niet alleen beschouwd als ontoelaatbaar gedrag. Seksueel misbruik is een misdrijf en daarom strafbaar. Dat geldt vanzelfsprekend ook voor seksueel misbruik in de kerk.

In de kerken en geloofsgemeenschappen die aangesloten zijn bij Meldpunt SMPR is overeenstemming over de definitie van wat seksueel misbruik in pastorale relaties is. Mochten er afwijkende formuleringen gebruikt worden, dan hebben ze betrekking op de organisatie van een kerkgenootschap en niet op de inhoud van de definitie als zodanig.

Als we de Protestantse Kerk in Nederland als voorbeeld nemen, dan zien we in de Generale Regeling 11, over de kerkelijke rechtspraak, artikel 17, seksueel misbruik in pastorale relaties of gezagsrelaties, omschreven staan als:

‘Misbruik van macht en vertrouwen door degene die in een ambt of een dienst staat, een kerkelijke functie vervult of kerkelijke bevoegdheden uitoefent, in een pastorale relatie of in een relatie die betrokkene uit hoofde van dit ambt, deze dienst, functie of bevoegdheden onderhoudt, in de vorm van seksuele handelingen of toespelingen op of uitnodigingen tot seksueel contact dan wel van ander intimiderend gedrag, alles al dan niet onder druk van geheimhouding.’

In deze definitie van seksueel misbruik zijn verschillende aspecten te onderscheiden.

Er is enerzijds het aspect van macht en machtsmisbruik, van dwang en intimiderend of manipulatief gedrag. Anderzijds is er sprake van seksuele aandacht en handelingen of uitnodigingen tot seksueel contact. Beide aspecten spelen een eigen rol in het misbruik, maar juist de combinatie van seksueel getinte aandacht, manipulatief gedrag en gedwongen geheimhouding maakt dat de gevolgen zo ingrijpend zijn.

Seksueel misbruik brengt niet alleen schade aan op het seksuele vlak, maar beschaamt en beschadigt ook het vertrouwen en de ontvankelijkheid van mensen.

Onder ‘seksueel misbruik’ vallen niet alleen aanranding en verkrachting, maar alle seksueel getinte aandacht, alsook toespelingen of contacten die door de ander als ongewenst worden ervaren maar niet geweigerd kunnen worden. De hele weg van het seksualiseren van een relatie is seksueel misbruik, omdat hier de relatie ondergeschikt wordt gemaakt aan het bevredigen van eigen (seksuele) behoeften en noden.

Onder ‘pastorale relaties of gezagsrelaties’ valt niet alleen de relatie die de pastor met zijn of haar gemeenteleden heeft, een relatie die zowel vertrouwelijk als functioneel kan zijn. In brede zin – en daar gaat het hier om – betreft het elke relatie binnen het kerkenwerk die een pastor of vrijwilliger heeft die een specifiek ambt of functie bekleedt, bijvoorbeeld als ouderling, diaken, kerkrentmeester, cantor, organist, jeugdwerker, pionier, koster, diaconaal consulent, supervisor, stagiair, enz. Van hen mag verwacht worden dat ze professioneel en dus betrouwbaar

omgaan met de aan hen toevertrouwde opdracht en de verantwoordelijkheden die daaruit voortvloeien.

Het houdt onder andere in dat zij in relatie tot gemeenteleden of andere personen van buiten de kerkelijke gemeente eerst verantwoordelijk worden geacht voor het bewaken en bewaren van de grenzen en de veiligheid van het contact. Het ambt of de functie die ze in de kerk bekleden geeft hen deze – asymmetrische – positie en verantwoordelijkheid. Ook als het initiatief tot grensoverschrijding van de ander komt, zijn zij de aangewezen persoon om dit bespreekbaar te maken en te stoppen: er zijn grenzen! Dit geldt zowel in relatie tot kinderen en jongvolwassenen alsook volwassenen. Misbruik in de kerk laat zich niet versmallen tot de persoonlijke levenssfeer van de betrokkenen zoals bij overspel. Als kerkelijke functionarissen grenzen overschrijden in het contact en daardoor de integriteit van de ander schaden, dan schenden ze daarmee ook het ambt of de functie waarmee zij bekleed zijn. In die zin tast misbruik het gemeente-zijn in zijn kern aan. In de meeste gevallen is de vermeende dader een man, de misbruikte een vrouw. In een aantal situaties waarin misbruik gemeld wordt zijn de slachtoffers mannen. Naast mannelijke daders zijn er ook vrouwelijke daders. De cijfers over misbruik in de kerk laten zich slechts schatten, omdat dit misbruik in veel gevallen onder de pet blijft. In de jaarverslagen van Meldpunt SMPR, smpr.nl, staan de aantallen meldingen en ingediende klachten.

Hoe doet het zich voor?

Seksueel misbruik in de kerk doet zich op heel verschillende manieren voor. Hier een paar voorbeelden van hoe het kan gebeuren, anoniem, samengesteld uit verschillende echt gebeurde situaties. Inge en Bart kwamen bij Meldpunt SMPR terecht en vertelden hun verhaal aan een vertrouwenspersoon. José schreef een e-mail aan het meldpunt en staat nog aan het begin van deze weg.

Inge (destijds 36 jaar):

“Toen ik bij mijn pastor aanklopte om te praten over een conflict op mijn werk, wilde hij niets liever dan helpen. Ik kende hem van toen ik de kinderkring deed. Het deed me goed dat ik gehoor kreeg, dat hij aandacht had voor mij als persoon, want ik had in die tijd weinig gevoel van eigenwaarde. Hij vertelde ook over zichzelf. Dat had iets van gelijkwaardigheid, zei hij. Ik liet mij betrekken in zijn werk en in zijn sores. Zo kon ik iets terugdoen. Hij zei dat ik de enige

was met wie hij zo goed kon praten. Dat streelde mij, door hem werd ik werd weer iemand. Of ik verliefd was kan ik eigenlijk niet zeggen, ik zocht houvast. Toen hij aandrang op seksueel contact ben ik daarop ingegaan, omdat hij zei dat het goed voor mij was. Ik wilde hem niet verliezen, hij gaf zin aan mijn bestaan. Nu zie ik in dat ik volstrekt afhankelijk van hem was. Hij gaf veel maar nam ook veel. Ik raakte geleidelijk aan sociaal in een isolement. Hij werd mijn leven. Een geheim leven, dat wel, want hij was gehuwd. Ik zat steeds op hem te wachten. Toen ik erover wilde praten, gaf hij opeens niet thuis. Langzaamaan realiseerde ik me dat er voor mij en mijn verhaal geen ruimte was. Kennelijk was voor hém het seksuele contact het meest belangrijke, maar ik had er een probleem bij gekregen. Dat was heel pijnlijk. Ik heb lang gezwegen omdat ik hem niet in moeilijkheden wilde brengen. Ik heb ook veel aan hem gehad, maar er klopte zo veel niet.”

Bart (destijds 14 jaar):

“Ik was altijd veel op straat. Een beetje hangen, voetballen. Mijn vader was geregeld werkloos en de sfeer thuis was geladen. Toen er een jongerenwerker van de kerk in onze wijk sportdingen ging organiseren, wilde ik wel meedoen. Voetbalcompetities, roeien, zeskamp, ik vond het allemaal leuk. Je had wat te doen, er was aandacht. Op een keer vroeg hij mij voor een weekend mee. Het leek me wel wat, maar 's nachts zat hij ineens aan me. Hij zei dat het moest kunnen, ‘jongens onder mekaar’. Ik vond dat maar zozo, maar bleef wel komen. Thuis praatte ik er niet over. Ik ben een jongen, en ik deed toch zelf mee? Dat ik reageerde met mijn lichaam, daar had ik moeite mee. Het bracht me in de war; wie ben je dan?”

José (via e-mail):

“Ik heb jullie gevonden op internet en hoop dat jullie mij kunnen helpen. Ik ben gelovig opgevoed. De kerk is voor mij een goeie plek, ook omdat ik graag zing. Nu is er iets voorgevallen met de dirigent van het kerkkoor, hij is diaken in onze kerk. Toen ben ik een tijdje in de war geraakt en opgenomen geweest want ik voelde me onveilig. Ik heb geprobeerd erover te praten met de ouderling van onze kerk, maar het lijkt of niemand mij begrijpen wil. Ik zit nu in een andere gemeente waar ik nog maar weinig mensen ken. Ik vind het ook lastig omdat er bij mijzelf veel schuldgevoel zit. En vragen: hoe het zit met vergeven, hoe ik moet omgaan met deze dingen in het licht van de Bijbel. Zijn er meer mensen als ik?”

Wat speelt er mee?

Als je een luisterend oor biedt aan iemand die over misbruik-ervaringen vertelt, dan is het belangrijk om aan te sluiten bij waar iemand is, de taal en de woorden te proeven waarin het verhaal wordt gevat zonder ze direct te interpreteren in een eigen kader en zonder oordeel. In het vertrouwen dat het verhaal zich tevoorschijn laat luisteren.

Luisteren begint met ruimte bieden aan het verhaal zoals het verteld wordt. De persoon achter het verhaal wil allereerst gehoord en geloofd worden in dit pijnlijke gebeuren uit haar of zijn levensverhaal. Alles draait om erkenning. Geloof je mij? Erken mij!

Bij seksueel misbruik in de kerk speelt een aantal factoren mee die fundamenteel zijn om te begrijpen wat dit soort misbruik is en doet. Er is sprake van verhullende taal, van *grooming*, macht en afhankelijkheid, seksualiteit, loyaliteit, kwetsbaarheid, beelden van slachtofferschap, eenzaamheid. Ook kerk en geloof zijn een factor van betekenis. Op elk van deze facetten wordt hier kort ingegaan.

Verhullende taal

In bijna alle verhalen van mensen die misbruikt zijn wordt *verhullende taal* gebruikt, taal waarbij niet zomaar duidelijk is wat de betekenis ervan is en of het gebruikte woord wel zegt wat het lijkt te zeggen.

Zoals in het e-mailvoorbeeld van José. Wat er is voorgevallen met de koördirigent is onbekend. Er wordt iets openbaar gemaakt, onthuld, maar er is tegelijk ook een terugtrekbeweging die verhuult en afleidt van de feiten en van de impact die het gebeurde gehad heeft en mogelijk nog heeft. Dat er een opname was na het gebeuren doet vermoeden dat de verwarring groot was, maar is er wel een relatie met het gebeuren met de koördirigent? Er is een vermeende dader, de koördirigent, maar er is ook sprake van verplaatsing van schuld en verantwoordelijkheid voor het gebeurde richting het slachtoffer.

Bijbel en christelijke traditie spelen een rol van betekenis. Er wordt gesproken over vergeven. Maar is dit de juiste vraag op de juiste tijd? Ligt het niet meer voor de hand eerst over gerechtigheid en recht doen te spreken? Of wordt hier het gebeuren bij voorbaat toegedekt zonder dat duidelijk is geworden wat er speelt en hoe dat beoordeeld dient te worden? In wiens belang wordt hier de mantel der liefde aangereikt?

Vertellen is voor de verteller een zoektocht, een weg van leren onderscheiden en benoemen, erkennen allereerst voor jezelf wat er gebeurd is en hoe dat kon gebeuren.

Het is steeds meer in jezelf afdalen naar de binnenkant van je verhaal en ontdekken wat gebeurd is. Dat is confronterend. Vaak is er een veelheid en wirwar van gevoelens en emoties waardoor een en ander niet helder wordt. Er speelt schaamte en schuld om wat gebeurd is: wie ben ik dat mij dit overkwam, ken ik mijzelf nog? Het is vaak een heen en weer geslingerd worden tussen toegeven dat je iets heel pijnlijks hebt meegemaakt en dan weer terugschrikken en bagatelliseren hoe pijnlijk en beschamend het was.

Er is moed voor nodig om jezelf steeds opnieuw te bevragen om de waarheid van je leven om het spoor te komen.

Het vraagt van de luisteraar om scherp te luisteren en zo nodig zakelijk feiten uit te vragen: 'Wat gebeurde er, waar was het, wie was erbij, enz.' Vaak is het gevoel tijdelijk gesloten en brengt het de ander niet verder wanneer je naar gevoelens vraagt. Wel helpt het om naar beeldtaal te vragen: 'Hoe kijk je naar deze periode uit je leven? Heb je daar een beeld bij?' Een beeld concentreert het gevoel en geeft tegelijk de mogelijkheid om er van een afstand naar te kijken.

Grooming

Vaak is er vorm van instemming met het contact zoals het zich ontwikkelt. Inge zegt in haar casus dat ze erin meeging omdat ze de pastor niet kwijt wilde. Ze voelde zich gezien. Ook in de casus van Bart speelt iets dergelijks: hij noemt de aandacht die hij kreeg als factor om mee te gaan op weekend. Daaruit zou je kunnen opmaken dat de vrouw of man die dit overkomt op zijn minst naïef moet zijn geweest. 'Daar ben je toch zelf bij', zeggen buitenstaanders dan. Of: 'Je bent toch volwassen, je kunt toch nee zeggen?!' De realiteit is echter anders.

Bij seksueel misbruik in pastorale relaties gaat het zelden om een incident. In de meeste gevallen van misbruik van een kind, jongvolwassene of volwassene vindt een zorgvuldig geregisseerde verschuiving in de relatie met de pleger plaats, is er een glijdende schaal waarbij de grensoverschrijdingen zich steeds meer uitbreiden. Er is sprake van een patroon van manipulatie bij de pleger: van fantaseren over tot plannen maken om tot de handeling zelf. Maar omdat het zo geleidelijk gaat wordt het minder makkelijk onderkend. Het begint bijvoorbeeld via internet of in een *face to face-contact*, met blikken en gebaren, vervolgens met het vertellen van persoonlijke dingen, het laten uitlopen van gesprekken, het uitwisselen van geschenken, tot het verkleinen van de fysieke ruimte, aanrakingen, vragen naar het seksuele leven, fantaseren over seksuele gemeenschap en soms de gemeenschap zelf. Het is een vorm van *grooming*, van ingesponnen worden in een web. Vaak wordt het patroon pas achteraf, als de relatie al verbroken is, door slachtoffers herkend en erkend als manipulatie en misbruik.

In enkele gevallen komt het voor dat vermeende daders niet beseffen dat ze steeds op een grens balanceren van wat nog wel en wat eigenlijk niet meer kan. Ze willen graag nabij zijn, maar in hun uitstraling en gedragingen komen ze net te dichtbij. Wat dat betekent voor de ander die zich daarbij ongemakkelijk of zelfs belaagd voelt, onderkennen ze niet. Er is sprake van een manco in kennis en zelfkennis dat om nader onderzoek en bijscholing vraagt.

Ook komt het voor dat uit het contact met een pastor of een andere functionaris een echte relatie lijkt te groeien. In beide situaties is er het nodige uit te zoeken en uit te zeven, voor helder wordt wat er hier aan de hand is en welke maatregelen nodig zijn om voor de toekomst grensoverschrijding te voorkomen. Ook hier geldt dat het bewaren van de grenzen en de veiligheid van de ander voorop staat.

Macht en afhankelijkheid

In beginsel is geen mens zonder macht, ieder heeft het vermogen om een deel van het gedrag (inclusief gedachten en gevoelens) van een ander te bepalen. Dat geldt ook in een situatie van misbruik, zowel voor slachtoffer als pleger. Maar algemeen gesproken heeft de een meer macht en machtsmiddelen dan de ander. Afhankelijk van het feit of iemand man of vrouw is, in het westen is geboren of elders, welke huidskleur iemand heeft. Ook al wordt er gelijkheid tussen mensen beleden, het maakt wel degelijk uit welke opleiding en taalvaardigheid iemand heeft, of iemand gezag heeft en status, enz. In alles is echter beslissend of en hoe we onze machtsmiddelen gebruiken en in wiens belang.

Als we naar de voorbeelden kijken, zien we dat Inge een afhankelijke positie heeft ten opzichte van haar pastor: zij komt met haar nood bij hem en stelt zich kwetsbaar op. De pastor heeft gezag en overwicht door zijn positie, en zijn betrokkenheid bij het lief en leed in de gemeenschap versterkt dat. Natuurlijk heeft Inge het vermogen om nee te zeggen, maar ze groeit ook aan de relatie. Ze is intussen uitvoerend betrokken bij zijn werk en op de hoogte van zijn problemen. Langzaam vervagen de rollen die voorheen vastlagen. Als zogenaamd gelijke wordt Inge in elke volgende stap medeverantwoordelijk gemaakt. 'Jij wilde het toch ook', zegt de pleger als seks een steeds grotere rol inneemt. Intussen manipuleert hij hun verhouding zo dat elke openheid over 'hun geheimpje' schadelijk is. Inge kan bijna geen kant meer op en komt steeds meer alleen te staan. Ze wordt nog afhankelijker doordat ze zijn redeneringen tot de hare maakt.

Hetzelfde gebeurt bij Bart. De vragen en de verwarring die de seksuele toenadering van de jeugdleider veroorzaken worden goedgepraat en door Bart gebagatelliseerd. De eigen autonomie van zowel Inge als Bart verandert langzaam in machteloosheid.

Ze raken gevangen in een web van tegenstrijdige gevoelens en belangen, waaruit geen ontsnapping mogelijk lijkt. Fysieke kracht of dwang zijn daarbij niet echt nodig, het voltrekt zich allemaal heel subtiel.

Seksualiteit en intimiteit

Seksualiteit behoort tot het meest intieme van een mens, waar hij of zij het meest kwetsbaar en het meest zichzelf is, zich het meest gezien en aanvaard weet. Seksueel misbruik schaadt niet alleen de persoonlijke en lichamelijke integriteit van een mens, maar ook de overgave waarmee iemand in het leven staat. Wat een geschenk behoort te zijn, wordt brutaal genomen.

Inge vraagt zich af: waar ben ik eigenlijk gebleven; waar is de mens die ik was?

Bij Bart lees je dit tussen de regels door. Seksueel misbruik kan diepe onzekerheid geven over de eigen identiteit, en ook over de seksuele identiteit en geaardheid. Dat speelt nog sterker als de dader van hetzelfde geslacht is.

Hoe jonger men is ten tijde van het misbruik, hoe moeilijker het is een eigen identiteit op te bouwen. Immers, de meest bepalende gebeurtenissen in je leven hielden verband met een ontkenning van je persoon. Het is vaak lang zoeken om weer positief tegenover je lichaam te staan, om plezier te beleven aan lijfelijke en intimiteit. De stap om jezelf aan een ander toe te vertrouwen, om tot overgave te komen, is angstaanjagend groot. Voor velen blijft de seksuele levensloop een hoofdstuk apart.

Loyaliteit en zwijgen

Een relatie wordt gebouwd op trouw en vertrouwen waarbij er als het goed is een open dialoog is waarbij je jezelf kunt zijn zoals ook de ander zichzelf mag zijn. Er ontstaat een balans tussen geven en nemen en ontvangen. Kort gezegd krijgt zo de band tussen ouders en kinderen vorm en wordt vervolgens elke relatie waarin wederzijdse trouw en afhankelijkheid een rol spelen opgebouwd. En ook al gaat niet alles goed tussen ouders en kinderen en wordt het vertrouwen van het kind beschaamd, het kind is loyaal aan de ouders.

Bij seksueel misbruik in pastorale relaties lijkt de band met de kerk en de kerkgemeenschap op de band tussen ouders en kinderen. Er is nabijheid en zorg bij lief en leed. Je hoort als één groot gezin bij elkaar als je de maaltijd viert. Het is kortom een vertrouwensband. Ook al wordt je pijn gedaan, de rek is groot. Zowel Inge als Bart spreken over goede dingen die in en door de relatie aan hen gebeurd zijn. Ze voelen zich gezien en gekend, waren belangrijk voor iemand. Ook José geeft aan dat de kerk voor haar een goede plek is. Hun loyaliteit belemmert het zicht op het beschadigende van de relatie. Als ze al vragen hebben, zullen ze de schuld of verantwoordelijkheid toch eerder

bij zichzelf zoeken. Ze zijn bang de hen toegemeten liefde te verliezen. De pleger is daar vanzelf bij gebaat.

Bij misbruik in de kerk krijgt loyaliteit meestal de vorm van zwijgen, omdat de prijs voor het verbreken van de band (te) hoog is. Dat geldt voor het slachtoffer maar vaak ook voor de omgeving. Want wat gebeurt er als je de jeugdleider beschuldigt die zo geliefd is? Wie gelooft je als je onthult dat deze charismatische pastor een januskop heeft met een goede en een foute kant? De kans is groot dat je als bringer van de boodschap de kop van Jut wordt en helemaal alleen komt te staan. Bart durfde er lang niet over te spreken. Hij was bang dat zijn ouders zouden denken dat hij het verzon, terwijl hij ook bang was voor zichzelf omdat zijn lichaam naar zijn gevoel verraad had gepleegd. Zwijgen leek de enige optie, doen alsof het niet gebeurd was. Desnoods zichzelf wijsmaken dat het toch door hemzelf kwam dat het allemaal zo gelopen was. Maar op een gegeven moment wist hij nauwelijks meer wie hij nu zelf was en of hij nog wel wilde leven.

Kwetsbaarheid en gemis

Bijna ieder mens heeft wel eens iets meegemaakt wat niet of minder prettig was, iets wat in het volwassen leven nog als een tekort of gemis wordt ervaren. Aan bepaalde basisbehoeften, zoals veiligheid en persoonlijke aandacht, is niet voldaan. Er zijn barsten en breuken in het leven, er waren grensoverschrijdingen in de jeugd. Nu kan in en door het leven het nodige gerepareerd worden. Maar is iemand kwetsbaar, bijvoorbeeld door ziekte of een recent verlies, dan wordt dit gemis weer heftig gevoeld. Inge geeft aan dat ze behoefte had aan houvast. Bart kreeg van de jeugdleider voor het eerst echt aandacht. In een vertrouwensrelatie worden deze behoeften herkend en erkend. Een professionele pastor gaat zorgvuldig om met de intimiteit die van hem of haar gevraagd wordt. Er mag van hem verwacht worden dat hij zich bewust is van overdracht en tegenoverdracht in een relatie, van eigen behoeften en gemis. Bij misbruik echter wordt deze kwetsbaarheid juist gezien als een uitnodiging tot het seksualiseren van de relatie.

Beelden van slachtofferschap

In genoemde voorbeelden zie je hoe Inge en Bart tot slachtoffer worden, ze worden langzaam klem gezet of voelen zich in een klem zitten. Daaruit ontsnappen lijkt onmogelijk. Het is belangrijk te beseffen dat een mens nooit geheel slachtoffer is. Je wordt slachtoffer in een bepaalde situatie of positie, je valt er niet mee samen. Dat betekent dat wie luistert de taak heeft niet alleen de ander te ondersteunen in wat zij of hij meegemaakt heeft maar ook te begrenzen: een mens is meer

dan slachtoffer alleen, uit dat 'meer zijn dan' is kracht te putten en autonomie te bevestigen of aan te wakkeren. Mannelijke misbruiken geven vaak aan dat het voor hen nog moeilijker was om het zwijgen te doorbreken en gehoor te vinden voor hun ervaringen omdat het eigenlijk niet kan dat je als man slachtoffer bent, en zeker niet van een vrouwelijke pleger. Ze zullen eerder zwijgen over het misbruik of het eigen aandeel benadrukken om ermee te kunnen omgaan, zoals Bart in het voorbeeld. Of ze vertalen hun slachtofferschap onbewust in agressie die zich naar buiten richt; een reactie die geen relatie meer lijkt te hebben met wat hen overkomen is. Vrouwen daarentegen zullen eerder geneigd zijn om hun slachtofferschap tegen zichzelf te keren, soms worden ze depressief en komen in de psychiatrie terecht. Hun bestaande afhankelijkheid en lage zelfbeeld worden nog meer versterkt. Of ze vertalen – onbewust – hun gevoelens van klem zitten in bijvoorbeeld onaangenaam gedrag waaraan ze vervolgens macht ontnemen. Slachtofferschap is een gelaagd begrip en het is soms moeilijk te onderscheiden wat een bepaald gedrag betekent.

Eenzame positie

Bij seksueel misbruik in pastorale relaties is het misbruik extra gecompliceerd omdat het plaatsvindt binnen een kerkgemeenschap door iemand die verantwoordelijkheid draagt binnen die gemeenschap en daartoe ook geroepen is. Hoe verwarrend is het dat de pastor die zo mooi over liefde en vergeving preekt ook degene is die je misbruikt (heeft). Of de koördirigent met wie iedereen zo wegloupt. Wie gelooft jou als je dat naar buiten brengt? En stel dat dit ook anderen overkomt of overkomen is?

Al eerder zeiden we dat het vaak lang duurt eer mensen die dit meemaken het zwijgen doorbreken. Misbruiken zwijgen uit loyaliteit (aan de pleger, aan de gemeenschap), ook al brengt juist die loyaliteit hen in een isolement. Eenzaamheid is een grote hindernis. Naar wie moet je toe, wie kan of wil jou steunen? Niet alleen het openbaar maken van wat je is aangedaan is een eenzame weg, ook het verduren van wat daarna gebeurt. Wie schrikt niet terug als je opeens niet meer welkom bent, als anderen ineens allerlei verhalen en meningen over je hebben of bagatelliseren wat gebeurd is? Of als jou het gevoel gegeven wordt dat je in plaats van slachtoffer ineens dader bent geworden. Naast wat er al was komt ook het gevoel buitengesloten te worden. Het leidt er in de regel toe dat mensen zich afwenden van kerk en geloof. En dat geldt vaak ook voor hun naaste omgeving. In andere gevallen proberen mensen bij een andere kerkgemeenschap aansluiting te vinden. Belangrijk is dan dat er een luisterend oor is in hun omgeving, iemand die als getuige optreedt en erkenning geeft op deze eenzame weg, naast steun en bekrachtiging.

Geloof

Geregeld vertellen misbruikten dat hun geloof helpend was. Ze voelden zich gezien door God in liefde. Ze voelden zich bevestigd als mens. Voor hen was God een houvast waar geen andere helpers waren.

Voor anderen is het geloof juist een extra probleem. Zij vragen zich af waarom het misbruik hen overkomen is. Ze voelen zich niet gezien en in de steek gelaten door God.

Ook begrippen als vergeving en verzoening kunnen heftige emoties en weerstand oproepen. Het zal je maar gezegd worden dat je moet vergeven als slachtoffer, terwijl je ziet dat de vermeende dader aan alle kanten gedekt wordt en zijn wandaden met de mantel der liefde bedekt worden. Het maakt duidelijk dat er een volgorde is: er is erkenning nodig voor het slachtoffer en wat het misbruik heeft aangericht, voordat zij of hij verder kan en verantwoordelijkheid kan nemen voor het geleefde leven.

In gesprek met mensen met misbruikervaringen kan het verhelderen om te kijken naar bijbelverhalen waarin misbruik voorkomt, door de ogen van het slachtoffer. Het voldoet niet om erop te wijzen dat God ons allen ziet en kent of dat Jezus mensen aanspreekt omdat hij ziet hoe iemand eraan toe is. Dan komt het er op aan óf en hóe Bijbelse grondwoorden kunnen spreken in het leven van deze mens. De bevrijding uit slavernij en ballingschap bijvoorbeeld laat zich vertalen als het verwerven van innerlijke vrijheid maar ook als bevrijding van knellende banden en structuren of bevrijding van onrecht en zwijgen. Het is steeds opnieuw luisteren en teruggeven wat gehoord en verstaan is.

Wat zijn de gevolgen?

Seksueel misbruik in de kerk is vrijwel altijd een traumatische ervaring. Vaak draagt men de pijn en de krenking ervan een leven lang mee. Dat geldt allereerst voor het slachtoffer zelf die de schade aan den lijve ervaart. Maar in tweede instantie ook voor de directe omgeving, haar of zijn eventuele partner en kinderen, familie en vrienden, en waar het zich voordoet in een pastorale relatie ook voor de kerkelijke gemeenschap. We spreken hier van primaire en secundaire traumatisering. Van de schade die seksueel misbruik aanricht is geen eenduidig beeld te geven. Pas als mensen met misbruikervaringen gaan vertellen over hun leven wordt duidelijk hoeveel ze hebben ingezet om te overleven. Is het misbruik gestopt en heeft het leven een keer genomen, dan werken de mechanismen waardoor ze het eerder gered hebben vaak tegen hen. Het verborgen verhaal is een eigen leven gaan leiden omdat er geen woorden voor waren. Het komt nu naar buiten in symptomen, in

lichaamstaal. Er is een vertaalslag nodig om die symptomen te verstaan. Dit speelt voor mannelijke slachtoffers eens te meer, daar van mannen vaak niet wordt herkend dat ook zij slachtoffer kunnen zijn. Alleen als het verhaal woorden krijgt, gehoord wordt en erkenning vindt, kan het deel worden van iemands leven en kan aan herstel worden gewerkt.

Vaak is het gebeuren zelf voor het slachtoffer zo onuitsprekelijk, dat het zwijgen en verzwijgen voortduurt ook als er geen dwang meer is om te zwijgen. Dit zwijgen moet gezien worden als een vorm van bescherming, maar in feite blijft de gevangenschap en het isolement waarin het slachtoffer zich bevindt innerlijk bestaan. En door te (blijven) zwijgen blijft het eigen leven ondergeschikt aan het belang van de dader. Soms functioneren mensen die misbruik hebben meegemaakt voor het oog prima: ze hebben een relatie, een baan, ze vinden waardering. Maar van binnen is de onzekerheid en onveiligheid groot: ontvangen waardering geeft hen geen zelfvertrouwen, het versterkt eerder het al bestaande schuldgevoel. Ze zijn steeds bezig het gevoel van leegte en wanhoop te vullen met werk, voedsel of andere vormen van verslaving. Of er is een patroon van lichamelijke klachten, vaak zonder aanwijsbare oorzaak, en terugkerende depressies.

De gevolgen op een rij:

- **In relatie tot de eigen persoonlijkheid** komen voor: angst, verwarring, paniekaanvallen, nachtmerries, gevoelens van schaamte en machteloosheid, laag zelfbeeld, neiging zichzelf te bestraffen, schuldgevoel, scheiding tussen gevoel en verstand, vluchtgedrag (verslaving), dissociatie, ontzeggen van genot, zelfverwonding, suïcidaliteit.
- **In relatie tot anderen:** geneigd tot wantrouwen, afhankelijk van goedkeuring, onvermogen om grenzen te stellen, moeite met intimiteit, overdreven prestatiedwang en perfectionisme, moeite met het gezag van anderen, aangaan van relaties waarin het gebeurde herhaald wordt, grenzeloosheid.
- **In relatie tot seksualiteit:** moeite met het eigen lichaam, geen controle over het lichaam, obsessie voor of afkeer van seks, vragen bij de eigen seksuele geaardheid, seksuele problemen (impotentie of frigiditeit), verleidend gedrag, verwarren van seksualiteit en vriendschap.
- Maar er zijn ook gevolgen die specifiek zijn bij misbruik in de kerk, zoals geschonden vertrouwen, langdurige afhankelijkheid, grenzeloosheid, schuld en schuldgevoel naar partner en kinderen, schuld en schuldgevoel naar de kerkelijke gemeente/het gezin van de pleger, moeite met autoriteiten, verstoorde relatie met kerk en geloof, eenzaamheid en isolement.

2. Begeleiding door vertrouwenspersonen van Meldpunt SMPR

Lenny van den Brink-'t Hart

Wat bieden vertrouwenspersonen?

De vertrouwenspersonen van Meldpunt SMPR hebben als uitgangspunt dat de benadeelde zo veel mogelijk zelf doet. Zij zijn daarbij begeleidend en ondersteunend. Een slachtoffer van seksueel misbruik in een pastorale relatie is geschonden in het vertrouwen. Het vertrouwen in de pastor is geschonden, maar ook het vertrouwen in het eigen oordeel. Iemand vraagt zich af: 'Hoe heeft mij dit kunnen overkomen?' Iemand is de zeggenschap over eigen lijf en leven ontnomen. Het is van belang dat die persoon de zeggenschap en het vertrouwen in zichzelf hervindt. De eerste taak van een vertrouwenspersoon is daarom om de benadeelde zelf de eigen kracht te laten hervinden en zoveel mogelijk zelf te laten doen. Vertrouwenspersonen van Meldpunt SMPR zijn geschoolde vrijwilligers en werken onder begeleiding van de coördinator van Meldpunt SMPR. Ze bieden een luisterend oor, helpen duidelijk te krijgen wat er is gebeurd, helpen te beslissen of er een volgende stap komt en zo ja welke, en begeleiden zo nodig bij een klachtenprocedure.

Contact leggen

Het contact met een vertrouwenspersoon komt meestal tot stand via de coördinator van Meldpunt SMPR. Iemand heeft op internet gezocht, een folder gelezen of is door een ander op het bestaan van Meldpunt SMPR attent gemaakt. De coördinator geeft het telefoonnummer en e-mailadres van de beschikbare vertrouwenspersoon aan de benadeelde. Deze legt vervolgens zelf het eerste contact met de vertrouwenspersoon. Daarmee wordt van meet af aan de toon gezet dat de benadeelde zelf beslissingen neemt en zelf handelt.

Het eerste contact tussen benadeelde en vertrouwenspersoon gaat daardoor via telefoon of e-mail. Ook vervolggesprekken vinden veelal via de telefoon of e-mail plaats. Soms wordt een afspraak gemaakt om elkaar te ontmoeten. Het is aan de benadeelde om te bepalen welke contactvorm gewenst is. Mocht de benadeelde besluiten een klacht in te dienen (zie verderop in dit hoofdstuk), dan ligt eenmalige of meermalige persoonlijke ontmoeting voor de hand. De vertrouwenspersoon kan helpen bij het formuleren van de klacht en ter ondersteuning meegaan naar de klachtencommissie.

Onzekerheid

Er is bij het slachtoffer vaak sprake van onzekerheid over wat er precies is gebeurd en over wat er nu gaat gebeuren. 'Wat haal ik overhoop door contact te zoeken met Meldpunt SMPR?'

Die onzekerheid maakt dat er veel schroom is om gegevens te verstrekken over zichzelf of over de dader. Soms noemt iemand alleen de eigen voornaam, geen woonplaats, geen naam van de dader. Eerst moet er een basisvertrouwen groeien en moet iemand een beetje kunnen inschatten wat de gevolgen van het contact met Meldpunt SMPR kunnen zijn: voor zichzelf, voor de eigen omgeving, voor de gemeente en voor de dader.

Het eerste gesprek is verkennend

De benadeelde krijgt de gelegenheid om in het kort aan te geven waar het om gaat en zo mogelijk een hulpvraag te formuleren. Dat valt vaak in een eerste gesprek niet mee. De behoefte om meteen te spuien is soms groot. De vertrouwenspersoon probeert de feiten in kaart te brengen en wat op het moment zelf voor de hulpvrager van belang is. Daartoe stelt zij/hij relevante vragen.

- Is er op dit moment nog sprake van misbruik of gaat het om gebeurtenissen in het verleden?
- Is er sprake van een pastorale relatie tussen de (vermeende) dader en benadeelde?
- Zijn er meer mensen op de hoogte?
- Heeft de benadeelde andere (professionele) hulp?
- Wat verwacht de benadeelde op dit moment van de vertrouwenspersoon?

De vertrouwenspersoon vertelt daarna meestal in het kort wat hij of zij te bieden heeft. Dat zal bij ieder contact weer anders zijn. Bijvoorbeeld:

'Als u wilt, maken we een afspraak voor een volgend gesprek. U kunt aangeven of u dat over een paar dagen wilt of over een week. Daarna bekijken we opnieuw hoe we verder gaan en hoe ik u kan helpen. Misschien wilt u eerst alleen uw verhaal vertellen. Dan nemen we daar de tijd voor. Misschien wilt u meer duidelijkheid over wat er is gebeurd en vraagt u zich af of er wel sprake was van seksueel misbruik. Ik kan u helpen om daar meer duidelijkheid over te krijgen.'

'Het kan zijn dat dit voor u al duidelijk is en dat u overweegt om stappen te ondernemen tegen de dader. Ik kan u informatie geven over de verschillende mogelijkheden. Bijvoorbeeld een melding waar de dader niet van op de hoogte wordt gesteld, maar het is ook mogelijk een kerkelijke klacht in te dienen of naar de politie te gaan. Daar kan ik u informatie over geven en we kunnen kijken naar de voor- en nadelen daarvan.'

‘Ik kan me voorstellen dat u nu nog niet toe bent om daar iets over te zeggen of een keuze te maken, maar ik noem u alvast de mogelijkheden. Het belangrijkste is dat u bepaalt wat er gebeurt. Ik ben gehouden aan geheimhouding en zal zonder uw toestemming niet met anderen over onze gesprekken praten.’

Het kan zijn dat het niet klikt tussen de benadeelde en de vertrouwenspersoon. In overleg met de coördinator van Meldpunt SMPR is contact met een andere vertrouwenspersoon mogelijk.

Geen psycholoog of therapeut

De vertrouwenspersoon maakt duidelijk dat zij/hij geen psycholoog of andersoortige therapeut is en dat er grenzen zijn aan de mogelijkheden. Een vertrouwenspersoon biedt in de eerste plaats een luisterend oor. Vaak is het de eerste keer dat het hele verhaal wordt verteld. Het is niet aan de vertrouwenspersoon om een oordeel uit te spreken over de dader, maar om in kritische solidariteit naast het slachtoffer te staan.

De vertrouwenspersoon helpt bij het verhelderen en benoemen van wat er is gebeurd. Uitleg over misbruik van macht, over manipulatie en over mechanismen die een rol spelen bij seksueel misbruik kunnen helpen om iemand te laten ontdekken of er sprake is van seksueel misbruik. Die erkenning is vaak een belangrijke stap in het proces van verwerking. Het onder ogen zien van het eigen aandeel wordt daarbij niet uit de weg gegaan. De vertrouwenspersoon helpt bij het afwegen of er stappen worden ondernomen tegen de dader. Zij verstrekt desgewenst uitgebreide informatie over de mogelijkheden.

De kerkelijke procedure

De vertrouwenspersonen zijn in grote lijnen op de hoogte van de kerkelijke regelingen en protocollen van de bij Meldpunt SMPR aangesloten kerken. Zij beschikken over de adressen van relevante kerkelijke instanties of vragen die op bij de coördinator.

Zij zullen een benadeelde helpen bij de afweging een klacht in te dienen. Bij die afweging wordt geprobeerd in te schatten wat de mogelijke gevolgen zullen zijn. Een belangrijk punt van overweging is vaak de behoefte om te voorkomen dat de dader anderen tot slachtoffer zal maken. Als de benadeelde besluit om een procedure te starten, kan de vertrouwenspersoon helpen bij het opstellen van een brief aan de klachtencommissie. In overleg met de benadeelde is de vertrouwenspersoon betrokken

bij de voortgang van de klachtenprocedure, bijvoorbeeld door mee te gaan wanneer iemand door de klachtencommissie wordt gehoord.

De justitiële weg

Diverse mogelijkheden

De vertrouwenspersoon zal desgewenst informatie geven over de verschillende mogelijkheden om justitie bij de zaak te betrekken. De benadeelde kan, eventueel anoniem, naar de politie gaan om informatie te vragen. Zij kan daarbij haar eigen situatie als quasi hypothetisch geval beschrijven en vragen stellen hoe de zedenpolitie de strafbaarheid daarvan beoordeelt. De benadeelde heeft ook de mogelijkheid om een melding of aangifte te doen.⁴ De vertrouwenspersoon kan helpen bij de voorbereiding van gesprekken bij de politie.

Bewijslast

Het ingewikkelde van zedenzaken is dat er zelden getuigen gehoord kunnen worden. De bewijslast is vaak moeilijk rond te krijgen. Indien de dader ontkent, is er sprake van het ene woord tegenover het andere. De vertrouwenspersoon kan de benadeelde helpen door een kosten-batenanalyse te maken: wat kost het aan emotionele inzet om aangifte te doen en wat levert het op.

Gevolgen

Samen met de benadeelde zal de vertrouwenspersoon verkennen welke gevolgen elk van deze mogelijkheden kunnen hebben. De vertrouwenspersoon kan de benadeelde voorbereiden op het gesprek bij de politie, bijvoorbeeld door te wijzen op de mogelijkheid dat er lastige vragen gesteld kunnen worden tijdens het verhoor. Kan de benadeelde dit aan? De vertrouwenspersoon biedt ook aan om mee te gaan als daar behoefte aan is.

Hulp bij geloofsvragen

Het was niet zomaar iemand die de professionele grenzen overschreed, het was een dienaar (dienes) van God. Soms is het seksueel misbruik met de Bijbel gelegitimeerd. Dat kan grote schade aanbrengen aan je geloof. Veel benadeelden willen daarom in eerste instantie niets meer met kerk en geloof te maken hebben. Maar soms ontdekken ze na verloop van tijd dat ze iets zijn kwijtgeraakt wat voor hen waardevol is. Met de benadeelde kan de vertrouwenspersoon kijken naar de geloofsvragen.

---

4. Zie hoofdstuk 9: Een strafrechtelijke procedure.

Plaats in de geloofsgemeenschap

Wanneer misbruik binnen de kerkelijke gemeente bekend wordt, hebben veel gemeenten in eerste instantie de neiging voor de dader te kiezen, onder meer omdat deze een gevestigde positie binnen de geloofsgemeenschap heeft. Dat is voor een benadeelde buitengewoon pijnlijk. Met de vertrouwenspersoon zoekt de benadeelde of er mogelijkheden zijn om de plaats binnen de gemeente opnieuw in te nemen. Soms blijkt de verhouding met de eigen geloofsgemeenschap zo verstoord dat daar geen veilige plaats meer is. Een vertrouwenspersoon kan een belangrijke praatpaal zijn in de zoektocht naar het in kerkelijk opzicht 'thuisloos' blijven of een nieuw geestelijk huis te vinden.

Het netwerk van vertrouwenspersonen

Meldpunt SMPR beschikt over een aantal vertrouwenspersonen. Deze (merendeels) vrouwen hebben verschillende professionele achtergronden. Ze hebben vanuit hun beroepspraktijk veel ervaring in het begeleiden van mensen. Zij hebben daarnaast een training gevolgd om vertrouwenspersoon van Meldpunt SMPR te kunnen worden en houden hun kennis op peil door het volgen van nascholing en intervisie. De vertrouwenspersonen worden begeleid door de coördinator van Meldpunt SMPR. Deze is verantwoordelijk voor de selectie en training van de vertrouwenspersonen. Zij begeleidt de intervisie, is beschikbaar voor overleg en ontvangt de werkverslagen. De vertrouwenspersonen weten niet van elkaar wie zij begeleiden. Alleen de coördinator

is in grote lijnen op de hoogte van ieders werk.

De vertrouwenspersonen komen enkele malen per jaar bij elkaar. Naast het bespreken van organisatorische zaken vindt intervisie plaats. Wanneer iemand een vraag heeft ten aanzien van een concrete situatie wordt deze vraag zodanig ingebracht dat deze niet herkenbaar is of te herleiden tot een bepaalde plaats of persoon.

Vertrouwenspersonen en predikanten

Er zijn situaties denkbaar waarin predikant-begeleider en vertrouwenspersoon samenwerken. De predikant begeleidt bijvoorbeeld bij de emotionele verwerking van het misbruik en bij geloofsvragen, en de vertrouwenspersoon bij de contacten met een advocaat of bij de klachtenprocedure.

Afronding

Nadat bereikt is waar de vertrouwenspersoon mee kan helpen - de benadeelde overziet wat er gebeurd is en heeft zo nodig stappen gezet naar een kerkelijke of justitiële procedure - wordt de begeleiding afgerond. De benadeelde en de vertrouwenspersoon kijken samen terug op de afgelopen periode. Zo nodig helpt de vertrouwenspersoon te zoeken naar een andersoortige hulpverlening. De coördinator van Meldpunt SMPR kan daar ook bij helpen. De benadeelde kan na de afronding, als dat gewenst is, altijd weer contact opnemen met Meldpunt SMPR.

3. Begeleiding door een predikant of kerkelijk werker

Hanneke Meulink-Korf

Wat wel en niet door een predikant geboden kan worden: meer dan 'gewone' pastorale zorg

Begeleiding door een predikant⁵ of kerkelijk werker is pastorale begeleiding. Van hem of haar mogen dus een pastorale houding, pastorale kennis en vaardigheden verwacht worden. Een bepaalde professionaliteit. Natuurlijk verschilt deze competentie per persoon, afhankelijk van de ervaring, de talenten, de persoonlijkheid en de geschiedenis van die persoon. Toch zijn er algemene criteria te geven. Hieronder een aantal criteria voor het bijzondere werk van begeleiding.

Als het goed is, beschikken alle pastores (m/v) vanuit hun opleiding over een bepaald minimum aan toerusting voor het werk. Maar ieder afzonderlijk beschikt ook over een eigen toerusting. En sommige terreinen van werk vragen om bijzondere bagage.

Zeker voor wie pastorale begeleiding wil geven op het specifieke gebied waar dit werkboek over handelt, geldt dat er extra competentie nodig is. Niet elke pastor moet deze begeleiding kunnen geven, maar sommige willen hun expertise en hun pastorale vermogen graag in deze richting uitbreiden en blijken daartoe in staat te zijn. Het verwerven gebeurt in trainingen en door literatuurstudie, zoals dit werkboek met basiskennis.⁶

Niet het monopolie van de kerk of van pastores

Albert weet dat hulp voor slachtoffers niet het alleenrecht van de kerken of van ambtsdragers is. Zorg voor mensen die slachtoffer werden is niemands monopolie, gelukkig niet. Onze huidige westerse samenlevingen hebben waarschijnlijk meer oog dan ooit voor individuele slachtoffers en hun rechten, hoezeer we ook geneigd zijn het verleden te idealiseren. Helaas is ook slachtofferzorg de inzet geworden van rivaliteit.

'Wie zorgt het beste?'

Het is een hele kunst om hier niet in verstrikt te raken. Anderen kunnen soms beter zorgen en helpen dan mensen van de kerken. Zij gaan dan voor. Het gaat immers niet om het belang van de helper(s) maar om de noden en belangen van de persoon die bijstand nodig heeft. Een ernstige posttraumatische stressstoornis en/of psychiatrische problematiek zoals een meervoudige persoonlijkheidsstoornis vragen om psychologische en psychiatrische hulp. Nu zijn de grenzen van pastorale zorg wel duidelijk bij dergelijke ernstige problematiek en zwaar lijden. Maar ook wanneer het om minder ernstige gedragsproblemen of stemmingsstoornissen gaat, is hulp van een expert in psychische problemen vaak noodzakelijk. Soms is daarnaast, min of meer parallel lopend, pastorale begeleiding gewenst.

Albert (40), predikant in een protestantse gemeente in een groot dorp:

"Vanuit mijn eigen geschiedenis ben ik extra alert op seksueel misbruik. Ik vind het vreselijk dat dit ook in pastorale relaties voorkomt. Ik vind het belangrijk om slachtoffers bij te staan. Daar wil ik graag tijd voor vrijmaken. De zorg aan slachtoffers mag een hoge prioriteit hebben in de kerk, de hoogste volgens mij. Ik heb in het verleden al eens iemand begeleid, maar achteraf gezien betwijfel ik of ik echt heb kunnen helpen. Zelf had ik soms het gevoel bijna te verdrinken in haar verhalen. Als reactie waarschijnlijk heb ik soms erg gestuurd. Ik begon heel directief op te treden, met opdrachten en een soort huiswerk voor haar; dat doe ik in pastorale gesprekken niet of veel minder ... 'Er zijn' is meestal mijn motto." Albert heeft inmiddels een uitgebreide training op dit gebied gevolgd. Nu zegt hij meer aan te kunnen als het gaat om mensen die misbruikt zijn. Zijn kerkenraad steunt hem. De meeste kerkenraadsleden zijn het van harte eens met zijn prioriteitenstelling, die af en toe in zijn werkverslag ter sprake komt. Nu vertelt hij dat hij ook nogal eens helpt doorverwijzen naar psychiatrische hulp. "Ik heb mijn eigen beperkingen beter in beeld. En ik heb in de omgeving een paar goede hulpverleners leren kennen."

5. Dit betreft zowel gemeentepredikanten als predikanten-geestelijk verzorgers. Voor 'predikant' kan ook kerkelijk of pastoraal werker gelezen worden.

6. Predikanten en kerkelijk werkers gaan steeds meer in teams werken. Dit betekent een verdeling van taken en specialisaties. Een specialisatie in 'bijstand bij/na huiselijk geweld en seksueel misbruik' voor een van de teamleden is goed denkbaar en soms ook praktisch.

Onder (meer systematische) pastorale begeleiding verstaan we pastorale contacten met een bepaalde frequentie, gedurende een langere periode, waarbij misschien geen contract is gesloten maar toch wel een doelstelling ter sprake is geweest.

Over deze pastorale begeleiding – vooral vanuit het perspectief van de begeleider – gaat het in dit hoofdstuk. Bij (gewone) pastorale zorg of aandacht gaat het om iets meer basaal. Het aanbieden van pastorale aandacht als zorg voor wie het moeilijk heeft is altijd een opdracht. Je kunt stellen dat dat hoort bij de identiteit van kerk-zijn.

Wat begeleiding door een predikant niet biedt

Voordat we over de specifieke pastorale begeleiding schrijven – hetzij naast een ander hulpaanbod⁷ hetzij als de enige professionele ondersteuning – staan we stil bij wat begeleiding door een predikant niet biedt. We noemen drie punten in het bijzonder.

Pastorale begeleiding is geen psychotherapeutische hulp

Dit noemden we eerder al. Voor ernstig getraumatiseerde mensen, slachtoffer van geweld, is pastorale begeleiding, hoe zorgvuldig ook, niet toereikend. Om een ernstig getraumatiseerd slachtoffer te helpen tot herstel te komen, of in elk geval tot beter functioneren in het dagelijks leven te brengen, is een andere deskundigheid nodig dan die waarvoor een pastor geschoold is. Dan zijn psychotherapeutische en eventueel psychiatrische hulp nodig.

Die psychologische en medische deskundigheden hebben mogelijk wel raakvlakken met pastorale begeleiding, maar bieden toch echt iets anders. Ze bieden in vergelijking met pastoraat zowel meer (aan gespecialiseerde kundigheid) als minder (aan aandacht voor het gehele bestaan, inclusief de existentiële en geloofsdimensies, over een langere periode). Psychologische/psychiatrische hulp maken pastorale zorg echter niet overbodig. Het aanbieden van 'gewone' pastorale zorg is altijd de opdracht wanneer een pastor in contact komt met iemand die slachtoffer is. Dat kan ook wanneer iemand tegelijkertijd in therapie is.

Voor meer systematische pastorale begeleiding, in het geval van ernstige traumatisering, ligt dat anders. Passende bescheidenheid en eventueel terugtreden zijn in het belang van

degene die begeleiding nodig heeft, in het belang van de pastor zelf en in het belang van het werken aan het herstel van de betrouwbaarheid van de leden van de beroepsgroep.

De beroepsgroep is meer dan een willekeurige groep. Het gaat immers om voorgangers van de kerk, van wie in het bijzonder betrouwbaarheid verwacht mag worden. Een betrouwbare professionele begeleider kent de grenzen van zijn vak net zo goed als zijn persoonlijke beperkingen en houdt daarmee rekening.

Pastorale begeleiding is geen aanbod van vriendschap

Wat evenmin geboden kan – en mag – worden is 'compensatie' voor het aangedane onrecht door in de privésfeer van de pastorant een belangrijke plaats te gaan innemen. Vriendschap in de gebruikelijke zin van het woord – een wederzijdse betrokkenheid met openheid van beide kanten – is niet de bedoeling. Vriendschappelijk samen spreken is iets anders. Bondgenootschappelijke steun is wellicht een beter woord om de gewenste aard van de pastorale houding te beschrijven.

Woorden die de houding van de predikant beschrijven, verdienen in deze situaties waarschijnlijk de voorkeur boven woorden uit de relatiesfeer. Zelfs het woord 'vertrouwensrelatie' kan al te veel zijn en voor de pastorant verwarrend, zeker in het begin van het contact. Nooit mag vergeten worden dat de pastorant juist slechte en doorgaans tevens dubbelzinnige ervaringen heeft met zogenaamde 'vriendschap' of 'liefde' of 'een speciale relatie' van de kant van een pastor. In hoeverre de pastorant aan de begeleider vertrouwen zal schenken, staat nog te bezien.

Dit punt raakt ook nog iets anders. De pastorant kan een vaste vriend, vriendin of levenspartner hebben. En hopelijk is er een groepje vrienden in haar leven gebleven. De begeleider mag zich nooit op hun plaats stellen of lijken te stellen. Dat zou de pastorant niet helpen en ook nog eens erg *unfair* zijn tegenover die naaste die waarschijnlijk ook lijdt onder het aangedane onrecht (als 'secundair slachtoffer'). De predikant mag zich de betekenis van vriend of partner niet toe-eigenen. Uiteraard niet erotisch/seksueel, maar ook niet als 'de grote begriper' of 'de betere partner'.

Pastorale begeleiding is geen advocatuur

Dit lijkt misschien nog meer vanzelfsprekend dan het bovenstaande. Toch kan er een zekere neiging ontstaan om het als een advocaat voor een pastorant op te nemen, als een

---

7. We noemden psychologische en psychiatrische hulp, maar nog niet de huisarts. Veel cliënten hebben voordat ze bij een pastor komen hun huisarts al in vertrouwen genomen. Ook medicatie (antidepressiva, angstremmers) loopt in de meeste gevallen via een huisarts. Waar het om medicatie gaat is steeds de basisregel dat degene die de medicatie voorschrijft – in overleg met de patiënt – ook degene is die de medicatie stopt.

juridische raadsman of -vrouw, gericht op het recht of het gehoord worden, of in ieder geval het materiële belang van de pastorant. Dit risico doet zich waarschijnlijk het meest voor bij juist – in principe – goede begeleiders die oog hebben voor de sociale aspecten van het onrecht. Zij zullen het gebeurde niet helemaal reduceren tot individuele factoren, en zeker niet tot een individuele psychische gesteldheid van het slachtoffer. Zij zullen overdacht hebben wat dominante perspectieven betekenen voor minder-machtige mensen.

Misschien analyseerden ze ook de dubbelzinnige houding van onze samenleving ten aanzien van slachtoffers: idealisering maar ook isolering. Zij kunnen de neiging hebben om aanklager te worden, om min of meer in het openbaar (als voor een tribunaal) te willen betogen waarin de samenleving tekort is geschoten (en in het bijzonder de pleger). Zij zijn graag bereid om kleur te bekennen.

Oog hebben voor maatschappelijke culturele factoren mag echter niet betekenen dat men de grenzen van de eigen opdracht overschrijdt. Pastorale begeleiding vraagt van de begeleider dat deze met trouw en volharding een meer ‘bescheiden’ positie inneemt. In het zoeken naar recht is verwijzing naar Meldpunt SMPR of rechtshulp een mogelijkheid.

Samenvattend

Pastorale begeleiding na seksueel misbruik in een pastorale relatie biedt geen psychotherapeutische of medische hulp en is evenmin een relatie van wederkerigheid zoals vriendschap en liefde. Vaak zijn hulp en vriendschap in het leven van de pastorant wel nodig of wenselijk omdat ze tot dusver ontbraken of zijn gaan ontbreken.⁸ In de begeleiding kan de predikant helpen om zo nodig de weg te vinden naar deze gebieden. Maar hij/zij zal dat zelf niet mogen invullen.

Wat begeleiding door een predikant wel biedt

Wat kan in de begeleiding door een predikant wel worden geboden? Er zijn meer predikanten en andere pastores die slachtoffers van seksueel misbruik (waaronder misbruik in pastorale relaties) daadwerkelijk begeleiden. Empirisch onderzoek naar wat zij in feite bieden, is (nog) niet beschikbaar. Wel kunnen wij hier benoemen wat zij in beginsel vanuit hun

deskundigheid en opdracht, en tegen de achtergrond van hun beroeps- of ambtsgeheim, voor een pastorant kunnen betekenen.

Veilige sfeer

Uitgangspunt is dat van begin tot einde een veilige sfeer wordt geboden, waarin de predikant-begeleider de pastorant nabij kan zijn, met respect voor haar grenzen. Tot de veilige sfeer behoort dat de begeleider *onnodige afhankelijkheid van de pastorant zal helpen voorkomen*. Wat dit concreet en in detail betekent, wordt duidelijk in de samenwerking. Want begeleiding is samenwerken, hoe verschillend de posities van begeleide en begeleider ook zijn.

Een predikant werkt niet vanuit een diagnose-receptmodel maar vanuit een samenwerkingsmodel. Dat betekent dat de predikant niet op voorhand weet wat de pastorant nodig heeft. Hij zal de pastorant dan ook aanbieden om in rust naar diens verhaal, of brokstukken ervan, te luisteren. Daarbij biedt de predikant rust of beter: *geduld*. De pastorant mag verwachten dat de begeleider zo kan luisteren dat langzaam duidelijker wordt wat de pastorant nodig heeft en hoe daaraan te werken. Het gaat om een begeleiding die nadrukkelijk niet isoleert van het dagelijks leven, maar juist zicht opent en handvatten biedt, gericht op bevrijdend handelen. Een verwijzing naar kundige en betrouwbare psychotherapeutische hulp kan hier ook bij horen.

Pastorale houding

Een pastorale benadering wordt geboden op grond van een pastorale houding. Hierbij zijn verschillende woorden van toepassing: empathie (invoelingsvermogen), echtheid (congruentie) en onvoorwaardelijke acceptatie van de persoon van de pastorant.⁹

Gaandeweg het contact wordt meestal ook meer *nuancerende empathie* geboden, dat wil zeggen een invoelende benadering waarbij ook met meer verborgen motivaties en gevoelens verbinding wordt gemaakt (ook wel: verbindend vragen en spreken¹⁰). De begeleider biedt als het ware een nuancerende kijk aan, altijd voorzichtig, meestal vragenderwijs. De pastorant, hoezeer ook in verwarring, blijft voor de pastor de echte deskundige aangaande zichzelf.

---

8. *Vriendschap kan gaan ontbreken. Slachtoffers blijken soms vrienden kwijt te raken na het misbruik. Dit kan te maken hebben met gebrek aan geduld in de sociale context of moeite met de pijn van het slachtoffer. Ook komt voor dat een slachtoffer zichzelf vrijwel onbereikbaar maakt of zich al tijdens het misbruik isoleerde of moest isoleren.*

9. *Het bekende drietal van Carl Rogers.*

10. *Een begrip uit het contextueel pastoraat in het spoor van Nagy.*

Een voorbeeld van nuancerende empathie

Gea, slachtoffer van langdurig misbruik door een pastor, vertelt nadrukkelijk aan de predikante met wie ze in gesprek is dat ze alleen God nog maar vertrouwt. Ze benadrukt sterk dat God er altijd voor haar is en zal zijn. Hij staat aan haar kant. Dit wordt door Gea steeds zo sterk herhaald dat de predikante zich gaat afvragen wie Gea eigenlijk wil overtuigen van Gods trouw. Ze zegt wanneer dit weer eens gebeurt: 'Ik weet dat je reden hebt om geen mens meer te vertrouwen, zoals je zelf aangeeft. En God is betrouwbaar gebleken. Dat is een groot goed. Tegelijk is die trouw misschien niet altijd voelbaar, meer verborgen misschien. Heb je wel eens momenten dat je Gods trouw minder kunt voelen?' In hun contact was deze vraag een doorbraak. Gea kon haar angsten voor godverlatenheid vertellen, haar boosheid op God en haar vrees dat God haar die boosheid nooit zou vergeven. In een volgend gesprek zegt ze: "Toch weet ik, geloof ik, dat God me niet vergeet, ook al ben ik soms razend en ook al wil ik dan eigenlijk niets met hem ..."

Verwerken van het gebeurde als verlieservaring

Van pastorale begeleiding kan verwacht worden dat de pastorant wordt geholpen met het verwerken van het gebeurde als een verlieservaring. Dat wil zeggen dat er ruimte is voor het gemis. Naast alle verontwaardiging, boosheid en het besef bedrogen te zijn.

Veel slachtoffers beschrijven hun situatie als 'nu ben ik alles kwijt'. Een ervaring met lege handen achtergelaten te zijn. Daarom is een terugverlangen naar de verhouding, voordat het misbruik aan het licht kwam en werd beëindigd, bij sommigen niet vreemd. De predikant kan de verwarring van gevoelens bij de pastorant herkennen en ook daar helpen om helderheid te scheppen in de vraag 'hoe nu verder?' Dit betekent ook dat de predikant niet naïef is aangaande de verlangens van de pastorant, ook al zou het gevolg geven daaraan onverstandig zijn. We denken bijvoorbeeld aan het verlangen om de pleger terug te zien, nog eenmaal te spreken, en aan acties die een slachtoffer soms onderneemt vanuit dit verlangen. De predikant zal ook deze mogelijke gevoelens trachten bespreekbaar te maken.

Het gebeurde als onrecht bespreken

De begeleider zal niet alleen de verliesdimensie bespreekbaar maken, maar ook het gebeurde als *onrecht* en de grote betekenis van dat aspect voor het slachtoffer. De predikant beschikt daarbij over de hermeneutische bekwaamheid om

het misbruik voorzichtig en altijd in samenspraak met de pastorant, te verwoorden als onbijbels, niet-pastoraal, en niet in overeenstemming met Gods bedoeling met mensen.

Jezus bestrafte en vermaande onderdrukkers. Dit besef wordt in de kerken beschouwd als meer dan een sociale afspraak; het gaat om wat behoort tot het niet te relativiseren hart van het evangelie. In de begeleiding mag de betekenis van dit besef doorklinken.

Verbondenheid met geloofsgemeenschap

Een predikant is verbonden met een *geloofsgemeenschap* en draagt daarvan iets mee. De betrouwbaarheid die de predikant in de begeleiding toont, verwijst als het ware naar een ruimere betrouwbaarheid van een geloofsgemeenschap. Dat wil zeggen dat er een groep mensen is van waaruit de predikant een opdracht en een bepaald vertrouwen heeft ontvangen en bij wie het slachtoffer in beginsel welkom is.

Verbinding met de gemeente

Het vertrouwen van de pastorant in de begeleidende predikant, zoals dat hopelijk groeit, is niet een geïsoleerd vertrouwen, maar mag worden ingezet om waar mogelijk verbinding tussen de pastorant en de geloofsgemeenschap te maken. De begeleidende predikant kan de pastorant ook helpen om in de 'oude' gemeente van de pastorant (waar het misbruik heeft plaatsgevonden) (weer) een plaats te krijgen en te nemen. Het wil ook zeggen, dat er achter (of rondom) de predikant een gemeenschap van mensen is die hun eigen leven en dat van anderen opvatten als geschenk van God en als verantwoordelijkheid ten overstaan van God. Van de predikant mag dus ook verwacht worden dat hij de pastorant begeleidt als deelgenoot van de gemeente van Christus.

Hiermee nauw verwant is dat een predikant *God vertegenwoordigt*. Hij of zij is volgens het protestantse belijden geen middelaar, maar weet wel dat hij zich ophoudt in het spoor van Jezus en dat velen de voorganger zien als man of vrouw Gods. Dit betekent dat er een extra gewicht ligt op het aanbod van de predikant-begeleider. De begeleider maakt zichzelf niet belangrijk, maar gaat zorgvuldig om met de verwachtingen.

Inhoud van de begeleiding

Waarover gaat de begeleiding? In beginsel over dat wat de pastorant aandraagt, gerelateerd aan de professionele en persoonlijke mogelijkheden van de begeleider. Het gebeurde, de gevoelens daarbij, de verwarringen, het onrecht, de schaamte, vragen rond vergelding, vragen rond het aangaan van een juridische procedure, spanningsvelden daaromheen. Vaak komen vragen rond zingeving aan de orde, evenals de vraag naar het blijven of (opnieuw) gaan deelnemen aan een religieuze

gemeenschap. Zowel woorden en stilte als – spaarzamer – gebed en andere in de religieuze context vertrouwde en gewenste rituelen kunnen in de begeleiding een plaats krijgen.

Kennis van juridische procedures

Van de begeleider kan worden verwacht dat deze op de hoogte is van (kerkelijke) juridische procedures, van het kerkeigen protocol voor gemeenten en van verwante procedurele kwesties. Als dat niet zo is kan Meldpunt SMPR daarin voorzien.

Geduld

Van de predikant-begeleider mag *geduld* worden verwacht, ook als er lange tijd geen verbetering optreedt. Geheel zonder termijnstelling zal de pastorale begeleiding echter niet zijn, juist ook om geen onnodige afhankelijkheid te veroorzaken of in stand te houden. Dit punt zal de begeleider bij de aanvang van de gesprekken ook aan de orde stellen¹¹ en behoort bij diens structurerende vaardigheid.

Aandacht voor de naaststaanden

Van de predikant als begeleider kan worden verwacht dat deze in de contacten met een slachtoffer aandacht schenkt aan de impact van het gebeurde op belangrijke anderen uit de context van de pastorant, de naaststaanden, die secundaire slachtoffers zijn. En ook aan de vraag wat het gegeven dat deze mensen (mogelijk: kinderen) er ook pijn van ondervinden doet aan de pastorant. Voelt ze zich daar ook verantwoordelijk voor? Is ze zo verdoofd door haar eigen pijn dat ze de nood van de anderen niet meer ziet? Gaat ze daardoor haar belangrijke relaties alsnog verliezen? Hier liggen tal van vragen en dilemma's waarmee een predikant als begeleider kan helpen. Hij/zij zal daarbij nuancerend empathisch aansluiten bij de ervaringen van de pastorant.

Voor- en nadelen van begeleiding 'dicht bij huis'

Voordelen

Bij begeleiding door een predikant na seksueel misbruik in het pastoraat gaat het meestal om begeleiding van mensen uit een naburige gemeente of wijkgemeente, of uit een kerkelijke groep iets verder weg. Dit heeft bepaalde voordelen, onder bepaalde omstandigheden. We noemen een aantal.

Bekendheid met de 'kleur'

Een pastor uit de regio kent de specifieke 'kleur' en sfeer van de groep waarmee het slachtoffer een binding had of heeft, en kan aansluiten bij de taal, de symboliek, de wijze van geloven die voor de pastorant bekend zijn. En die wellicht een hulpbron in het leven van de pastorant betekenen, of hebben betekend. Bij een geestverwante begeleider komt de pastorant des te minder in een loyaliteitsconflict terecht (zie verder onder 3).

Deze *vertrouwdheid* van de predikant met de wereld van de pastorant (en vice versa) kan bijdragen aan een ervaring van genezing. Mits de predikant niet generaliseert, niet 'alle Katwijkers over één kam scheert ...'. Er kan iets paradoxaals in zitten dat het een predikant is met wie de pastorant gesprekken aangaat na misbruik door een predikant; en dat beiden dan ook nog eens verwantschap hebben in regionale kerkelijke modaliteit. Maar het grote verschil (in één woord: de betrouwbaarheid van de pastor) maakt werkelijk verschil! 'Niet alle dominees hier zijn dus zo als ...'

Korte afstanden

Er is ook een *praktisch* en meer dan praktisch voordeel: de niet zo grote afstand maakt dat er niet per definitie een langdurig traject hoeft te zijn. De afspraak bij aanvang om (bijvoorbeeld) drie tot vijf gesprekken te hebben kan heilzaam werken, en soms des te meer omdat de begeleider enigszins in de buurt is en voorlopig blijft. Als je me echt nodig hebt, weet je me te vinden, bel dan om een afspraak te maken. Des te meer is tijdig afscheid nemen mogelijk (juist omdat het niet *altijd* definitief hoeft te zijn). En wanneer het gaat om een oudere is een korte reistijd soms een voorwaarde. Het betekent ook dat de begeleiding niet beperkt hoeft te blijven tot telefonische contacten.

Bekendheid met de sociale kaart

Een begeleider uit de regio kent de hulpverleningsorganisaties en expertisecentra ter plekke beter dan mensen verder weg. Hij/zij is op de hoogte van de regionale 'sociale kaart'. Dit is van extra belang wanneer blijkt dat het slachtoffer sociaal gesproken in meer dan één opzicht ondersteuning nodig heeft en bij andere verwijzing.

---

11. We beschikken niet over representatief onderzoek naar hoeveel en hoe vaak predikanten-begeleiders de facto dergelijke begeleidingscontacten hebben. Voorzichtige schatting is dat het vaak gaat om vier tot zeven gesprekken over een periode van een half tot anderhalf jaar. Hoe meer professionele specifieke scholing de begeleider heeft, hoe meer waarschijnlijk gewerkt wordt volgens een bepaald model voor frequentie en aantal gesprekken.

Re-integratie in een geloofsgemeenschap

Dit voordeel is op de toekomst gericht. Een predikant uit dezelfde regio kan vaak beter dan een ander overzien wat de mogelijkheden zijn van een kerkelijke groep van de pastorant of van een kerk in de buurt, waartoe de pastorant misschien in de toekomst wil gaan behoren. Tot nu toe gaan de meeste slachtoffers na het uitkomen van het misbruik niet meer naar hun oorspronkelijke kerk.¹² Zijn er andere groepen waar de pastorant toe zou willen behoren?

De begeleider zal beschikken over inzicht in de aard en atmosfeer van verschillende gemeenschappen in de omgeving. De begeleiding zal overigens zo gebeuren dat het denkbaar is dat de pastorant tot gemeentelid (van de geloofsgemeenschap van de begeleider) zou worden. Hierop koersen is echter vaak onverstandig in verband met het niet onnodig afhankelijk maken.

Niet-neutrale aspecten: onafhankelijk van de vraag naar regionale bekendheid

Tot nu toe schreven we vooral over positieve motieven voor begeleiding door een predikant uit de buurt. Voordat we de nadelen beschrijven, noemen we enkele punten die zowel een voordeel als een nadeel kunnen zijn. Deze opmerkingen gelden los van de vraag of het gaat om begeleiding door iemand 'uit de buurt'.

Ervaringen van de predikant-begeleider met seksueel misbruik

We kunnen allereerst denken aan pastores die zelf slachtoffer waren of die in hun naaste omgeving een slachtoffer kennen met wie zij zich solidariseren (zie hierboven). Wat betekent dit voor de mogelijkheid om een goede begeleider van anderen te zijn?

Albert had geleerd te aanvaarden dat een deel van zijn jeugd hem afgenomen was, geschonden; hij helpt nu anderen met hun heelwording. Een andere pastor was echter vanuit een massieve solidariteit met de lotgevallen van haar partner (als kind slachtoffer van een buurman) zo gepreoccupeerd met het onderwerp dat ze niet meer het verschil tussen een verdrietige ervaring en een trauma kon zien. (Dat laat onverlet dat ook wie 'een verdrietige ervaring' had met een grensoverschrijdende pastor, te maken heeft gehad met seksueel misbruik in een pastorale relatie.)

Gender en seksuele gerichtheid

Een ander punt dat al naar gelang de situatie positief of negatief kan werken: het geslacht en de hetero- of homogerichtheid van de seksualiteit van de pastor. Een pastorale begeleider in het algemeen bestaat immers niet. De begeleider is een vrouw of een man, hetero, homo, biseksueel of anders seksueel geaard. De seksuele geaardheid van de predikant zal niet noodzakelijk ter sprake hoeven te komen, hoewel sommigen daaraan wel de voorkeur geven.

Beate, slachtoffer van seksueel misbruik in het pastoraat, werd door een vriendin verwezen naar Anja, predikante in een stad wat verder weg, en lesbisch. Anja vertelde bij de kennismaking heel weinig over zichzelf. Beate juist veel. Ze zei dat ze uitdrukkelijk met een vrouw over het misbruik wilde spreken. In het tweede gesprek vertelde Anja kort en zakelijk dat ze samenwoont met een vriendin. Later zei Beate dat ze had gewaardeerd dat Anja dit had verteld: "Ik had het misschien lastig gevonden als ik het van een ander had gehoord."

Anja's toelichting in een supervisiegesprek: "Alles wat met seksualiteit te maken heeft kan voor de pastorant 'besmet' zijn. Het zit niet in het homo of hetero zijn op zich, maar in de betekenis die dit voor de ander heeft. Het voordeel van iets zeggen over mijn eigen leefsituatie bij aanvang of in het tweede gesprek, is dat het op dat moment nog een zakelijker karakter heeft."

We zien geen reden waarom dit voor heteroseksuele pastores anders zou zijn. Het geslacht doet er altijd toe. Het geslacht van de predikant is uiteraard duidelijk zodra het in de verwijzing gaat om meer dan een achternaam met een voorletter. Ds. N. de Vries: Neeltje of Nico? Het doet er altijd toe. Tegelijk is het niet altijd doorslaggevend.

Van de genoemde aspecten (wel of niet herkenning, eventuele preoccupaties, seksuele aard en oriëntatie, gender) geldt dat ze in elk geval niet 'neutraal' uitwerken. Wat ze betekenen in het concrete contact met deze concrete pastorant zal blijken. Mits daarvoor aandacht is en mits de predikant de betekenis ervan in zijn/haar eigen leven heeft leren zien. Ze vragen dus altijd om zelfreflectie van de predikant.

12. C.C.L.H. van den Berg-Seiffert (2015), "Ik sta erbuiten – maar ik sta wel te kijken", de relationele dynamiek in geloofsgemeenschappen na seksuele grensoverschrijding in een pastorale relatie vanuit het perspectief van primaire slachtoffers, Zoetermeer, Boekencentrum (Diss.).

Contra-indicaties

Er zijn, in lijn met het bovenstaande, ook min of meer duidelijke contra-indicaties waar het gaat om pastorale begeleiding door een predikant in plaats van begeleiding vanwege een landelijk bureau door personen die er heel speciaal voor dit werk zijn. We noemen een aantal ervaringsgegevens.

Laten prevaleren van eigen overtuigingen

De predikant is niet geschikt, wanneer deze ertoe neigt zijn eigen (theologische) overtuigingen kost wat kost te laten prevaleren, vooral waar het gaat om vergeving en verzoening. De ideologie gaat dan overheersen en dat is ongewenst. Dit punt staat eigenlijk los van de vraag naar 'regionale' begeleiding, maar we stippen het hier aan omdat predikanten uit de regio niet of minder dan landelijk werkende specialisten voor dit werk gescreend zijn. (Dit geldt ook in verband met volgende punten.)

Gespannen relatie met de kerk

Begeleiding is ongewenst door een pastor die op zeergespannen voet leeft met de officiële kerk en zich dreigt meester te maken van deze 'casus' als een volgend bewijs van de onbetrouwbaarheid van de kerk.

Kritiekloze relatie met de kerk

Het omgekeerde: als de betreffende pastor een verdediger van de kerk door dik en dun is en het misbruik relativeert als een overtreding van een toevallig individu zonder dat dit ook maar iets (slechts) van de kerk zelf zegt.

Gespannen relatie met bepaalde denominatie

Dit speelt als de begeleider zich richt tegen de betreffende groep waarin het misbruik plaatsvond ('Wat kun je eigenlijk ook verwachten van zo'n starre orthodoxe groep' respectievelijk van 'zo'n slap stelletje vrijzinnigen...'). Met andere woorden, en daar gaan ook de bovenstaande punten over: de begeleider moet oprechte affiniteit met de kerkelijke gemeenschap hebben zonder deze als per definitie betrouwbaar te zien.

Persoonlijke relatie met beschuldigde

Een andere (eigenlijk vanzelfsprekende) contra-indicatie is het wanneer er tussen de begeleider en de dader of veronderstelde dader oude rekeningen liggen. En al helemaal wanneer het gaat om oude kennissen, vrienden, verwanten.

Als de predikant de opdracht van vertrouwelijkheid niet aan kan Per definitie wordt veel gevraagd van het vermogen van de pastor tot het uithouden van vertrouwelijkheid. Zelfs als het gaat om begeleiding van de begeleider. Ook tegenover een supervisor zal de begeleider niet in detail zijn/haar hart kunnen uitstorten.

De ambtelijke en juridische aspecten van het beroepsgeheim (eventueel: biechtgeheim) en eventuele informatieverschaffing aan derden komen in een ander hoofdstuk ter sprake. Hier volstaan we met op te merken dat dit 'uithouden' niet gemakkelijk is. Wanneer een pastor betwijfelt of hij/zij daartoe capabel is, is het geen schande om iemand te verwijzen naar een collega of een andere deskundige. Maar dan wel zo zorgvuldig én zo spoedig mogelijk.

Loyaliteitsconflicten

De begeleiding van slachtoffers van seksueel misbruik in een pastorale relatie vraagt veel en kan zwaar wegen. Dat heeft bijna altijd te maken met de impact die het lijden van een slachtoffer op de begeleider heeft. Vaak ontstaat bij begeleiders een inwendig gesprek waarin verschillende stemmen om de voorrang strijden. Deze interne dialoog is waarschijnlijk het best te begrijpen als een dynamiek van botsende loyaliteiten. Dit lijden van een slachtoffer confronteert de begeleider als mens, maar ook als voorganger en kerklid. De thematiek gaat over religieus geladen relaties, terwijl de pleger binnen de kerk een belangrijke positie heeft of had. Vragen komen dan ook op rond de betekenis hiervan voor de relatie van het slachtoffer met God en met de kerk, voor het vertrouwen in God en in de geloofsgemeenschap, een context die toch pretendeert om betrouwbaar, veilig te zijn. Ook rijzen vragen rond de betekenis voor de relatie van een pleger met God en een kerkelijke gemeenschap.

De pleger is een collega ...

Toen er voor de thematiek van seksueel misbruik door pastores in de jaren negentig meer gehoor kwam, kwamen deze en andere vragen op kerkelijke agenda's terecht. Maar deze vragen doen zich ook voor in de binnenwereld van mensen die als predikant-begeleider betrokken zijn. De pleger is een collega, al dan niet uit de verte een bekende. Dat roept enerzijds vaak grote verontwaardiging op. Anderzijds kan er bij de begeleider ook een gevoel zijn van medelijden.

Er spelen gevoelens en overwegingen als:

- 'Wat hij (de pleger) heeft gedaan was verkeerd, maar ons werk is ook wel heel zwaar bij tijden ...'
- 'Die gemeente waar hij staat is ook de makkelijkste niet ...'
- 'Het was toch ook de verantwoordelijkheid van mijn pastorate, dat het tussen haar en X zo is gelopen ...'

Een professionele begeleider die dergelijke conflicterende en verwarrende gevoelens bij zichzelf ontdekt, zal proberen om op zijn minst deze laatste gedachte bij zichzelf aan te pakken.

Want hoe dan ook, het slachtoffer is niet de verantwoordelijke voor het misbruik door de pleger. De conflicterende stemmen laten vaak ook woede horen. 'De ergste straf is nog niet zwaar genoeg, als je ziet hoe C eronder lijdt.' Wat gebeurd is roept bij begeleiders soms veel woede op. Maar deze woede mag niet terecht komen in de begeleiding.

Achter het slachtoffer staan ...

Wat betekent 'onomwonden achter het slachtoffer staan'?¹³ Betekent dat een partijdigheid voor het slachtoffer en dus tegen de dader? Soms wel, misschien tijdelijk wel. Maar daarmee is niet alles gezegd. Slechts wanneer een begeleider partijdig is met de dilemma's van het slachtoffer, met de ambivalentie in de waardering voor die ander – die nu dader heet –, met de verbondenheid die er was, slechts dan is hij of zij partijdig met het slachtoffer. Hiermee zijn ervaringen opgedaan bij hulpverlening na seksueel misbruik in een gezin waarin de loyaliteit zo belangrijk is.

Het is ook van belang bij seksueel misbruik door een pastor wanneer het slachtoffer op een of andere manier een echte genegenheid ervoer. Ook daarom is het van belang dat begeleiders ernstig bij zichzelf nagaan of ze niet vanuit rancune tegenover de kerk of tegenover bepaalde collega's hun werk doen.

Een affiniteit met de kerk in de breedte is vereist om dit moeilijke werk te kunnen doen. Dat maakt partijdigheid mogelijk met de verbondenheden en de ambivalenties van een misbruikte. Een partijdigheid met de verbondenheden van het

slachtoffer, om hem of haar recht te doen als iemand die niet (alleen maar) een willoos object was. Van groot belang opdat de pastorant een weg gaat naar bevrijding, in plaats van te stagneren in wrok en/of depressie.

Met een beroep op 'barmhartigheid' is in het verleden wel met slachtoffers over vergeving gesproken. Ten onrechte. Als het woord vergeving al op zijn plaats zou zijn, is dat aan de gedupeerde om dat aan te geven, en ook dan zal de begeleider vooral goed moeten luisteren naar wat er op het spel staat. Wanneer de predikant-begeleider vanuit zichzelf hiermee bezig is, heeft dit het risico van een weerslag op de omgang met de pastorant. Bewustwording en supervisie zijn dan nodig.

Moet het echt zo bijzonder zijn?

Aan het begin van dit hoofdstuk schreven we dat het gaat om meer dan 'gewone' pastorale aandacht en zorg. Toch zijn bij die uitspraak ook vragen te stellen. Misschien wel de belangrijkste vraag is of een gespecialiseerde pastor niet te veel wil veranderen aan degene die ze begeleidt. Supervisie kan helpen zich ervan bewust te zijn wanneer dit het geval is. Training helpt om steeds weer te zoeken naar bevrijdend handelen in alle concreetheid van het geleefde leven. We herhalen: zelfreflectie is voor een begeleider van groot belang. De begeleiding van een slachtoffer van seksueel misbruik in een pastorale relatie vraagt immers veel.

---

13. De synode van de (toen nog) Samen op Weg-kerken heeft in 1999 uitgesproken: 'Seksueel misbruik is zonde' en: 'De kerk dient onomwonden te kiezen voor slachtoffers.' De synode van de Protestantse Kerk heeft in november 2019 deze uitspraak opnieuw onderschreven.

4. ‘Slachtoffermechanismen’ hoe de predikant/begeleider daarmee te maken krijgt

Hanneke Meulink-Korf

Psychische problemen en psychopathologie zijn belangrijke risico's bij volwassenen die in hun jeugd slachtoffer waren van seksueel misbruik. Maar ook wanneer het om misbruik van een volwassene gaat, is het risico van ernstige psychische problematiek groot. Uit bijna alle verhalen van vrouwen en mannen die 'een relatie' hadden met hun pastor blijkt dat dit beschadigend was. Soms kun je spreken van diepgaande verwonding: een trauma.

Een begeleider na seksueel misbruik krijgt bijna altijd te maken met een slachtoffer wier leven en gedrag getekend is door het misbruik.

Een opmerking vooraf: misbruik kan leiden tot pathologie, maar niet alle pathologie komt voort uit misbruik. Het is vrijwel onmogelijk om op grond van een klinisch beeld conclusies te trekken over de aanwezigheid van specifieke traumatische gebeurtenissen in de voorgeschiedenis van een pastorant. Dat geldt voor psychiaters en psychologen, en zeker voor predikanten als begeleiders.

In het vorige hoofdstuk bleek dat oprechte betrokkenheid van de begeleider bij de pastorant nodig is. 'Verdrinken' in iemands verhaal, waarover Albert in een van de voorbeelden vertelde, helpt uiteraard niet. Een begeleider zal moeten waken voor identificatie met de pastorant.

Meeleven en meedenken

Pastoraal begeleiden veronderstelt niet dat de begeleider zich identificeert met de ander, maar veronderstelt – verbonden met de professionaliteit die eerder ter sprake was – *meeleven en meedenken met de ander*. Dat gebeurt niet vanuit een gevoel van 'ik begrijp je helemaal en leef voortdurend honderd procent met je mee'. Wel leeft en denkt de begeleider mee vanuit een houding van gepaste (nuancerende) empathie, aanvaarding, geloof in de ander en eventueel zelfs partijdigheid met (naaststaanden van) de ander.

'Begrijpen' van de ander is het doel niet. 'Gepaste empathie' wel. Dat klinkt misschien afgestemd en afstandelijk. Het betekent echter niets meer of minder dan inleving, zich verplaatsen in de ander en toch jezelf blijven. Daarmee vraag je je in elk geval af: hoe voorkom ik als begeleider dat ik zelf de ander kwets, beschaam, extra belast

door mijn woord en/of daad of nalatigheid. Juist distantie maakt veilige nabijheid of toenadering mogelijk. Met een ander woord: 'contact'. Waarbij het de pastorant is die 'soeverein' is, die als eerste en laatste gaat over de vraag wat goed is voor haar of hem. Het gaat om het subject zijn van de ander, de vrouw of man die begeleiding zoekt. De begeleider zoekt, in eigen afwegingen, wegen om daarbij aan te sluiten, om de ander te helpen opbouwen of herstellen. In dit werkboek is de formulering van de doelstelling van de begeleiding met opzet in verschillende bewoordingen gesteld. Maar de basisdoelstelling blijft steeds dat de pastorant wordt geholpen bevrijdend te handelen, in het belang van haar eigen leven. Hoe kan een slachtoffer zich bevrijden van de gevolgen van het onrecht dat haar is aangedaan? En soms ook nog van het doorgaande misbruik. En hoe daarbij te helpen? Om die vragen gaat het.

Onvrij gedrag: belangrijk om te onderkennen

In hoofdstuk 3 bespraken we mogelijke oorzaken voor ongewenste identificatie, voor dat snelle zogenaamde 'begrip' vanuit de begeleider zelf. Het feit dat dit niet altijd gemakkelijk is, heeft echter niet alleen oorzaken in de persoon van de begeleider of in het ambt dat hij of zij vertegenwoordigt. De obstakels en de valkuilen in het terrein van de begeleiding hebben vaak tevens te maken met het *specifieke gedrag van de pastorant*. Want meestal zal dit gedrag getekend zijn door wat aan haar of hem aan onrecht is aangedaan. Dit door het onrecht getekende gedrag waarvan de persoon zelf zich niet of nauwelijks bewust is, en waarin bepaalde 'constanten' lijken te zitten die bij veel slachtoffers voorkomen, wordt wel aangeduid met het woord *slachtoffermechanismen*. In de titel van dit hoofdstuk hebben we het woord tussen aanhalingstekens gezet, omdat het begrip denigrerend kan zijn (zie ook hieronder 'Slachtoffergedrag').

'Getekend gedrag', is dat altijd negatief? Nee, dat hoeft niet. Want iemand die ernstig door een ander werd geschaad, kan dit op den duur ook opnemen in een identiteit en gedrag die in positieve zin door het gebeuren zijn veranderd. Dan gaat het niet meer om 'mechanismen' maar om in (bittere) levenservaring en bewustzijn toegenomen wijsheid, menselijkheid en soms ook geloof. Het gegeven dat vrouwen en mannen die slachtoffer

waren van geweld soms later anderen goed kunnen begeleiden, getuigt hiervan. In dit hoofdstuk gaat het echter over 'mechanismen' die een slachtoffer niet in regie heeft maar die haar als het ware overkomen: onvrijheden.

Onvrij gedrag roept op den duur irritatie op, ook bij een begeleider. Dit kan ertoe leiden dat het slachtoffer zich met recht afgewezen voelt door de begeleider. De begeleider is immers geërgerd; het geduld raakt op, de gesprekken lijken zich steeds te herhalen. Begeleiders die dergelijke mechanismen bij de ander en de reactie bij zichzelf onderkennen, lopen minder risico om in veroordeling van de pastorant te vervallen. Zij kunnen leren om te gaan met slachtoffergedrag en dat betekent ook: met hun eigen gevoelens hierbij. Kennis van slachtoffermechanismen en enige kennis van soms aan de problematiek verbonden psychopathologie is dus nodig.

'Slachtoffergedrag'

Het begrip slachtoffergedrag wordt in onze samenleving tamelijk veel gebruikt. In assertiviteitstrainingen leren mensen bijvoorbeeld hoe ze op een bepaald voorval met 'slachtoffergedrag' reageren, en vervolgens hoe het ook anders kan: assertief. Dit begrip (ook 'slachtofferdenken' of 'slachtofferrol') slaat dan op iedere vorm van niet-assertief gedrag waarover de persoon zelf zich beklaagt.

Omdat onze samenleving lijkt te verharderen, wordt er ook des te meer beklemtoond dat 'mensen gewoon uit hun slachtofferrol moeten stappen en dan komt het wel goed', mits ze niet al te 'zwak' zijn, want dan lukt dat gewoon niet.

Wie denkt dat deze denigrerende uitdrukkingen overdreven zijn, moet maar eens kijken onder het woord slachtofferrol op internet.

In het kader van dit werkboek wordt met slachtoffergedrag iets anders bedoeld dan niet-assertief zijn. Het gaat om onvrij gedrag dat bij slachtoffers voorkomt, geheel of gedeeltelijk ten gevolge van het misbruik. Door dit gedrag loopt een slachtoffer het risico almaar weer de bevestiging te krijgen van wat zij voelt en vreest en tegelijk nauwelijks kan opgeven: dat ze gedoemd zou zijn om in de positie van slachtoffer te blijven.

Omgaan met slachtoffermechanismen

We bespreken een aantal (onbewuste) mechanismen die soms makkelijker, soms moeilijker te herkennen zijn. De volgorde die we aanhouden heeft te maken met de ervaring ervan in de begeleiding. De eerstgenoemde mechanismen worden vaak (niet in alle gevallen) eerder waargenomen dan de later genoemde.

Ontkennen van het misbruik

Ontkennen van het ervaren hebben van seksueel misbruik komt vrij geregeld voor. We beginnen met dit punt, hoe vreemd dit mag lijken. Want een slachtoffer dat bij een begeleider komt na seksueel misbruik, komt toch niet zomaar. Toch zijn er slachtoffers die aan begeleidende gesprekken beginnen op grond van bepaalde symptomen (depressieve gevoelens bijvoorbeeld, of religieuze angst) die ze niet in verband brengen met seksueel misbruik. Of omdat een ander zei dat ze 'er eens over moesten praten'.

De ervaring van misbruik is bij sommigen als het ware geïsoleerd geraakt. Dit hangt niet noodzakelijk samen met vergeten of speciale geheugenmechanismen. Als iemand aangeeft dat hij een herinnering aan een traumatische ervaring eerst is vergeten en vervolgens heeft hervonden, is de interpretatie daarvan bijzonder lastig: het is niet altijd duidelijk wat met vergeten wordt bedoeld en in hoeverre herinneringen ook werkelijk ontoegankelijk waren. Het onderscheid tussen niet vertellen, niet willen herinneren en niet kunnen herinneren is in de praktijk niet altijd scherp te stellen of van de pastorant te verwachten.

Voor een predikant-begeleider is het belangrijk om de tijd te nemen rustig te luisteren. En om voorzichtig met de pastorant zelf te exploreren hoe het relationele leven van de pastorant is verlopen; de pastorant heeft mogelijk een geschiedenis van intimidatie.

Ontkennen van het gebeurde als misbruik

Ontkennen van het hebben ervaren van het gebeurde als seksueel misbruik komt veel voor. "We hebben een relatie gehad, en ik mocht er niet over praten ... Dat is toch ook logisch, zijn vrouw en mijn ouders mochten er natuurlijk niet van weten ...". Het jonge meisje dat dit zegt, ziet het gebeurde nog niet als misbruik. Dit heeft te maken met de dynamiek waarin zij nog steeds gevangen zit. In die dynamiek spelen macht en onmacht een belangrijke rol. Wat is er namelijk gebeurd? De asymmetrie in de verhouding tussen beide betrokkenen betekent een volstrekt onevenwichtige positie waarin het slachtoffer overduidelijk een 'minder machtige' positie heeft. Het slachtoffer vertrouwt de ander, maar die ander – die als pastor de opdracht heeft om de grenzen te bewaken – misbruikt dat vertrouwen en overschrijdt grenzen of laat grensoverschrijding toe. In de beleving van het slachtoffer is er inmiddels iets aan het gebeuren wat voor een buitenstaander niet zomaar gemakkelijk te begrijpen is. We bedoelen een psychologisch verschijnsel dat *internalisatie* wordt genoemd. In plaats van dat het slachtoffer de dader vanwege diens grensoverschrijdingen minder vertrouwt, gaat zij (of hij) zichzelf minder vertrouwen. De eigen waarnemingen en gevoelens worden als het ware steeds meer ingevuld met de beleving en de redeneringen van de ander (de dader).

Volgens psychologen heeft dit verschijnsel waarschijnlijk als functie om het pijnlijke van de situatie in de realiteit niet of minder te hoeven voelen. Het is dan een afweermecanisme. Ook wanneer het feitelijke misbruik voorbij is, en zelfs wanneer elk contact al een tijd verbroken is, kan deze psychologische beïnvloeding in de persoon nog doorgaan.

Verwarde herinneringen

De herinneringen van een slachtoffer aan het gebeurde kunnen heel verward zijn. Ingebeelde herinneringen komen bij iedereen (ook bij niet-slachtoffers) voor. Dit wordt vooral verklaard door het verwarren van de verschillende bronnen van opkomende beelden en gedachten: fantasie, voorstellingsvermogen, dromen, verhalen van anderen (de dader) en eigen belevenissen. Voor een begeleider betekent dit behoedzaam luisteren naar de ervaringen en de klachten van de pastorant. Omdat er werkelijk sprake kan zijn van een 'grijs gebied' waarvan nog niet duidelijk is of er sprake is van seksueel misbruik. En in een latere fase, of in andere gevallen, omdat het langzaam gaan erkennen dat het misbruik was voor de pastorant heel pijnlijk en schaamtevol is. Met andere woorden: dit vraagt veel moed van de pastorant. Het vraagt moed om *onderscheid* te gaan maken tussen het verhaal van de pleger en het eigen verhaal. Psychologisch gesproken gaat het om het terugnemen van de internalisatie. Wanneer een pastorant de eigen waarheid gaat toelaten, geeft zij/hij zichzelf hiermee ook moed! Het betekent het terugkrijgen van zeggenschap over zichzelf, het eigen lichaam, het eigen leven. De begeleider zal proberen deze langzaam groeiende of herstellende zelfwaardering van de pastorant te ondersteunen.

Ambivalentie

Vaak laten het gedrag en de redeneringen van een slachtoffer veel ambivalentie zien: het was liefde en het was misbruik; los willen laten van het contact met de pleger en nog steeds afhankelijk zijn; willen straffen en erkenning willen krijgen. Deze ambivalenties kunnen zich ook uiten als aantrekken en afstoten van de begeleider. Bij het ene gesprek zegt de pastorant dat je zo goed luistert en dat dit haar zo goed doet, bij het volgende deugt er weinig van je. Het is niet vreemd dat slachtoffers in hun woorden niet altijd congruent zijn met hun overige gedrag of met hun woorden van het vorige gesprek. Ze zijn immers verward over wat hun eigen gevoelens zijn, en wat niet.

Heftige gevoelens

Heftige gevoelens kunnen gemakkelijk loskomen; gevoelens die je als begeleider mogelijk niet in verhouding vindt staan tot het gebeurde. Exploreer die gevoelens; wijs ze niet af. Wees blij wanneer ze je bereiken, des te groter is waarschijnlijk de kans dat ze niet helemaal naar binnen gericht worden en

tegen het slachtoffer zelf uitwerken, tegen het eigen belang in. Zoals ernstige depressiviteit en bijvoorbeeld *automutilatie* gezien kunnen worden als voortkomend uit het verschuiven van gevoelens, van de pleger naar zichzelf.

Automutilatie kan ook een ander 'doel' hebben: voelen dat je leeft, voelen dat je iets kunt voelen. Heftige gevoelens kunnen dus samengaan met heftig gedrag. Schelden, hard huilen, met iets gooien, dwingend eisen van een gesprek op een onmogelijke tijd, woedend reageren, het kan behoren tot het contact. Ook openlijk of meer bedekt seksualiseren van het contact kan hiertoe horen (zie hieronder). Als begeleider zul je proberen om dit gedrag van de ander niet te veroordelen, en tegelijk om aan de ander een passende begrenzing aan te geven.

Verongelijkt gedrag

Verongelijkt gedrag hoort in het bijzonder tot de slachtoffermechanismen. 'Niemand begrijpt me.' Niemand is goed genoeg. De begeleider kan het gevoel krijgen dat de begeleiding niet mag slagen. Het vraagt geduld en incasservermogen van de begeleider, maar ook om een duidelijke afbakening van de eigen beschikbaarheid, in tijd (van ieder gesprek afzonderlijk; van het aantal gesprekken) en ruimte (bij voorkeur niet in een privéruimte, zeker ook niet in een café, maar in een functionele werkruimte). Om de begeleiding te kunnen volhouden en om de pastorant niet nodeloos afhankelijk te maken.

Angst voor herstel

Dit aspect hangt nauw samen met het vorige. Bij slachtoffermechanismen hoort vaak ook een zekere angst voor herstel, voor bevrijding. Dat klinkt paradoxaal, maar het is eigenlijk niet vreemd dat een beschadigd mens bang is om weer volwassen verantwoordelijkheid te moeten dragen. En dat het slachtoffer het misschien niet eerlijk vindt dat er volwassen gedrag van haar verwacht gaat worden.

Op internet staan deze woorden van een vrouw over zichzelf: "Eigenlijk kun je faalangst ook zien als 'slagingsangst' ... Maar ondertussen ben ik kwaad en jaloers op andere mensen. In plaats van het zelf te doen, ga ik klagen over anderen. Volgens mij is het klagen over dat andere mensen iets niet doen of niet goed doen, een soort afgeleide van allerlei andere psychische zaken. In mijn geval faalangst."

Cynisme

Cynisme is een specifiek antwoord op onmacht en op diepe teleurstelling in een ander mens. Het heeft met andere vormen van slachtoffergedrag gemeen dat het vertoonde gedrag (het cynisme) niet alleen de teleurstelling en de onmacht niet wegneemt, maar ze uiteindelijk juist versterkt. Ook cynisme kan een afweermecanisme zijn om de pijn minder te voelen. Dit kan zich uitstrekken tot het

geloof in God. Niemand wordt meer vertrouwd. Toch is voor de aandachtige luisteraar het verlangen naar betrouwbaarheid van de mensenwereld en van God vaak wel hoorbaar.

Geblokkeerd zijn in het geven

Geblokkeerd zijn in geven is een van de mogelijke ernstige gevolgen van traumatisering.

Een slachtoffer raakt geblokkeerd in wat zij/hij aan anderen te geven heeft. Ze is zelf beschadigd en zit nog zo in haar eigen pijn dat ze niet meer kan voelen wat ze anderen aandoet of ontzegt. Waarom zou ik aandacht hebben voor een ander? Ik ben er zelf immers veel ernstiger aan toe ...

Dit klinkt beredeneerd, maar in feite gebeurt dit nauwelijks bewust. Bovendien: de zelfwaardering is ernstig beschadigd, en ook dit heeft gevolgen voor iemands sensitiviteit. Ik ben waardeloos, hoezo maakt het voor anderen iets uit wat ik voor hen doe? Het zorgelijke hiervan is dat iemand in een cirkel gaat rondraaien: ik ben waardeloos, en dus houd ik geen rekening met anderen want het maakt die anderen toch niets uit, en daardoor word ik ook minder belangrijk voor anderen ...¹⁴

Presenteren van de rekening aan de verkeerde

Nauw verbonden met het vorige is het presenteren van de rekening aan het verkeerde adres. Hierboven noemden we de destructieve verschuiving naar zichzelf. Woede en wrok tegenover de pleger worden vaak tevens verschoven naar een ander of anderen of naar een instantie (de kerk, de rechterlijke macht). De begeleider zal dit moeten kunnen verdragen, en tegelijk niet meegaan in een massieve veroordeling van de kerk of de rechters of de staat in het algemeen.

Overmatige aandacht voor seksualiteit

Een overmatige attentie of een sterke bevangenheid wat betreft seksualiteit behoort tot de mogelijke slachtoffermechanismen. Voor het slachtoffer zijn seksualiteit en een mindere positie met elkaar verbonden geraakt. Dit speelt door in de begeleidingssituatie. Het is dan ook ongewenst om als begeleider (m/v) gedetailleerd op seksualiteit te focussen, want dit zou (opnieuw) een gebrek aan respect zijn voor de grenzen en de integriteit van de ander.

Het is een misverstand dat gedetailleerd vertellen wat is gebeurd, nodig en heilzaam is

Als de pastorante aangeeft hierover uitgebreid te willen spreken, is het verstandig om die wens niet af te keuren maar

er wel behoedzaam mee om te gaan. Al te vaak gaven mensen aan er later spijt van te hebben gekregen wanneer ze in een begeleidingscontact een deel van de gevoelens gingen herbeleven. De eigen grenzen van de begeleider in wat hij/zij aankan om te horen, mogen hierin ook meespelen en worden benoemd. Dat maakt iemand niet minder competent en betrouwbaar maar juist meer.

Een voorbeeld uit de begeleiding van Mia, 18 jaar, slachtoffer van verkrachting door een groepje 'vrienden'. Bij het tweede gesprek met een oudere hulpverleenster verscheen ze in een klein hemdje en heel kort rokje. De hulpverleenster veroordeelde niet, ze zei niet: 'Zo zou je bijna uitlokken dat ...' maar: 'Vind je het erg om een vestje aan te doen? Het leidt me af dat je zo schaars gekleed bent ...' De hulpverleenster zei daarmee allereerst iets over zichzelf. 'Kun je daar niet tegen?' zei Mia giechelend. Maar maanden later kwam ze erop terug en zei dat ze die opmerking had gewaardeerd. 'Die eerste weken na de verkrachting vond ik mezelf minderwaardig; het was goed dat jij me erop wees hoe ik beter voor mezelf kon zorgen ...'

Dit voorbeeld komt uit de therapeutische hulpverlening, maar geeft ook voor pastorale begeleiding een handvat.

Tot slot

Het uitgangspunt van een 'onomwonden keuze voor het slachtoffer' heeft niet de bedoeling dat iemand in de rol van slachtoffer wordt vastgehouden. De ervaring leert dat er talloze uiterst persoonlijke manieren zijn waarop mensen die slachtoffer waren hun leven weer constructief vormgeven. Recht doen, gerechtigheid, betekent dat een slachtoffer wordt opgericht, met andere woorden: weer de zeggenschap over zichzelf verwerft. Een predikant brengt doorgaans een grote ervaring mee in het begeleiden van heel verschillende mensen. Dit kan haar/hem ook weerbaar maken tegen de sterke destructieve kracht die van een slachtoffer en diens gevoelens van hulpeloosheid en onmacht kan uitgaan. Dat de predikant ook met andere, niet getraumatiseerde mensen werkt, maakt hem of haar in de empathische begeleiding van een slachtoffer des te meer toegerust tot een gezond 'weerwerk'.¹⁵

14. In de benadering van Nagy heet dit 'destructief werkend recht'. Een slachtoffer heeft als het ware een rechtmatige aanspraak om gedurende een bepaalde periode minder rekening te hoeven houden met een ander, maar die aanspraak werkt destructief uit.

15. Bij hulpverleners en anderen die veel verhalen van ernstig misbruik horen, bestaat immers het risico van een zgn. secundaire traumatisering.

5. ‘Dadermechanismen’ hoe de predikant/begeleider daarmee te maken krijgt

Hanneke Meulink-Korf

Inleiding

‘What hurts the victim most is not the cruelty of the oppressor, but the silence of the bystander.’

Elie Wiesel

Het nadenken over seksuele handelingen is nooit waarde vrij. We onderscheiden twee manieren van denken en spreken hierover. Het gaat om twee ‘discoursen’ die elkaar onderling uitsluiten: het discours van de romantische relatie en het discours van de macht.¹⁶ Binnen de eerste categorie wordt ook het slachtoffer verantwoordelijk gehouden voor de ‘liefdesrelatie’. In het tweede discours wordt rekening gehouden met de aard van de hulpverlenende relatie, met de machtspositie van de pastor/predikant, en met de kwetsbaarheid van een pastorate. Dit geeft een ander perspectief.

Plegers hebben zelf de neiging om in het eerste discours te denken en te spreken. Vaak gaan ze ervan uit dat het slachtoffer, dat ze als medeverantwoordelijk en medeschuldig zien, op grond van die ‘verbondenheid’ wel zal blijven zwijgen.

In dit werkboek schrijven we vanuit het tweede perspectief.

We noemen een aantal aspecten van wat beoordeeld dient te worden als dadergedrag, waarvan de persoon zelf zich niet of nauwelijks bewust toont. Het is zoals bij het aanwijzen van een ander als de zondebok. Wanneer iemand zich hiervan wél bewust wordt (‘eigenlijk maak ik jou tot zondebok’), kan het gedrag al niet meer als zodanig worden voortgezet.

Dit werkboek is bestemd voor wie werkt met slachtoffers (of wie dat overweegt), maar ook wanneer je te maken krijgt met een pleger geldt dat bijdragen aan bewustwording heilzaam is. Bij plegers is de weerstand hiertegen vaak groot en hardnekkig. *Bewustwording betekent verantwoordelijkheid nemen.* Dat geldt ook voor slachtoffers. Wanneer zij zien dat er sprake is (geweest) van dadergedrag, bevrijden ze zichzelf verder uit een voordien onmachtige positie.

Onvrij gedrag: hoe ontstaat daderschap?

Hoe komt het toch dat plegers van seksueel misbruik zo weinig lijken te zien en te beseffen van het leed dat ze aanrichten? Opvallend is dat een pleger uit zichzelf vaak nauwelijks oog heeft voor wat hij in het leven van de ander, eventueel een kind, heeft teweeggebracht. Dit geldt ook voor seksueel misbruik door een pastor van een volwassene in een afhankelijkheidsrelatie. De betekenis van het gebeurde in het leven van die ander wordt meestal onderbelicht, gebagatelliseerd of zelfs geromantiseerd. Veel meer aandacht gaat uit naar de eigen situatie na het openbaar worden van het misbruik. Bij ‘ontmaskering’ ziet men in de eerste plaats zichzelf als slachtoffer. De negatieve gevolgen voor zichzelf vanwege de ‘openbaarheid’ staan voor de pleger doorgaans centraal. Hij richt zich op pogingen om de schade in eigen kring te beperken: de relaties in het eigen gezin, de werkverhoudingen in de gemeente of de instelling. Soms bijt een pleger zich vast in arbeidsrechtelijke onderhandelingen, om er vooral zelf niet slechter van te worden.

Evenals bij slachtoffermechanismen gaat het ook bij ‘dadergedrag’ om onvrij gedrag. Maar hier is dit verbonden met daderschap. De vraag hoe daderschap ontstaat, is niet gemakkelijk te beantwoorden. Er zijn verschillende theorieën. Op dit moment lijkt het meest onderbouwde antwoord te zijn dat er meestal een combinatie speelt van biologische factoren en (door de cultuur gestempelde) opvoeding. Deze combinatie van factoren is nodig wil iemand een persoonlijkheid ontwikkelen die ontvankelijk is om tot misbruiker te kunnen worden. Daarnaast moet zich een situatie voordoen waarin misbruik zou kunnen plaatsvinden. Mensen met een leidende positie (en daardoor meer macht) zijn meer dan anderen in een dergelijke situatie. Er komt dus heel wat bij kijken voor iemand tot seksueel misbruik komt.¹⁷

16. Zie hierover uitgebreider: Alexander Veerman, *‘I did not have sex with that woman!’*, in *Contextuele berichten* 2006/1. Wanneer het gaat om seksueel misbruik binnen families is het nodig om ook vanuit een loyaliteitsperspectief na te denken.

17. We maken in dit hoofdstuk o.a. gebruik van materiaal afkomstig van Jules Mulder, oud-directeur van De Waag, centrum voor ambulante forensische psychiatrie. Het gaat merendeels over mannelijke plegers. Over vrouwelijke plegers van seksueel misbruik in pastorale relaties, een veel kleinere groep, is weinig bekend.

Om wat voor een persoonlijkheid gaat het? Kenmerken die vaak worden genoemd, zijn: problemen met intimiteit (eenzaamheid, relatie- of huwelijksproblemen), problematische cognities (geloven 'dat het wel oké is') en moeite met de regulatie van emoties.

Ook gebrek aan zelfachting kan een kenmerk zijn, maar vaak is dat laatste niet erg zichtbaar. Verder is uit onderzoek bekend dat daders meer dan anderen ooit zelf nogal eens slachtoffer waren van seksueel misbruik. En seksuele deviatie (hyperseksualiteit) kan een rol spelen.

Het meest zorgelijk is volgens deskundigen de combinatie van hyperseksualiteit met een antisociale houding. Maar bij seksueel misbruik in het pastoraat komt een dergelijke expliciet gewelddadige psychopathologie niet of nauwelijks voor. Wel komt de 'naïeve' persoon voor, meer of minder neurotisch, eventueel met een narcistische stoornis.

Ook andere stoornissen kunnen een rol spelen. Vaak gaat het om mensen die meestal niet opvallen door afwijkend gedrag. Of het zou moeten zijn, zo menen sommige deskundigen, dat plegers nogal eens meer dan anderen hartelijk, pastoraal, zelfs charismatisch gedrag tonen. Zij hebben vaak een gebrek aan inzicht in hun machtspositie en soms een sterke ideologie van gelijkheid.

Een pleger heeft een goed ontwikkelde antenne voor de kwetsbaarheid van een mogelijk slachtoffer, maar lijkt dat zelf niet te zien of niet als risicovol te zien. Dit lijkt soms op kinderlijke 'onschuld'. Het lijkt alsof men blind is voor wat men een ander aandeed. Maar toch moet worden gezegd: een pleger wil dit vaak niet zien.

Benodigde kennis

Voor een hulpverlener die werkt met plegers vormt uitgebreide kennis van verschillende theorieën over oorzaken, achtergronden en therapieën een van de voorwaarden om dit werk te kunnen doen. Voor een predikant die een pastoraal-slachtoffer begeleidt, is het noodzakelijk om in elk geval een basale kennis te hebben aangaande plegers, en in het bijzonder van 'dadermechanismen'.

Een aantal redenen:

- Je moet kunnen omgaan met het feit dat het (in striktere of ruimere betekenis) een collega is/was die dit deze persoon

heeft aangedaan. Soms kan een begeleider het niet rijmen, en overweegt: 'X is toch een aardig overkomende en goed bekend staande collega – klopt het verhaal van deze pastoraal wel?' Je verdiepen in dadergedrag leidt ertoe dat je het niet langer zo ongerijmd vindt.

- Je moet als begeleider weten dat gelovige mensen niet immuun zijn voor dergelijke overschrijdingen. Ook gelovige mensen gedragen zich soms ronduit slecht.
- Door kennis van dadergedrag ziet de begeleider in het gedrag wél de kenmerken van grensoverschrijdend gedrag. Hierdoor kan de begeleider een slachtoffer beter helpen wanneer deze het gebeurde niet als misbruik denkt te hebben ervaren of dit betwijfelt.
- Ook wanneer het misbruik aan het licht gekomen is, en op de een of andere wijze ook door de misbruikte als misbruik en onrecht is benoemd, is inzicht in de mechanismen van belang. Om beter te begrijpen waardoor het slachtoffer zo'n grote ommekeer moet maken ('ik vond hem een lieve en heel bijzondere man maar hij heeft me acht jaar lang aan het lijntje gehouden en gedwongen tot geheimhouding'), en hoe moeilijk dat is.
- Ook psychisch gezonde mensen kunnen slachtoffer worden. De Amerikaanse psychiater Peter Rutter schreef: *'We have to get past the belief that those who are well don't let this happen to them.'*¹⁸ Het is soms ook voor begeleiders moeilijk om niet vanuit het daderperspectief te denken. 'Er was iets mis met haar, anders had ze het niet laten gebeuren'. Kennis van dadergedrag helpt om aan een dergelijke vooronderstelling voorbij te komen.

Dadergedrag: de noodzaak van een beoordeling

Onder 'dadermechanismen' verstaan we:

het meestal onbewust gemotiveerde gedrag en de problematische cognities die daderschap vergezellen en waardoor anderen onrecht wordt aangedaan, terwijl inzicht in verantwoordelijkheid en schuld weinig merkbaar zijn.

De meestal onbewuste motivaties nemen niet weg dat er sprake kan zijn van een meer bewuste gedragsstrategie om de ander seksueel voor zich te winnen.

---

18. Een uitgebreide psychologische inleiding geeft: Peter Rutter (Er zijn grenzen!, Utrecht 1990). Vertaling van 'Sex in the forbidden zone'. In het Nederlands niet meer te koop, wel bij verschillende bibliotheken te leen. We hebben hieruit ook geput voor de slotopmerking van dit hoofdstuk.

Gedragstrategie

Zo'n 'gedragstrategie' kent een merkwaardige logica. Het begint met aandacht en hulp bieden. Dat is nog niet bijzonder. Maar op een gegeven moment komt het contact in de sfeer van intimiteiten. De predikant die pleger wordt, vertelt iets over zichzelf en zegt: "Ik vertel je dit omdat je zo bijzonder bent." Of, gericht op de hulpvraagster: "Jij hebt zeer speciale hulp nodig." Of: "Vertrouw me maar; je hebt slechte ervaringen met mensen, maar mij kun je vertrouwen." Als de ander vertrouwen geeft en openstaat voor de 'speciale' hulp, kan de pastor de grens overschrijden.

De al genoemde deskundige Rutter maakte de volgende momentopnamen van het gedrag van plegers vanuit hun perspectief (*grooming*):

- *Ik neem haar eens goed op.*
(Rutter noemt het een mannelijk instinct: naar een vrouw kijken om de graad van seksueel belang te peilen die ze voor hem zou kunnen hebben.)
- *Ik vraag me af of ze in mij geïnteresseerd is.*
(Nu wendt hij zich af van zijn rol als pastor.)
- *Ik vraag me af hoe het zou zijn om haar aan te raken. Ik kan niet laten om over haar te fantaseren als ik niet bij haar ben.*
(Nu komt het eropaan of hij kan onderscheiden tussen zijn eigen obsessies en de echte ander; zo ja, dan zal hij beseffen dat hij hulp nodig heeft, bijvoorbeeld van een mentor.)
- *Ik zal haar eens vragen naar haar seksuele leven.*
(Als hij dit doet omdat het hem prikkelt, is de uitbuiting al begonnen.)
- *Ik zal beginnen de fysieke ruimte tussen ons kleiner te maken en te kijken hoe zij reageert.*
- *Ik zal mijn suggesties openlijker maken, in de hoop dat zij erop in zal gaan.*
- *Ik geloof dat ze zich verleidelijk gedraagt tegenover mij.*
- *Ik fantaseer hoe ik haar precies zal verleiden.*

De daaropvolgende stappen zijn overwegingen van praktische, emotionele en morele aard. Deze overwegingen maken deel uit van een innerlijke strijd tussen verschillende kanten van zijn persoonlijkheid. Hij vraagt zich misschien af of hij het ongestraft kan doen en gaat er vanuit dat het antwoord 'ja' is. Er kan een gevoel zijn bijna onaantastbaar te zijn. Morele overweging en emoties lopen dooreen: kan iets dat zo goed voelt zo verkeerd zijn?

- *'In liefde en oorlog is toch alles geoorloofd ...'*
- *'Dit is lotsbestemming.'*

De beslissing om door te zetten is al gevallen.

Voorbeeld: 'The devils of Loudun'

We noemen een voorbeeld uit de romanliteratuur, dat niet echt gebeurd maar wel een helder voorbeeld is. Het gaat om een roman van Aldous Huxley, *The devils of Loudun*, de biografie van een zekere pater Grandier (17e eeuw). Grandier is zeer gerespecteerd in zijn stad, en heeft een bijzondere machtspositie. Het meisje dat hij verleidde, een van de vrouwen wel te verstaan, was zijn privéleerling en biechteling. Hij complimenteerde haar met haar intelligentie en liet haar gewaagde passages uit de klassieke literatuur vertellen. Huxley schrijft met grote mensenkennis dat deze twee 'zich in dezelfde kamer bevonden, maar niet in hetzelfde universum'. Grandier was een man met uitgebreide seksuele ervaring. Het meisje Philippe leefde in een wereld van gevoelens en fantasie, een wereld van dagdromen. Ze gaf toe aan de verleiding en raakte in grote verwarring. Ze kon haar verhaal bij niemand kwijt, vervreemde van haar gezin van herkomst, probeerde steeds weer de verzoeking te weerstaan maar slaagde daarin niet. *'Ze ontdekte de vreselijke kracht van de [...] begeerte, zowel bij Grandier als bij zichzelf, en ze gaf de hoop op.'*¹⁹ Er was een enorm machtsverschil tussen beiden en Grandier ontkende glashard toen het meisje zwanger bleek te zijn, en er was niemand die haar geloofde. Huxley beschrijft met scherp inzicht hoe volgens een 'merkwaardige maar niet ongewone logica' hij uit haar betraande gezicht en moedeloze houding niet constateerde dat hij deze vrouw verschrikkelijk onrecht had gedaan, met andere woorden dat hij een grote schuld droeg ten opzichte van haar, maar hij constateerde dat zij lelijk was, niet de moeite waard was geweest en dat het dus niets had betekend. Hij beweerde vervolgens tegen vriend en vijand en zelfs tegen zichzelf dat het idee alleen al dat hij om Philippe zou kunnen geven, belachelijk was. Het was niet gebeurd.

Motieven

Een pleger van seksueel misbruik in een pastorale relatie is bezig zijn behoefte aan macht, bevestiging en lust te bevredigen. Als het misbruik om de een of andere reden stopt, zal de machtsuitoefening verder gaan. Er zal de pleger veel aan gelegen zijn om de misbruikte het zwijgen op te leggen. Psychologische middelen als chantage, bedreiging en/of schuldoverdracht worden dan ook vaak toegepast. Voor een pleger staan eigenbelang en zijn eventuele eigen psychologische afhankelijkheid centraal. Zo kan hij het gevoel hebben het recht te hebben tot afdwingen van de relatie, zelfs

19. Uit: Susan Baur (1998), *Het intieme uur - Liefde en seks in de psychotherapie, Amsterdam*.

tegen de wil van de ander. Ook kan een pleger het gevoel hebben recht te hebben op woede en abrupt beëindigen van de relatie wanneer de seksuele relatie tegenvalt.

Ontkennen of half erkennen

Sommige daders ontkennen het misbruik; velen bagatelliseren het. Dat kan eruit bestaan dat men geen verschil meer ziet tussen kwaad en erger: 'Alle mannen fantaseren over andere vrouwen; wat is het verschil ...' Allerlei drogredenen en excuses worden aangevoerd om zichzelf goed te praten. 'Ik had het beste met haar voor, ik hielp haar altijd zo vaak en goed, maar zij liet me niet met rust en dreigde ...'

De asymmetrie in de verhouding van een pastor tot een pastoraal wordt door de pleger omgedraaid, alsof de pastoraal de meer machtige en verantwoordelijke in de relatie zou zijn: 'Deze vrouw heeft me in haar macht ...' De verantwoordelijkheid en de schuld worden verlegd naar het slachtoffer. (Ook wanneer het slachtoffer inderdaad de pleger dreigde, bijvoorbeeld met zelfdoding, dan nog ligt de primaire verantwoordelijkheid niet bij haar!) Dit is een zeer ernstige vorm van blaming the victim. Daders hebben uit zichzelf vaak geen oog voor wat ze in de ander hebben aangericht. Dat moet hen worden duidelijk gemaakt. Wanneer het misbruik aan het licht komt, stelt de pleger zichzelf tegenover zijn huwelijkspartner als slachtoffer voor. 'Ik ben verleid, het betekende niet echt iets, ik hou alleen van jou.' (Soms wil een partner dat maar al te graag geloven en stelt zich solidair achter haar echtgenoot op.)

Een pleger heeft vaak meer last van schaamtegevoelens dan van schuldbesef. Vandaar ook het aandringen op geheimhouding, ook na het beëindigen van de relatie. Het is niet rechtvaardig en niet goed voor een slachtoffer om daarin mee te gaan. De onderdrukking blijft dan voortbestaan, waardoor het slachtoffer gevangen blijft in de macht van de dader, ook al is deze macht voor buitenstaanders verborgen.

Manipuleren met Bijbel en geloof

Manipuleren met Bijbel en geloof maakt de daderproblematiek extra complex. 'God is immers zelf liefde.' In een situatie van misbruik slaat het beste om in het slechtste. 'Tussen God en mij is alles in orde; tegenover God heb ik me nooit schuldig gevoeld.' Een dergelijke houding van een pleger vraagt veel van plegerbegeleiding. Voor wie een slachtoffer pastoraal begeleidt, is het nodig om te beseffen dat een dergelijke taal en houding van de pleger tijdens het misbruik tot veel religieuze en

emotionele verwarring bij het slachtoffer aanleiding zullen hebben gegeven. Daarover de volgende kleine uitweiding over theologie in de kerk, religieuze taal en misbruik. Deze kleine uitweiding heeft niet direct met 'doen' te maken, maar wel met nadenken over achtergronden en gevolgen van misbruik. Want in deze situaties van seksueel misbruik blijkt maar al te vaak dat kerkelijke theologie, een bepaalde bijbeluitleg en religieuze taal zoals in de liturgie een dubieuze rol spelen. Misbruikte mensen zijn geschaad in hun vertrouwen in de verantwoordelijke zorg van andere mensen. (We spreken in meervoud: andere mensen, want het is vrijwel nooit alleen de grensoverschrijdende pastor die het vertrouwen beschaamde. Meestal waren het vervolgens ook anderen die het gebeuren 'onder de pet wilden houden', bagatelliseerden of zelfs ontkenden.) Daarmee is vaak verbonden dat zij ook in hun geloofsbeleving en deelname aan de eredienst zijn geschaad. Deze schade is soms beperkt tot de periode van het misbruik, en kan afnemen wanneer het misbruik als zodanig wordt herkend en erkend. In veel gevallen duren de gevolgen echter lang voort en zijn ernstig, voor de benadeelden en voor de kerkelijke gemeenten. Hierover is diepgaand geschreven en wetenschappelijk onderzoek gedaan, zie de betreffende publicaties van onder meer Ruard Ganzevoort, Alexander Veerman, en meer recent Christiane van den Berg-Seiffert. Hier slechts kort enkele feiten en overwegingen.

De geschiedenis van de kerk laat een diepgeworteld wantrouwen zien tegen seksualiteit en seksuele expressie. Over heilzame seksualiteit is weinig of niet openlijk gesproken. Daar ligt waarschijnlijk ook een oorzaak van de mogelijkheid van het machtsmisbruik. Heimelijkheid is op dit gebied maar al te vertrouwd en kan worden verbonden met iets 'moois'. Ganzevoort benadrukt dat het belangrijk is om te zien dat er veel overeenkomsten zijn tussen religie en seksualiteit: 'Het kan gaan om verlangen naar eenwording en versmelting, om zelfovergave of juist overweldiging, om spel en fantasie, om extase en tederheid, om rituele routine en verrassing.' (uit *Geschonden vertrouwen*) Helaas betekent dit ook dat de ambivalentie van een heimelijke seksuele 'relatie' en de ontwrichtende ervaring dat macht(misbruik) hierin een belangrijke factor was, niet alleen de misbruikende pastor als onbetrouwbaar hebben laten zien, maar ook twijfel hebben gezaaid aan de betrouwbaarheid van de kerk, de gemeente, en de kerkelijke theologie en geloofsgetuigenis. Christiane van den Berg bemerkte bij degenen die aan haar onderzoek meewerkten dat het godsvertrouwen van gedupeerden vaak uiteindelijk wel levend blijft. Maar het vertrouwen om met anderen samen het geloof te belijden is ernstig beschadigd

en dat is een grote verlieservaring voor wie slachtoffer werd. Velen nemen dan ook afscheid van de kerk waartoe ze eerder behoorden en waarbinnen het misbruik gebeurde. En daarmee gaat voor de kerk een schat aan menszijn en menselijke ervaring verloren.

De Bijbel geeft te denken, maar hoe wordt de Bijbel uitgelegd? Met behulp van de Bijbel, of beter gezegd: op grond van een bepaalde Bijbels-theologische uitleg, kan het misbruik door de pleger gelegitimeerd zijn. Dit betreft niet één bepaalde theologie, zoals je zou kunnen denken, bijvoorbeeld een ambts-theologie die de predikant als bijna-god zou neerzetten, of een dogmatiek die vrouwen in vergelijking met mannen ten opzichte van God (en mensen) in een ondergeschikte positie voorstelt, of een Bijbelse theologie met zoveel ruimte voor de overvloedig aanwezige mannelijke godsbeelden dat de vrouwelijke, of meer vrouwelijke, nooit aan bod komen. Ook theologie die zeer hedendaags is, kan worden geperverteerd, en onderzoek wijst uit dat dit ook gebeurt. Ik noem theologie waarin God wordt gereduceerd tot Liefde met als gevolg 'alles is geoorloofd want we houden van elkaar'. Een ander zei: "God die ons heeft samengebracht, wist hoezeer ik iemand als jij nodig heb, maar de mensen kunnen dat niet begrijpen dus we moeten er verder niet over spreken." Legitimering en opdracht tot geheimhouding ineen. Ook een bepaalde uitleg van bevrijdingstheologie geeft als het ware groen licht voor misbruik. Dat gebeurde in de jaren zeventig maar ook nog recent. 'In het Koninkrijk van God zijn er gelukkig geen burgerlijke regeltjes rond seksualiteit.' En dan is er theologie waarin de vergeving almachtig wordt. Geen juiste theologie; we kunnen leren van Emmanuel Levinas' uitspraak: 'Een wereld waarin de vergeving almachtig wordt, wordt onmenselijk.' (uit het artikel 'Een godsdienst van volwassenen' uit de bundel Het menselijk gelaat) Want daar ontbreekt gerechtigheid ... Vergeving (zoals te vaak opgevat en gehanteerd) is dan een snelweg naar harmonie, of beoogt dat te zijn, maar wie wordt daarmee gediend, en wie niet?

Een voorbeeld uit de praktijk: 'Wat ik voor jou voel, wat wij samen beleven, is zo mooi, daar kan God zich alleen maar over verheugen.' Wat een verwarring geven deze woorden wanneer het de predikant is die ze uitsprekt. Of wanneer er door de pleger hardop wordt gebeden bij gelegenheid van het misbruik. Veerman wees er al op dat het vaak de dader is die zulke religieuze woorden als zonde, berouw, vergeving en genade gebruikt. Veelal ten koste van het slachtoffer. Het begrip 'vergeving' wordt soms ook gebruikt door gemeenteleden wanneer het misbruik aan het licht is gekomen. Alsof van de

gedupeerde verwacht wordt de pleger te vergeven en zich met hem te verzoenen. Steeds moet de vraag gesteld worden: in wiens belang? Daarbij is het slachtoffer soeverein en gaat zij zélf over wat in haar belang is.

Is er verband tussen het machtsmisbruik (waarbij de meeste plegers heteroseksuele mannen zijn) en de gewoonten van de kerk in de eredienst? Het is een groot woord, maar een zekere medeplichtigheid van de kerk is ook daar wel te vinden. Inmiddels zijn er diverse pogingen om hier verandering in te brengen. Hierboven schreven we dat ook moderne niet-patriarchale theologie kan worden misbruikt. Met inclusieve taal alleen zijn we er nog niet. Niettemin is het nodig om wel de destructieve (uitsluitende) werking van patriarchale taal en machtsongelijkheid te onderkennen. Macht en almacht, God als Vader, het zijn noties die blijvend vragen om de consequenties ervan te doordenken. Denise Dijk verkende in haar proefschrift wat via de feministische theologie is gedaan om de vrijwel uitsluitend masculiene 'godstaal' in de liturgie te veranderen. Want de liturgie is eeuwenlang een mannenwereld geweest: ter ere van een mannelijke god, door mannen geschreven, door mannen opgevoerd. De taal die men hanteerde sloot vrouwen uit. Dijk heeft als ideaal een emancipatoire taal, zoals in sommige Amerikaanse geloofsgemeenschappen. Maar voorlopig is het streven naar meer inclusieve taal een goed beginsel. Niet om radicaal door te voeren, maar als richtsnoer. Te denken is aan het volgende: hoe inclusief zijn de liederen geformuleerd? Kunnen mensen van verschillend geslacht, met verschillende seksuele oriëntaties en leefstijlen zich erin herkennen? Gods zonen? Gods kinderen! De vraag kan rijzen of de liturgie met al die aandacht voor mogelijke slachtoffers van discriminatie en onderdrukking dan niet een bolwerk van politieke correctheid wordt. Maar dat is een misverstand. Alle mensen gaan God aan. Het is daarom vreemd om in een eredienst alleen mannelijke taal te gebruiken. Het is misschien wennen, maar niet heel ingewikkeld. De woorden 'de God van Abraham, Izaäk en Jakob, en van de aartsmoeders Sara, Rebecca, Lea en Rachel' kunnen op zich al een zegen zijn. In sommige kerken is het tegenwoordig gebruikelijk om de Aäronitische zegen aldus te verwoorden: 'De Eeuwige zegene u en hij behoede u, de Eeuwige doe zijn aangezicht over u lichten en zij u genadig. De Eeuwige verheffe haar aangezicht over u, en geve u vrede!'

We kunnen van elkaar leren, ook of juist ook in de kerk, om weg te komen uit een machtsdenken waarvan mensen het slachtoffer worden, en uit een gelijkheidsdenken waarin het verschil in verantwoordelijkheid tussen pastor en pastorant wordt ontkennd.

6. Processen in de gemeente

Jodien van Ark

De casus in dit artikel speelt binnen de Protestantse Kerk in Nederland. In andere kerken kunnen andere organen betrokken zijn (bijvoorbeeld een klachtencommissie i.p.v. een college voor het opzicht) maar de processen in de gemeente zijn in alle kerken gelijk.

Inleiding

Elke seksuele relatie die het daglicht niet kan verdragen en in het geniep plaatsvindt, roept per definitie in de omgeving broeierigheid, speculaties en fantasieën op. Een seksuele relatie die gebaseerd is op ongelijke machtsverhoudingen waarin afhankelijkheid en dwang (hoe subtiel ook) spelen, voegt daar nog een extra geheimzinnige spanning aan toe. Als dat vervolgens in een geloofsgemeenschap gebeurt, waar het woord 'gemeenschap' een heel andere associatie hoort op te roepen dan de lijfelijke gemeenschap, dan wordt duidelijk dat een situatie van seksueel misbruik in pastorale relaties een drievoudige impact heeft op de hele gemeenschap. Het gaat om seks, macht en geloof, en dat raakt aan de existentie van de gemeenschap. Een goedbedoelde poging om na een melding van misbruik de schade zo veel mogelijk te beperken en alles in te zetten om te zorgen voor geheimhouding, werkt averechts. Geruchten en roddels doen hun werk en bevorderen een klimaat van broeierigheid en fantasieën. Er is geen ontkomen aan om aandacht te besteden aan de gevolgen van seksueel misbruik in de kerkelijke gemeenschap.

Dit hoofdstuk gaat over de mechanismen die in de gemeenschap werken. De predikant-begeleider van een slachtoffer is niet de eerstverantwoordelijke voor de begeleiding van processen in de gemeente. Om een slachtoffer zorgvuldig te kunnen begeleiden, is het nodig enig zicht te hebben op die processen. Daar willen de onderstaande thema's aan bijdragen.

Het werkt als een olievlek

Een voorbeeld uit gemeente X

In de protestantse gemeente wordt op een besloten kerkenraadsvergadering melding gemaakt van de klacht die bij de voorzitter is binnengekomen van mevrouw A.

Zij klaagt dominee Z aan met wie ze tot twee jaar terug in het geheim een seksuele relatie had. Zij heeft daar toen een einde aan gemaakt. Nu zij vermoedt dat hij ook een andere vrouw seksueel benaderd heeft, kan ze niet langer zwijgen en vraagt de kerkenraad actie te ondernemen om dit te doen stoppen. Mevrouw A komt sinds twee jaar niet meer in de kerk. Ze woont inmiddels een dorp verderop, maar haar familie woont in X. De kerkenraad (B) besluit om nader onderzoek te doen, om met mevrouw A en met dominee Z te gaan praten en de zaak voorlopig binnenskamers te houden. Ondertussen heeft mevrouw C, de zus van mevrouw A, op het kerkkoor gesproken met D, de vrouw van een diaken, en haar vermoedens geuit. Mevrouw D schrikt daar erg van en vraagt E, haar man, iets te doen. In de pauze van de diaconievergadering vertelt hij dit aan F, een medediaken, die het gerucht ook al uit andere bron (G) heeft gehoord. Een van de ouderlingen, de heer H, die al eerder een gerucht heeft onderzocht rond dominee Z dat toen ongegrond bleek, werkt op dezelfde school als mevrouw Z. Mevrouw Z spreekt hem daarop aan, maar hij stelt haar gerust omdat hij iets weet van de psychische gesteldheid van mevrouw A.

Een voorbeeld van de olievlekwerking van vermoedens en geruchten bij seksueel misbruik. Het gerucht verspreidt zich bovengronds en ondergronds. Wat begint als iets tussen twee mensen verbreedt zich tot twee families, dan tot de kring eromheen, zoals de kerkenraad, en de sociale infectie zet zich voort in de groepen daaromheen: taakgroepen, de sociale verbanden (dus ook op verjaardagen) en netwerken. Bij hoogoplopende conflicten in de gemeente speelt altijd sociale besmetting. Het lijkt een van de wetmatigheden van een emotioneel beladen thema: iedereen heeft er een mening over en praat erover. Ook al wordt beleidsmatig nog zo zorgvuldig met procedures omgegaan, dat is geen garantie dat het ook binnenskamers blijft (zie verder onder 6.7).

In dit voorbeeld is een klacht ingediend maar nog niet aan het juiste adres, want dat is het College voor het Opzicht en niet de kerkenraad.²⁰ Het is dan ook niet juist dat de kerkenraad zelf onderzoek gaat doen en verder geheimhouding oplegt. Beter is het om, uiteraard met toestemming van de schrijfster, de brief

20. Zie 'Protocol voor gemeenten die worden geconfronteerd met (seksueel) misbruik in pastorale en gezagsrelaties', Protestantse Kerk in Nederland.

meteen door te spelen naar de bevoegde organen en een aparte commissie in het leven te roepen die – met hulp van buitenaf – adequaat op de commotie kan reageren.

Oude littekens gaan prikken

Terug naar het voorbeeld uit X

Mevrouw D die van C het verhaal te horen kreeg op het kerkkoor schrikt niet alleen, maar moet ook moeite doen om niet in huilen uit te barsten. Haar eigen ervaringen in haar kindertijd komen met kracht naar boven. Haar stiefbroer, tien jaar ouder en aanvankelijk een vertrouwensfiguur voor haar in het gebroken gezin, heeft haar misbruikt en dat heeft nooit iemand willen geloven. Het is gestopt toen hij het ouderlijk huis verliet en zij heeft, na een zeer moeizame puberteit, haar eigen leven opgebouwd met therapeutische hulp tijdens haar studie. Dat ligt al twintig jaar achter haar, maar komt in alle hevigheid terug bij dit actuele verhaal.

Incestervaringen kunnen worden verwerkt, maar gaan nooit over. Als de zeggenschap over lichaam, en dus over leven, is afgenomen, grijpt dat diep in het zelfbeeld en in de omgang met anderen in. Op het moment dat er een vermoeden van misbruik in een gemeente speelt, is een aantal mensen meteen zelf weer medeslachtoffer, nog los van het feit of het vermoeden ooit bevestigd wordt en tot veroordeling leidt. Bij iemand die leiding geeft aan het proces in de gemeente moeten alle sensoren openstaan om signalen op te vangen van mensen, meestal vrouwen, die zelf geraakt worden en eigen pijn opnieuw voelen.

Een *pastoraal spreekuur door een neutrale pastor*, dat wil zeggen iemand die buiten deze kwestie staat, kan hierbij helpen. Zeker als het mensen zijn die in de kerkenraad zitten en een bestuurlijke verantwoordelijkheid hebben, is het belangrijk om hun eigen geraaktheid en een zorgvuldige afweging in de actuele zaak goed uit elkaar te houden.

Uit een gesprek van de gemeentebegeleider (I) met de heer H blijkt dat zijn broer vorig jaar als fysiotherapeut door een cliënte beschuldigd is van seksueel misbruik. De klacht is ongegrond verklaard en de vrouw beschuldigd van smaad. Zijn broer heeft zijn werk hervat, maar heeft er een flinke knauw van gekregen.

Ook deze ervaringen komen naar boven bij betrokkenen en omstanders. Zij kleuren het oordeel over de nog zeer onduidelijke situatie en laten weinig ruimte over voor nuance en nauwkeurig onderzoek.

Emoties en oordelen

Terug naar het voorbeeld

Een maand later wordt op de kerkenraadsvergadering, zonder dominee Z, verslag gedaan van het onderzoek naar de klacht. Mevrouw A heeft aangegeven geen officiële klacht te willen indienen, maar ze vraagt wel van de kerkenraad onderzoek naar andere vermoedens. Dominee Z ontkent alles en vraagt de kerkenraadsleden om directe duidelijkheid over hun steun aan hem. Er ontstaat een emotioneel gesprek waarbij enerzijds steunbetuigingen aan de predikant worden verwoord, anderzijds mensen aangeven dat ze zich grote zorgen maken over het functioneren van de predikant, en een derde groep (de voorzitter en anderen) als zakelijk standpunt inbrengt dat er geen officiële klacht is en de kerkenraad dus niets kan doen.

Emoties en oordelen lopen in deze kerkenraad voortdurend door elkaar heen. Zelfs de zakelijke opstelling van de voorzitter is een reactie op de angst dat het uit de hand zal lopen, en met een beroep op de procedure wordt een poging gedaan emoties te dempen.

Van een afstandje kijkend naar deze verscheurde kerkenraad in X wordt duidelijk dat een kerkenraad veel te dicht op de zaak zit om buiten de partijen te blijven.

Het is onmogelijk om een evenwichtig standpunt in te nemen bij zulke tegengestelde posities. Door dat in te zien en hulp van buiten te vragen, geeft een kerkenraad blijk van wijsheid en terughoudendheid. Eerst is het nodig de zaak in handen van bevoegde deskundigen te leggen. Daarnaast is het nodig dat een neutrale buitenstaander de verschillende kerkenraadsleden de kans geeft hun emoties te uiten in een veilige sfeer en dus losgekoppeld van het nemen van besluiten. Gevoelens zijn geen feiten, ze verwijzen naar eigen geraaktheid en diepste overtuigingen. Pas door die gevoelens uit te spreken, te onderzoeken en te duiden, komt er ruimte om in de actuele situatie effectief te handelen op grond van een afgewogen oordeel.

Posities

In iedere kerkenraad blijken de verschillende posities zoals in het voorbeeld genoemd aanwezig te zijn:

1. degenen die kiezen voor de klaagster/meldster;
2. degenen die kiezen voor de predikant/beschuldigde;
3. degenen die kiezen voor een procedurele aanpak om buiten de kampen te blijven;
4. degenen die boven de partijen staan (veelal nieuwkomers).

Door de derde en vierde groep uit te nodigen een actieve bijdrage te leveren in het noodzakelijke proces in de kerkenraad en de gemeente, wordt er in de eerste plaats op verbinding gekoerst en ontstaat er ruimte waarin de eerste en tweede groep hun emoties kunnen uiten zonder dat het meteen tot verdere escalatie leidt.

Partijvorming

Terug naar het voorbeeld

Na de emotionele kerkenraadsvergadering staan de diakenen bij het fietsenhok. Ze praten na over de vergadering en winden zich op over het feit dat er niet meteen tucht-maatregelen zijn genomen tegen dominee Z. Er circuleren toch meer verhalen? En waar rook is... De volgende dag spreken de kerkrentmeesters die elkaar zien rond de plannen voor de nieuwe jongerenruimte bij de kerk, hun boosheid uit over het zwartmaken van hun predikant en hoe het kan dat een brief zo veel aandacht kan krijgen, terwijl de predikant zeer gewaardeerd wordt door grote groepen in de gemeente.

Partijvorming is onlosmakelijk verbonden met de inbreuk in de gemeente die plaatsvindt als er een verdenking van seksueel misbruik is. In het begin nog met enige nuance, maar hoe meer onduidelijk blijft en hoe langer het duurt, hoe meer mensen zich ingraven. Ze spreken alleen nog met degenen die aan dezelfde kant staan, zoeken elkaar op, gaan naast elkaar aan tafel en in de kerk zitten en mijden contact met 'de andere partij'. Het ontstaan van een wij-zij-denken verdiept de tegenstellingen, en het conflict wordt steeds meer een conflict tussen verschillende groepen in de gemeente. Vaak spelen hierbij andere spanningen of scheidslijnen in de gemeente een rol: verschillende modaliteiten of visies op de gemeente, verschillende meningen over het functioneren van de predikant op heel andere terreinen, of verschillende sociale netwerken. Thema's vermengen zich, standpunten verharderen en iemand die eerst nog op zijn/haar daden werd beoordeeld, wordt nu als persoon afgewezen.

Partijvorming kan worden tegengegaan door mensen onder neutrale leiding met elkaar in contact te houden en om te zoeken naar gemeenschappelijke punten en gezamenlijke verantwoordelijkheden. Het is de verantwoordelijkheid van de kerkenraad om de gehele gemeente te dienen en het gezamenlijk belang te bevorderen.

Openbaarheid en geheimhouding

Terug naar het voorbeeld

In de gemeente verschijnt in de week na de kerkenraadsvergadering die in verwarring was geëindigd, een artikel in het streekblad met als kop: 'Dominee te X verdacht van seksueel misbruik'. Het moderamen komt in spoedzitting bijeen: wie uit de kerkenraad heeft het bericht gelekt? Het is niet te achterhalen. Er wordt besloten om dominee Z voorlopig met ziekteverlof te sturen, er wordt een extra kerkenraadsvergadering belegd en een adviseur van Protestantse Kerk wordt gevraagd om deze vergadering te leiden.

Hier wordt duidelijk dat onvoorzien openbaarheid een grote invloed heeft op het verloop van het proces. Alles komt in een meesleurende stroomversnelling. Terwijl de kerkenraad tot dan toe geprobeerd heeft alles onder de pet te houden, ligt nu in één klap alles op straat. Daarmee verspreidt de olievlek zich nog verder: nu is het een openbare schande, terwijl er nog helemaal geen schuld bewezen is.

Is dit te voorkomen? Aan de ene kant lijkt, zolang er geen bewijzen zijn en alles nog met een sisser af kan lopen, beslotenheid gewenst. Aan de andere kant leert de ervaring dat *openheid over de feiten vanaf het begin* het tegengif is tegen geruchten en roddels. Roddels kunnen uitmonden in niet-geregisseerde openheid en dan ben je veel verder van huis. Openheid over de feiten is gewenst, maar wel zonder namen te noemen. Er wordt verteld dat er een klacht is binnengekomen en de procedure wordt uitgelegd. Dat geeft naast alle onrust die het bericht oproept ook rust, omdat het in goede handen is: er wordt goed nagedacht over de voortgang.

Daarnaast speelt in de kerk het ambtsgeheim, bedoeld om pastorale zorg veiligheid en vertrouwen te geven. Het ambtsgeheim kan wringen en het kan gewetensnood oproepen als iemand het gevoel heeft door te zwijgen een ander te schaden. Helpend is dan dat medeambtsdragers kunnen worden ingelicht onder de voorwaarde dat het niet buiten het ambt komt. Dit wordt de 'black box-methode' genoemd: binnen de black box kan overlegd worden in situaties die verscheurend werken, maar de black box zelf blijft goed verzegeld. In het protocol is een nauwkeurig afgewogen proces beschreven.

Primaire, secundaire en tertiaire betrokkenen/slachtoffers

In gemeenten spelen bij seksueel misbruik tegelijkertijd verschillende processen door elkaar die elkaar kunnen versterken, waardoor de kluwen steeds groter wordt. Als er iemand is die in staat is de verschillende draadjes uit de kluwen

één voor één te ontwarren, blijft de schade beperkt en wordt de tijd bekort die voor verwerking nodig is.

Bij de verhalen over de olievlek en de littekens gaven we al aan dat verschillende mensen op verschillende manieren emotioneel betrokken zijn. Daar ging het vooral over vroegere wonden die opengaan. Niet altijd is duidelijk wie slachtoffer zijn of zich zo voelen, daarom beperken we ons hier tot de term 'betrokkenen'.

- Primair betrokkenen zijn het slachtoffer/de klaagster en de ambtsdrager/de aangeklaagde.
- Secundair betrokkenen zijn hun (eventuele) partners en familieleden. Daarnaast mensen in de directe omgeving bij wie eigen ervaringen met seksueel geweld manifest worden.
- Tertiair betrokkenen zijn collega's, kerkenraadsleden en ook begeleiders, die hulp willen of moeten bieden, maar zelf ook emotioneel bevangen kunnen raken. Ze komen gemakkelijk in een loyaliteitsconflict en dat kan de begeleiding onmogelijk maken. Steun van een neutrale buitenstaander kan uitkomst bieden.

Wie is vrij genoeg om derde partij te zijn?

Terug naar het voorbeeld

In de kerkelijke gemeente wordt, na de onrust over het krantenartikel en op initiatief van het classicaal college van visitatoren, een stuurgroep in het leven geroepen die de regie gaat voeren over het beleid in de komende tijd. Twee leden van de kerkenraad die ook de persoonlijke gesprekken met dominee Z en mevrouw A voerden, onder wie de heer H, worden in de stuurgroep (K) gevraagd. Daarnaast wordt een van de visitatoren (L) gevraagd en een gemeentebegleider (M), aangedragen door SMPR. Op de eerste vergadering wordt de sfeer bepaald door onderling wantrouwen tussen de heer H en de visitor. De visitor vindt de heer H niet onafhankelijk genoeg – hij pleit dominee Z te veel vrij – en de heer K vindt dat de visitor te veel als arbiter wil optreden.

Belangrijke voorwaarde voor het goed functioneren van de stuurgroep is dat ieder ruimte heeft om beleid te maken. Daartoe is een eerlijk gewetensgesprek nodig in de eerste vergadering. Uit het voorbeeld van X wordt duidelijk dat wantrouwen gemakkelijk omslaat in weerstand en het valt niet mee om te ontrafelen hoe ieder, ook in de stuurgroep, handelt

vanuit eigen betrokkenheid en normen. Dat kan niet anders, niemand is waardevrij, maar een helder gesprek over de eigen visie is nodig om met elkaar aan het werk te kunnen. Het kan ook dat iemand die als derde partij gevraagd wordt de opdracht teruggeeft omdat hij of zij te veel emotioneel betrokken is bij de benadeelde of de verdachte. Hiervoor is geen algemene regel aan te geven, men kan alleen maar pleiten voor eerlijk gewetensonderzoek en het nemen van transparante beslissingen.

De invloed van/op religieuze taal

Een specifieke kracht van een kerkelijke gemeenschap is dat er woorden en rituelen gebruikt worden die de verbondenheid van mensen aan elkaar en aan de Eeuwige uitdrukken en vormgeven. Door de liturgie in de zondagse eredienst, door gebeden en liederen bij kerkelijke bijeenkomsten en door pastorale aandacht leven we op, wordt ons leven verbonden met de heilsgeschiedenis die ons overstijgt en weten we ons gedragen.

In een situatie van misbruik slaat het beste om in het slechtste. Teksten, liederen en gebeden krijgen een bijsmaak die niet meer weg te denken is. Voor een begeleider van een gemeente die seksueel misbruik moet verwerken, luistert het zeer nauw hoe religieuze taal gebruikt wordt. Een gemeenschap die beschadigd is door lijfelijke gemeenschap die niet in haar midden past, moet niet als bruid van Christus worden aangesproken. Ook andere verwijzingen naar 'het hemels bruiloftsfeest' of het Hooglied zijn even niet op hun plaats. Of ze moeten gebruikt worden als tegenbeelden, maar daar is meer ruimte en tijd voor nodig dan in een opening of sluiting van een kerkenraadsvergadering. Daarnaast is het nodig om Bijbelse kernbegrippen als 'verzoening' en 'vergeving' opnieuw uit te leggen en de weerbarstigheid ervan te benoemen, om te voorkomen dat er te snel harmonie gezocht wordt en de echte daden onder de mantel der liefde bedekt blijven.²¹

De rol van kerkenraad en buitenstaanders

Uit het gefingeerde voorbeeld van gemeente X blijkt dat de kerkenraad eerst probeerde om zelf de zaak te onderzoeken om escalatie te voorkomen. Dat bleek niet te werken. Een kerkenraad neemt het beste zijn verantwoordelijkheid door de ernst van de situatie niet te bagatelliseren, geen eigen

21. Zie ook 'Klein excurs over theologie in de kerk, religieuze taal en misbruik' in hoofdstuk 5, Dadermechanismen.

onderzoek te doen, geen eigen oordeel te vellen, maar de zaak in het belang van de hele gemeenschap serieus te nemen, hulp te vragen en aan te dringen op snelle duidelijkheid.

In de vergadering van de stuurgroep is voldoende afstand om één vraag voortdurend aan de orde te stellen: wie heeft welke zorg nodig?

Wie: welke verschillende betrokkenen zijn er? In iedere situatie moet het lijstje van primair, secundair en tertiair betrokkenen

worden geconcretiseerd. De ervaring leert dat in de zorg voor de gemeente het belang van de klagster weleens buiten beeld raakt. Daarnaast is het perspectief van de familie van de aangeklaagde, die meestal tot de pastorale zorg van de gemeente hoort, belangrijk; ook zij verkeren in grote verwarring.

Welke: onderscheid naar juridische, pastorale en beleidsmatige zorg en ondersteuning.

Het eerdergenoemde protocol geeft houvast.

7. Het ambtsgeheim

Sylvia van Delden

Bijna iedereen die geconfronteerd wordt met seksueel misbruik in pastorale of gezagsrelaties krijgt op enig moment te maken met vragen rond het ambtsgeheim. Vragen als: 'Word ik medeverantwoordelijk voor het misbruik als ik mijn ambtsgeheim niet doorbreek?' Maar ook: 'Mag ik advies inwinnen of schend ik dan mijn ambtsgeheim?'

In andere hoofdstukken wordt het ambtsgeheim diverse malen genoemd. In dit hoofdstuk gaan we er uitvoeriger op in.

Misverstanden over het ambtsgeheim

1. Het ambtsgeheim is een recht van de geheimhouder.

Dit is een misvatting: het ambtsgeheim is het geheim van de pastorant. En dus het recht van de pastorant. Met andere woorden, de geheimhouder moet dit geheim van de pastorant bewaken.

2. Het ambtsgeheim wordt niet geschonden door met echtgenoot of echtgenote over het werk te spreken.

Dit is onjuist. De zwijgplicht geldt ten aanzien van alle derden, inclusief partners en familieleden.

3. Het ambtsgeheim mag gedeeld worden met anderen die ook een ambtsgeheim hebben.

Nee, in het algemeen mag het geheim met niemand gedeeld worden zonder toestemming van de pastorant. Hierop komen we later terug.

Relevante wet- en regelgeving

Alle kerken hebben in hun regelingen iets opgenomen over het ambtsgeheim. De kerkorde van de Protestantse Kerk in Nederland zegt:

'Zij die een ambt dragen, zij die een dienst of functie vervullen en zij die vanwege gemeente of kerk een taak vervullen, zijn geheimhouding verplicht ten aanzien van

alle zaken die hun in de uitoefening van hun ambt, dienst, functie of taak ter kennis komen en een vertrouwelijk karakter dragen. Deze geheimhoudingsplicht blijft bestaan nadat hun ambt, dienst, functie of taak is beëindigd.'

Het ambtsgeheim van predikanten is vergelijkbaar met het beroepsgeheim van werkers in de gezondheidszorg.

De Wet op de Beroepen in de Individuele Gezondheidszorg (BIG), artikel 88 zegt hierover:

'Eenieder is verplicht geheimhouding in acht te nemen ten opzichte van al datgene wat hem bij het uitoefenen van zijn beroep op het gebied van de individuele gezondheidszorg als geheim is toevertrouwd, of wat daarbij als geheim te zijner kennis is gekomen en waarvan hij het vertrouwelijke karakter moest begrijpen.'

En de Wet op de Geneeskundige Behandelings Overeenkomst (WGBO), artikel 457:

'[...] de hulpverlener draagt zorg dat aan anderen dan de patiënt geen inlichtingen over de patiënt, dan wel inzage in of afschrift van de bescheiden, bedoeld in art. 454, worden verstrekt dan met toestemming van de patiënt. [...] Onder 'anderen dan de patiënt' zijn niet begrepen degenen die rechtstreeks betrokken zijn bij de uitvoering van de behandelingsovereenkomst en degene die optreedt als vervanger van de hulpverlener, voor zover de verstrekking noodzakelijk is voor de door hen in dat kader te verrichten werkzaamheden.'

Ook in het Wetboek van Strafrecht zijn artikelen te vinden over geheimhouding, bijvoorbeeld artikel 272:

'Hij die enig geheim waarvan hij weet of redelijkerwijs moet vermoeden dat hij uit hoofde van ambt, beroep of wettelijk voorschrift dan wel van vroeger ambt of beroep verplicht is het te bewaren, opzettelijk schendt, wordt gestraft met gevangenisstraf van ten hoogste een jaar of een geldboete van de vierde categorie.'

---

22. Kerkorde, ordinantie 4, artikel 2.

Wetboek van Strafrecht, artikel 218:

‘Van het geven van getuigenis of van het beantwoorden van bepaalde vragen kunnen zich ook verschonen zij die uit hoofde van hun stand, hun beroep of hun ambt tot geheimhouding verplicht zijn, doch alleen omtrent hetgeen waarvan de wetenschap aan hen als zodanig is toevertrouwd.’

Conclusie

Hieruit kunnen we concluderen dat het beroepsgeheim twee elementen heeft:

1. een *plicht* om niet te spreken (zwijgplicht);
2. een *recht* om niet te antwoorden (verschoningsrecht).

Verschoningsrecht

Het verschoningsrecht geldt in het bijzonder in rechtszaken. Wie zich op haar of zijn verschoningsrecht beroept, moet wel gehoor geven aan een oproep te verschijnen voor de rechter. De rechter bepaalt of iemand zich op het verschoningsrecht mag beroepen. De kerken zullen met het verschoningsrecht nauwelijks of niet te maken krijgen, maar het kan wel.

De Hoge Raad heeft zich al in 1948 uitgesproken over het verschoningsrecht waarbij de geestelijke stand wordt genoemd:

‘Bij de tot dusverre erkende beroepen om zich te verschonen, zoals voor de geestelijke stand en het geneeskundig beroep, brengen de eigenaardige eisen van die stand en dat beroep mede dat eenieder, die hun hulp of bijstand behoeft, erop kan rekenen – ook als hij tevoren een strafbaar feit heeft begaan – dat hetgeen alsdan de geestelijke of geneeskundige wordt toevertrouwd, niet alleen geheim blijft, doch zelfs niet ter kennis van de rechter wordt gebracht. Alleen bij voldoening aan deze eis kan worden voorkomen dat vrees voor openbaring de betrokkenen weerhoudt, de bijstand en de hulp in te roepen.’

Ook al wordt het predikantschap niet expliciet genoemd als vertrouwensberoep met een geheimhoudingsplicht, de predikant heeft deze plicht volgens de wet dus wel. Hoewel de wetgever dus een zwijgplicht heeft opgelegd aan die beroepen die te maken hebben met vertrouwelijke informatie van derden die aan hun zorg zijn toevertrouwd, regelt de wet niet wat geheim is, wie geheimhouders zijn, of dat geheim doorbroken

mag worden en door wie. Dat wordt aan wetenschap en rechtspraak overgelaten.

Delen van het ambtsgeheim

Hierboven is al aangegeven dat het delen van het geheim met andere ambtsdragers niet onbeperkt is toegestaan. Het ‘Protocol voor gemeenten die geconfronteerd worden met (seksueel) misbruik in pastorale en gezagsrelaties’ van de Protestantse Kerk gaat ervan uit dat een tweede ambtsdrager wordt ingeschakeld. Dus nog niet de gehele kerkenraad, zelfs niet het gehele moderamen, maar voorlopig slechts één persoon. Samen overleg je wie eventueel verder ingeschakeld moet worden en waarom.²³ Ook dan is het uitgangspunt dat je alleen informatie uitwisselt wanneer de pastorant daarvoor toestemming geeft.

In hoofdstuk 6, over processen in gemeenten, wordt gesproken over de ‘black box’. Daar wordt niet expliciet ingegaan op de vraag wie je kunt beschouwen als ‘binnen’ en wie als ‘buiten’ deze black box. Naar analogie van de gezondheidszorg kan gesteld worden: alleen diegenen die direct betrokken zijn bij de zorg voor de pastorant mogen geïnformeerd worden. Alleen zij vallen binnen de black box.

Conflict van plichten

Een ambtsdrager kan terechtkomen in een conflict van plichten. Er is dan sprake van twee botsende plichten: de plicht om te zwijgen en de plicht om te helpen door juist te spreken. Het eerdergenoemde protocol zegt over het ambtsgeheim in relatie tot seksueel misbruik:

‘Het ambtsgeheim is van grote waarde. Het feit dat mensen ervan op aan kunnen dat wat zij in vertrouwen vertellen ook in vertrouwen bewaard wordt, maakt het mensen mogelijk te spreken. Maar ook aan het ambtsgeheim kan een grens komen. U kunt in een situatie terechtkomen waarin conflicterende belangen spelen en u niet weet wat te doen: uw zwijgplicht doorbreken of juist niet. In beide gevallen kunnen de gevolgen groot zijn. We spreken dan van een ‘conflict van plichten’. In ieder concreet geval moet u zelf een afweging van belangen maken en een beslissing nemen. Dat is moeilijk en er is geen eenduidig recept te geven voor het handelen bij een conflict van plichten.’

---

23. Zie het protocol.

In de gedragsregels voor predikanten en kerkelijk werkers van de Protestantse Kerk staan criteria die je behulpzaam kunnen zijn bij het besluit om het ambtsgeheim te doorbreken. Je moet het ambtsgeheim niet al doorbreken als een van de criteria van toepassing is, maar pas als ze *allemaal* van toepassing zijn:

- Je hebt alles gedaan om toestemming van betrokkene te krijgen dan wel je bent ervan overtuigd;
- Je bent er vrijwel zeker van dat het vragen van toestemming schadelijk is;
- Je weet voor betrokkene of voor derden geen andere weg om tot een oplossing te komen dan door het doorbreken van de geheimhouding;
- Je bent er vrijwel zeker van dat geheimhouding voor betrokkene(n) of derden aanwijsbare en ernstige schade of gevaar oplevert;
- Je bent er vrijwel zeker van dat het doorbreken van de geheimhouding de schade aan betrokkene(n) dan wel aan derden voorkomt of beperkt;

- Je doorbreekt de geheimhouding slechts zover als nodig is om het gevaar af te wenden of de schade te voorkomen;
- Je komt in gewetensnood als je de geheimhouding handhaaft.

Misbruik van kinderen

Wij gaan ervan uit dat actueel misbruik van kinderen (bijna) altijd leidt tot een conflict van plichten. Kinderen kunnen zichzelf niet beschermen, dat moeten volwassenen doen. Bij actueel misbruik van kinderen is de eerste prioriteit het doen stoppen van het misbruik. In alle gevallen van seksueel misbruik van kinderen (ook als het misbruik al gestopt lijkt) dienen de ouders op de hoogte gesteld te worden en het misbruik gemeld bij Veilig Thuis, advies- en meldpunt huiselijk geweld en kindermishandeling ([veiligthuis.nl](https://www.veiligthuis.nl)). Zo nodig kan advies ingewonnen worden bij de politie over de meest verstandige weg.

In toenemende mate legt de samenleving prioriteit bij veiligheid in plaats van bij privacybescherming of geheimhouding.

8. Dilemma's bij het indienen van een klacht

Joke Kappner

In dit hoofdstuk gaat het over valkuilen en conflicterende belangen die vaak voorkomen bij de keuze om al dan niet een klacht in te dienen.

Kiezen voor het belang van de benadeelde

Meldpunt SMPR stelt zich op het standpunt dat het juist voor benadeelden – die immers, soms jarenlang, hun eigen belangen hebben weggecijferd voor die van hun misbruiker – van essentieel belang is om te mogen kiezen voor dat wat in hun eigen belang is. Dat is een belangrijk facet in hun genezingsproces.

Dit uitgangspunt kan een zwaar dilemma opleveren voor gemeentepredikanten die benadeelden uit de eigen gemeente begeleiden. Het behoort tot de normale habitus van een gemeentepredikant om rekening te houden met de belangen van de gemeente. Begeleiding van een benadeelde kan met zich meebrengen dat de predikant de belangen van de benadeelde moet ondersteunen, wetende dat haar keuze niet in het belang van de gemeente is. Dat kan hem in een loyaliteitsconflict brengen.

Wanneer een benadeelde bijvoorbeeld besluit om geen klacht in te dienen omdat zij vreest op dit moment niet opgewassen te zijn tegen alle spanningen die een klacht met zich mee zal brengen, kan dat voor haar een heel verstandige beslissing zijn. Voor een gemeente is het echter van belang dat misbruik gestopt wordt, dat geheimen hun macht verliezen en dat herhalingen worden voorkomen. Ook kan het voor een directe collega van een beschuldigde predikant heel belastend zijn om geheime informatie over hem te hebben.

Begeleiding

Ook wanneer de benadeelde besluit om wel een klacht in te dienen, kan het voor een gemeentepredikant zwaar zijn om de benadeelde daarin te begeleiden. Veel gemeenteleden zullen zich afvragen of zo'n klacht echt nodig is. Een predikant die de klaagster begeleidt, is nauwelijks meer in de positie om onbevangen een gesprek met die gemeenteleden aan te gaan daarover.

Het is daarom goed dat een gemeentepredikant zich tijdig afvraagt of hij zo veel afstand kan en mag nemen van de belangen van de gemeente en van zijn eigen belangen dat hij

onbevooroordeeld met de benadeelde kan overleggen wat voor haar de beste optie is en wat zijn rol daarin kan zijn.

Wie twijfelt aan zijn mogelijkheden om dit deel van de begeleiding op zich te nemen, zou de benadeelde minimaal kunnen adviseren om voor de keuze welke stappen te zetten, een *second opinion* aan te vragen bij een onpartijdige vertrouwenspersoon, bijvoorbeeld van Meldpunt SMPR. Bij dat gesprek dient dan ook de vraag aan de orde te komen wie de begeleiding van de benadeelde bij het klachtgedeelte het beste op zich kan nemen.

Het verdient de voorkeur dat bij een dergelijk gesprek zowel de benadeelde als de betrokken gemeentepredikant aanwezig is. Vertrouwenspersonen van Meldpunt SMPR zijn getraind en hebben ervaring in het op een rijtje zetten van de plus- en minpunten die spelen wanneer iemand overweegt om een klacht in te dienen.

Uiteraard kan de gemeentepredikant ook zonder *second opinion* besluiten om de benadeelde uit te leggen dat hier voor hem een conflict van belangen speelt waardoor hij niet de vrijheid heeft om haar op dit punt te begeleiden. Een verwijzing, helemaal of voor dit gedeelte, kan dan een goede optie zijn.

Het protocol voor gemeenten die geconfronteerd zijn met seksueel misbruik adviseert een predikant uit een buurgemeente in te schakelen voor de pastorale zorg aan slachtoffers.

Stel, je bent zo'n predikant van een buurgemeente

Natuurlijk heeft een benadeelde onvrede met dat wat haar is overkomen. Zeker in onze huidige klachtencultuur lijkt het bijna vanzelfsprekend dat er 'dus' een klacht moet worden ingediend. Helaas leert de ervaring dat klachten waarbij vooraf onvoldoende is nagedacht over motivering en zwaarte van de procedure vaak tot nieuwe teleurstellingen leiden. Een goede voorbereiding is daarom van groot belang.

Allereerst dient duidelijk te worden wat de benadeelde wil bereiken. Wie hoopt op erkenning en excuus van de misbruiker dient zich af te vragen of een officiële klacht daartoe de geëigende weg is. Als regel verharderen de standpunten zich tijdens een klachtenprocedure zozeer dat de mogelijkheid van erkenning alleen maar verder uitgesloten wordt. Een confronterend gesprek, mogelijk in aanwezigheid van de begeleider, kan dan een betere optie zijn.

De begeleider dient in zo'n geval alert te blijven op het gegeven dat het om de zaak van de benadeelde gaat. Zij zal het gesprek moeten voeren; hij is er alleen ter ondersteuning. Iedereen die wel eens een dergelijk gesprek heeft begeleid, kent de neiging om het gesprek over te nemen. Die neiging is heel begrijpelijk en integer, want het gaat om iemand die al zo veel te lijden heeft gehad. Toch dient de begeleider te blijven beseffen dat het voor het geknakte gevoel van eigenwaarde van de benadeelde van groot belang is dat zij haar eigen strijd voert. Wanneer de benadeelde ervoor kiest om voorlopig niets anders te doen dan goed voor zichzelf te zorgen en de tijd te nemen om haar wonden te laten helen, kan dat een prima optie zijn. Het is belangrijk dat de begeleider haar hierin steunt, ook wanneer hij zelf liever zou zien dat zij een klacht zou indienen. In een later stadium kan overigens nog altijd voor een klacht worden gekozen.

Losmakingsproces

Bij de keuze om al dan niet een officiële klacht in te dienen, speelt nog een spanningsveld een rol: iedere benadeelde moet zien los te komen van haar misbruiker. Ook al is het feitelijke misbruik gestopt, een benadeelde kan met haar gedachten en emoties nog jarenlang aan haar misbruiker gebonden blijven. Losmaken kost tijd en zelfcontrole. Maar een klacht bindt je, soms jarenlang, aan de misbruiker. Dat kan het proces van losmaking ernstig vertragen. Het is goed als een begeleider deze valkuil kent, zodat hij hem met de benadeelde kan bespreken.

Overigens hoeft het aangaan van een procedure niet per se negatief uit te pakken voor die binding van de benadeelde. Juist nu zij niet langer volgzaam is, zal zij mogelijk een heel andere kant van de persoonlijkheid van haar dader te zien krijgen. Waar eerst sprake was van zachte, bijna onzichtbare dwang en manipulatie, kan zijn optreden nu hard en beschuldigend worden. Dat doet pijn, maar kan wel helpen bij de pogingen om vrij te worden van de emotionele band met de misbruiker. Het is aan de begeleider om dit vooraf te bespreken. Maar ook tijdens een procedure is het goed om met de benadeelde te evalueren wat zij nu precies heeft waargenomen en wat dat voor haar betekent.

Huiselijke situatie

De huiselijke situatie van een benadeelde speelt vaak een ingewikkelde rol bij het maken van zuivere afwegingen. Enerzijds valt het indienen van een klacht altijd af te raden wanneer de partner en/of oudere kinderen niet op de

hoogte zijn van het misbruik. Anders vervalt de benadeelde onherroepelijk in leugens wanneer zij bijvoorbeeld al die officiële post moet verklaren of de heftige reacties die er soms door worden opgeroepen. Leugens zijn er tijdens het misbruik al genoeg geweest. De begeleider dient er attent op te zijn dat de benadeelde niet opnieuw in een situatie verzeilt die om leugens vraagt.

Anderzijds spelen soms de boosheid van de partner en schuldgevoelens van de benadeelde over haar 'ontrouw' een onzuivere rol. Sommige benadeelden willen een klacht indienen om de boosheid van hun partner daarmee te verzachten. Het is aan de begeleider te helpen dit soort knopen te ontwarren.

Bekend worden van de klacht

Ook dienen een benadeelde en haar begeleider zich goed te realiseren dat een officiële klacht binnen de gemeente niet verborgen kan blijven. De klacht zal mogelijk tot veel commotie, zelfs tot heftige conflicten binnen de gemeente leiden. De identiteit van de klaagster blijft niet altijd verborgen. Kan de benadeelde dat aan, en is haar begeleider in staat om daar goed mee om te gaan? In hoeverre zal zijn ambt deze problemen nog kunnen verzwaren?

Mocht een benadeelde het gevecht willen aangaan, dan is het belangrijk dat haar begeleider haar inzicht kan geven in de mogelijkheden die de verschillende procedures (kerk-, straf- of civiel recht) bieden en in de vorm van de rechtsgang. In de volgende hoofdstukken wordt hier nader op ingegaan. Het is sterk aan te raden om dit gedeelte over te dragen aan een vertrouwenspersoon van Meldpunt SMPR. Zij zijn vertrouwd met deze procedures. Zij zijn er voor de gehele begeleiding van een benadeelde. Maar er kan ook een beroep op hen worden gedaan voor een gedeeltelijke begeleiding. Aan hulp en advies van vertrouwenspersonen of coördinator van Meldpunt SMPR zijn geen kosten verbonden.

Bewijslast

De benadeelde en haar begeleider moeten er rekening mee houden dat zowel in ons staatsrecht als in ons kerkrecht de bewijslast bij de klager ligt. Zeker bij een ontkennende verdachte is het daarom belangrijk om goed na te gaan of er bewijzen (getuigen, brieven e.d.) zijn.

Wanneer er mogelijke getuigen zijn (wat zij precies hebben gezien, welke conclusies zij daaruit hebben getrokken en wat zij zich daarvan nog herinneren, kan afwijken van wat de benadeelde verwacht), kan dat een argument zijn om aangifte

bij de politie de voorkeur te geven boven een kerkelijke procedure. De politie heeft namelijk veel meer mogelijkheden om aan onderzoek te doen dan een kerkelijke commissie. Eventueel kan na een strafrechtelijke procedure nog een kerkelijke worden aangegaan. Zie hiervoor ook de volgende hoofdstukken.

Overigens willen we niet stellen dat men bij gebrek aan bewijs zou moeten afzien van een klacht. Voor sommige benadeelden is het goed geweest hun stem duidelijk te verheffen, ook al kon hun klacht niet bewezen worden. Deze overwegingen dienen echter wel onderdeel van de voorbereiding op een klacht te zijn. En tijdens de procedure dienen zij regelmatig opnieuw tegen het licht gehouden te worden.

Lange adem

Het aangaan van een klachtenprocedure is een langdurige en vaak buitengewoon pijnlijke kwestie. Het kan voor een klaagster schokkend zijn om de uitvluchten en vaak ook beschuldigingen van de aangeklaagde te moeten horen. Het is een kwestie van lange adem om maanden, en soms jarenlang, op een uitspraak te moeten wachten. De teleurstelling kan groot zijn wanneer de klacht niet bewezen wordt geacht of wanneer een straf veel lager uitvalt dan verwacht.

Het hoort bij de voorbereiding om samen na te gaan welke bronnen van kracht de klaagster kan aanboren om het vol te houden. Een van die bronnen van kracht is vaak het gegeven dat de benadeelde zich niet langer druk maakt om wat er rond haar misbruiker gebeurt, maar dat zij weer in staat is om zich op zichzelf te concentreren, dat zij tevreden durft te zijn met haar

eigen opstelling. Het is belangrijk dat haar begeleider oog heeft voor een dergelijke groei, zodat hij haar kan helpen om zulke veranderingen te zien en te verwoorden.

Bij alle keuzen die gemaakt worden, geldt voor een begeleider: vraag de benadeelde welke steun zij van jou verwacht. Wees open naar haar over wat jou zwaar valt. Durf het tijdig te melden wanneer bepaalde stappen voor jou niet haalbaar zijn, bijvoorbeeld omdat je daarmee tegenstrijdige belangen zou moeten behartigen. Wanneer je zoiets duidelijk aan de orde stelt, is er altijd een oplossing te vinden die goed is voor alle partijen. De ervaring leert helaas dat sommige begeleiders de begeleiding stilzwijgend op een lager pitje zetten wanneer bepaalde stappen voor hen niet haalbaar zijn. Dit laatste is voor een benadeelde bijzonder schadelijk, omdat zij zich dan opnieuw verraden voelt. Daarom: overleg samen over een goed alternatief, bijvoorbeeld tijdige overdracht aan een vertrouwenspersoon van Meldpunt SMPR. En vraag ook, zeker wanneer je aarzelt, tijdig advies. De coördinator van Meldpunt SMPR is altijd bereid om zich samen met jou of samen met jou en de benadeelde over begeleidingsvragen te buigen.

Praktisch

De folders 'Handreiking voor benadeelden' en 'Klachtenbehandeling bij misbruik in pastorale en gezagsrelaties' bevatten informatie over de klachtenprocedure bij de Protestantse Kerk. De folders vind je op protestantsekerk.nl en smpr.nl. Daar staan ook de klachtenprocedures van de andere bij Meldpunt SMPR aangesloten kerkgenootschappen.

9. De strafrechtelijke procedure

Joke Kappner en Lenny van den Brink-'t Hart

Bij een strafrechtelijke procedure gaat het over delicten, zaken die in het Wetboek van Strafrecht verboden zijn. Seks met pastoranten wordt in dat wetboek verboden. Daar kijkt de rechter naar, en veel minder naar manipulaties, intimidaties, kleineringen. Ook al hebben die soms veel meer pijn gedaan, kleineren is geen misdrijf.²⁴

Op rijksoverheid.nl staan brochures over de rechtspraak in Nederland.

Langdurig proces

Strikt genomen is het strafrecht een zaak tussen de overheid en iemand die de wetten van die overheid heeft overtreden. Iemand die aangifte doet, meldt dat een ander de wet heeft overtreden en met welke feiten dat te bewijzen valt. Daarna handelt de rechterlijke macht de zaak met de aangeklaagde af. Gelukkig is er de laatste jaren meer erkenning voor slachtoffers gekomen. Zo mag het slachtoffer geleden schade (zowel materieel als immaterieel, mits eenvoudig te bewijzen) inbrengen in het strafproces. Ook is het een slachtoffer soms toegestaan om tijdens de rechtszitting het woord te voeren. Het strafrecht kent een beperkt aantal straffen: geldboete, taakstraf, gevangenisstraf, therapie. Soms wordt een voorlopige straf opgelegd: als de aangeklaagde nogmaals in de fout gaat, wordt de straf naast die voor het dan begane misdrijf effectief. Voor een strafrechtelijke procedure is een advocaat niet verplicht; politie en justitie onderzoeken of de aangifte bewezen kan worden. Een strafrechtelijke procedure kan vaak jaren duren, wat zowel voor het slachtoffer als voor de aangeklaagde belastend is.

Informatief gesprek

Bij de afweging om wel of geen aangifte te doen, kan het helpen bij de politie een informatief gesprek aan te vragen. Als regel gebeurt dat in de plaats waar het misdrijf heeft plaatsgevonden. Vraag naar de afdeling zedenzaken. Zedenrechercheurs vragen de benadeelde wat er is gebeurd en kunnen op sommige feiten

doorvragen. Zo kan beoordeeld worden of wat er is gebeurd ook volgens de wet strafbaar is. De zedenrechercheurs geven de informatie die kan helpen bij de beslissing wel of geen aangifte te doen. De benadeelde beslist zelf of zij aangifte of een melding doet, of het hierbij laat.

Melding of aangifte?

Als de politie heeft vastgesteld dat wat er is gebeurd vrijwel zeker strafbaar is, kan de benadeelde aangifte doen. Zij kan ook alsnog besluiten om alleen een melding te doen. Na een aangifte begint de politie een strafrechtelijk onderzoek. Na een melding gebeurt dit niet automatisch. De melding wordt tien jaar bewaard. Als de politie bijvoorbeeld meer meldingen over deze persoon krijgt, kan de politie alsnog een onderzoek starten. Wie een melding heeft gedaan, kan altijd besluiten om die melding om te zetten in een aangifte. Dat kan bijvoorbeeld vanwege de reactie van de aangeklaagde of omdat er meer klachten tegen hem blijken te zijn. Of omdat de klaagster eraan toe is. Het doen van aangifte is zwaar. Alle dingen die zo veel pijn hebben gedaan, moeten opnieuw verteld worden. En de politie vraagt door, wil meer details horen. Daardoor lijkt het vaak alsof men een klaagster niet gelooft. Het gaat de politie echter om details die mogelijk tot bewijs kunnen leiden. Juist om de zwaarte van een aangifte is het verstandig dat de klaagster er van tevoren over nadenkt of zij een vertrouwd iemand mee wil nemen. Aan de predikant-begeleider is het om af te wegen of zij/hij die vertrouwde persoon zou kunnen en willen zijn.

Bewijsvoering

Een groot voordeel van de strafrechtelijke procedure is dat politie en justitie onderzoek doen om tot een goede bewijsvoering te komen. In een civiele of kerkrechtelijke procedure sta je praktisch alleen voor die klus. Daardoor gebeurt het wel dat misbruikten eerst een strafrechtelijke procedure aangaan om, wanneer het bewijs geleverd is, een civiele of kerkelijke procedure aan te spannen. Ondanks alle

---

24. In de kerkelijke procedure wordt dit wel meegenomen, omdat dergelijk gedrag niet past bij het ambt.

onderzoek door politie en justitie is het vaak moeilijk om in zedenzaken tot een sluitend bewijs te komen. Er waren immers bijna nooit getuigen bij.

Wanneer justitie van mening is dat een klacht niet te bewijzen valt, kan een aangifte geseponneerd worden. Dat wil zeggen: er wordt niet tot vervolging van de aangeklaagde overgegaan. Een klagster krijgt daarvan altijd bericht, vaak met het aanbod voor een toelichtend gesprek met de officier van justitie. Ook heeft zij het recht om tegen deze beslissing een klacht in te dienen bij het Gerechtshof.

Wanneer er wel vervolging plaatsvindt en de uitspraak is onbevredigend voor een klagster bestaat eveneens de mogelijkheid om daarover te praten met de officier van justitie. Een klagster kan niet zelf in hoger beroep gaan (strafrecht is immers een zaak tussen de aangeklaagde en de overheid). Daarover beslist de officier van justitie.

Om slachtoffers van misdrijven beter van dienst te kunnen zijn, heeft het Ministerie van Justitie Slachtofferhulp Nederland in het leven geroepen. Op de bureaus Slachtofferhulp werken vrijwilligers die geschoold zijn in de gang van zaken rond een strafprocedure, de mogelijkheden tot het verhalen van schade en de emotionele verwerking van traumatische gebeurtenissen. Slachtoffers van misdrijven kunnen er zowel terecht voor een eenmalig advies als voor langdurige begeleiding.

Afspraken maken en grenzen stellen

Voor jou als pastor, betrokken bij de begeleiding van een slachtoffer van seksueel misbruik in een pastorale relatie, is het wenselijk dat je duidelijke afspraken met haar maakt over wat je te bieden hebt en wat de grenzen daarin zijn.

Stel jezelf in ieder geval de volgende kritische vragen:

- Ben ik voldoende op de hoogte van de wijze waarop de verwerking van traumatische gebeurtenissen verloopt?
- Ben ik voldoende op de hoogte van de mogelijkheden die het kerkelijk recht, het strafrecht en het civiel recht bieden, evenals van de negatieve kanten en risico's ervan, om de misbruikte te kunnen helpen bij haar keuze om al of niet te klagen?
- Hoe zorg ik ervoor dat de misbruikte gedurende de gehele periode van de procedure voldoende deskundige en adequate begeleiding heeft?
- Ken ik de mogelijkheden om iets aan schadeverhaal te doen?
- Weet ik waar ik zelf goede informatie kan krijgen?
- Ken ik in deze zaken de verwijzingsmogelijkheden?

Bespreek op grond van de uitkomst van bovenstaande vragen uw hulpaanbod met de misbruikte. En wees zo duidelijk mogelijk over uw grenzen. Een misbruikte zit niet op een nieuwe teleurstelling te wachten.

10. De civielrechtelijke procedure

Denise Dijk en Sylvia van Delden

De predikant-begeleider kan te maken krijgen met een pastorant die een (of meer) juridische procedure aanspant. Uiteraard is het niet de taak van de predikant de rol van advocaat of juridisch adviseur op zich te nemen. Toch is het wel handig als de predikant iets weet van de gang van juridische zaken. In voorgaande hoofdstukken wordt de predikant-begeleider gewezen op haken en ogen bij de (voorbereiding op en) begeleiding bij kerkelijke en strafrechtelijke procedures. Iemand kan ook een civiele procedure aanspannen, waarin zij/hij de dader aansprakelijk stelt voor de geleden schade. Dit kan in plaats van een klachtenprocedure binnen de kerk of aangifte doen bij de politie. Ook na afloop van een dergelijke procedure kan alsnog een civiele procedure gestart worden. De kerkelijke of strafrechter bepaalt of seksueel misbruik bewezen kan worden. De civiele rechter bepaalt of het aannemelijk is dat de ene mens de andere schade berokkend heeft. De rechter doet geen uitspraak over het al dan niet plaatsvinden van seksueel geweld, maar alleen over de al dan niet opgelopen schade. In een civiele procedure wordt men bijgestaan door een advocaat. Het is aan te raden een advocaat te zoeken die ervaring heeft met seksueel misbruik, bij voorkeur een advocaat die ook iets afweet van het kerkelijk leven. Advocaten hebben het belang van hun cliënten op het oog, maar in een en dezelfde situatie kunnen verschillende mensen belangen anders inschatten. De predikant-begeleider is niet overbodig geworden wanneer een advocaat wordt ingeschakeld.

Enkele essentiële verschillen tussen een strafzaak en een civiele zaak

- In een strafzaak gaat het om een misdaad die wettig en overtuigend bewezen moet worden; in een civiele zaak gaat het om een onrechtmatige daad die aannemelijk gemaakt moet worden.
- In een strafzaak gaat het tussen de officier van justitie en de aangeklaagde, het slachtoffer is slechts getuige; in een civiele zaak gaat het tussen 'slachtoffer' en 'dader'. Omdat we niet op voorhand ervan uit mogen gaan dat er daadwerkelijk sprake is van seksueel misbruik, is het beter niet over slachtoffer en dader te spreken, maar over 'eiser' en 'gedaagde'.
- In een strafzaak zijn de kosten voor het openbaar ministerie; in een civiele zaak voor de betrokken partijen. De rechter kan de eiser of de gedaagde veroordelen tot het betalen

van de kosten. In elk geval moet de eiser zelf een advocaat inschakelen en betalen. Ook als de gedaagde de kosten van de rechtszaak moet betalen, zijn de kosten voor de eigen advocaat voor rekening van de eiser.

Wanneer kan de eiser schadevergoeding krijgen

1. Als aannemelijk wordt dat de gedaagde een onrechtmatige daad heeft gepleegd.
2. Als die onrechtmatige daad ook aan de gedaagde kan worden toegerekend.
3. Als er schade is.
4. Als er een oorzakelijk verband is tussen de onrechtmatige daad en de schade.

Ad 1

Als er een uitspraak is van een strafrechter of een kerkelijk rechter dat er seksueel misbruik is gepleegd, is daarmee aannemelijk gemaakt dat de gedaagde een onrechtmatige daad heeft gepleegd. Is zo'n uitspraak er niet en ontkent de gedaagde het seksueel misbruik (dat zal meestal zo zijn), dan wordt het voor de eiser moeilijk dit te bewijzen. Meestal zijn er geen getuigen, het gaat om het woord van de een tegen het woord van de ander. Harde bewijzen zijn er meestal niet.

De rechter kijkt of er ten tijde van het misbruik:

- gesprekken zijn geweest met anderen over het misbruik (bijvoorbeeld een vriendin of een vertrouwenspersoon);
- een dagboek is bijgehouden waarin over het misbruik is geschreven;
- brieven zijn geschreven waarin het misbruik is genoemd;
- anderen vergelijkbare ervaringen hadden met de gedaagde;
- plotselinge en onverklaarbare gedragsveranderingen waren. (Dit laatste speelt vooral als het gaat om misbruik van kinderen.)

De rechter kijkt ook naar de situatie na het misbruik:

- Is er therapie gevolgd; met welke hulpvraag?
- Wanneer is er voor het eerst over misbruik gesproken en hoe ging dat?
- Is de veronderstelde dader aangesproken op het misbruik en hoe ging dat?

Ad 4

Het is algemeen bekend dat seksueel misbruik bepaalde schade kan veroorzaken. Als in een bepaalde zaak vaststaat dat er een onrechtmatige daad is gepleegd én dat bepaalde schade aanwezig is, dan wordt de relatie tussen die twee aangenomen. Die hoeft niet in ieder individueel geval apart bewezen te worden.

Waaruit kan de schade bestaan?

Schade bestaat uit materiële en immateriële schade, oftewel: vermogensschade en smartengeld. De materiële schade is deels aanwijsbaar en te berekenen, de immateriële schade is dat niet. De materiële schade kan bestaan uit:

- therapiekosten;
- reiskosten die samenhangen met therapie of procedure;
- verblijfkosten voor tijdelijk verblijf elders;
- extra telefoon- en portokosten (een geschat bedrag);
- kosten van deskundigen, advocaat, procedure enz.

Minder duidelijk te berekenen materiële schade kan bestaan uit:

- verhuiskosten;
- opleidingschade;
- verlies aan arbeidsvermogen/gederfde inkomsten uit arbeid.

Het is niet altijd goed mogelijk om aan te tonen dat deze kosten een rechtstreeks gevolg van de onrechtmatige daad (het misbruik) zijn of hoe hoog de schade kan oplopen. Nog moeilijker is dat voor *immateriële* schade: leed kent geen prijs, toch zal een bepaald bedrag worden geschat voor het smartengeld.

Verjaringstermijn

Het civiele recht kent een veel kortere verjaringstermijn dan het strafrecht. De verjaringstermijn voor een onrechtmatige daad is vijf jaar. In situaties van seksueel misbruik is dat kort: veel slachtoffers hebben lange tijd nodig voor ze met het misbruik naar buiten durven komen. *Maar*: de verjaringstermijn gaat pas in vanaf het moment dat het slachtoffer op de hoogte is van de identiteit van de dader én van het oorzakelijk verband tussen de ervaren schade en het misbruik.

In situaties van seksueel misbruik binnen een pastorale of gezagsrelatie zal de identiteit van de dader (bijna) altijd bekend zijn. Maar het kan soms jaren duren voor iemand de geleden smart en schade in verband brengt met het misbruik. Pas vanaf dat moment gaat de verjaringstermijn van vijf jaar in. Het is niet

altijd eenvoudig om dat moment aan te wijzen. De rechter zal bijvoorbeeld kijken naar het moment dat iemand zelf in een therapie die relatie gelegd heeft.

Dit betekent niet dat schade ten gevolg van seksueel misbruik altijd geclaimd kan worden. Er geldt een absolute verjaringstermijn van twintig jaar. Komt iemand na 21 jaar op overtuigende wijze achter het verband tussen misbruik en schade, dan is er wettelijk geen recht meer op schadevergoeding.

De feitelijke gang van zaken

Een schadeclaim indienen gaat via een bodemprocedure. Die verloopt geheel schriftelijk. De rechter streeft naar een schikking. Een schikking houdt in dat beide partijen alsnog tot een overeenstemming komen. Lukt dit niet, dan volgt een besloten rechtszitting waarin beide partijen hun zaak kunnen toelichten. De rechter probeert in deze zitting alsnog tot een schikking te komen. Lukt ook dat niet, dan krijgen partijen bewijsopdrachten. Meestal betekent dit dat er deskundigen worden ingeschakeld. Uiteindelijk komt er een vonnis. Dit alles kan lang duren. Tot een jaar in zaken waar geen externe deskundigen worden ingeschakeld, tot wel drie jaar als er wel deskundigen ingeschakeld worden. Dan is er nog de mogelijkheid van hoger beroep.

Al die tijd zijn er wel kosten, maar geen schadevergoeding. In een kort geding kan een voorschot op de schadevergoeding worden gevorderd. Een kort geding is een snelle procedure: meestal is er binnen een maand een zitting en binnen twee weken een uitspraak. In het kort geding bepaalt de rechter of er een voorschot betaald moet worden. De behandeling van de schadeclaim vindt vervolgens plaats in de bodemprocedure. Als de uiteindelijke schadevergoeding lager uitvalt dan het voorschot, moet de eiser het resterende bedrag weer teruggeven. Overigens gebeurt dat niet vaak.

Wat betekent een schikking voor een slachtoffer?

Nadrukkelijk moet gezegd worden dat slachtoffers in een civiele procedure nooit de erkenning krijgen dat er seksueel misbruik is gepleegd. Niet van de dader en niet van de rechter. In het gunstigste geval komt er een uitspraak dat er schade is toegebracht. Het is ook mogelijk dat er wel geschikt wordt (dus dat de gedaagde een bepaald bedrag betaalt), maar dat de gedaagde laat vastleggen dat hij 'onder protest betaalt'. Met dit protest geeft hij aan dat hij de onrechtmatige daad niet erkent. Dat is voor slachtoffers vaak buitengewoon pijnlijk.

Tot slot

Zoals bij alle juridische procedures geldt ook voor een civiele procedure dat de betrokkene van tevoren goed moet afwegen wat zij of hij wil bereiken en of dat met deze procedure

mogelijk is. Ook moeten de emotionele belasting en de mogelijke uitkomst afgewogen worden. Om een pastoraat hierbij te kunnen helpen, heeft de predikant-begeleider enig zicht nodig op wat betrokkene te wachten staat. Daarin probeert dit hoofdstuk te voorzien.

Literatuur

- Balk-Van Rossum, A.W., *De rol van godsbeelden in de levensverhalen van vrouwen met een incestervaring*, Ede, Printservice, 2017.
- Berg-Seiffert, C.C.L.H. van den, *Ik sta erbuiten – maar ik sta wel te kijken. De relationele dynamiek in geloofsgemeenschappen na seksuele grensoverschrijding in een pastorale relatie vanuit het perspectief van primaire slachtoffers*, Boekencentrum, Zoetermeer, 2015.
- Dam, Gideon van, en Marjo Eitjes, *Een pastor moet je toch kunnen vertrouwen*, Meinema, Zoetermeer, 1994.
- Dijk, J.J.M. van, *Slachtoffers als zondebokken: over de dubbelhartige bejegening van gedupeerden van misdrijven in de westerse cultuur*, Maklu Uitgevers, Apeldoorn, 2008.
- Fortune, Marie M., *Is nothing sacred? The story of a pastor, the women he sexually abused and the congregation he nearly destroyed*.
- Ganzevoort, dr. R. Ruard, *Reconstructies. Praktisch-theologisch onderzoek naar de verhalen van mannen over seksueel misbruik en geloof*, Kok, Kampen, 2001.
- Ganzevoort, dr. R. Ruard e.a., *Geschonden vertrouwen, seksueel misbruik in een religieuze context*, KSGV, Tilburg, 2013.
- Ganzevoort, dr. R. Ruard en drs. Alexander L. Veerman, *Geschonden lichaam. Pastorale gids voor gemeenten die geconfronteerd worden met seksueel geweld*, Boekencentrum, Zoetermeer, 2000.
ruardganzevoort.nl/pdf/2000_Geschonden_lichaam.pdf
- Hansen-Couturier, M.C., *Vergeef ons onze schuld, zoals ook wij anderen hun schuld vergeven? Een feministisch-theologisch onderzoek naar de (on)mogelijkheid van vergeving bij seksueel misbruik in pastorale relaties*, Masterthesis PThU, 2017.
- Herman, Judith Lewis, *Trauma en herstel. De gevolgen van geweld – van mishandeling thuis tot politiek geweld*, Wereldbibliotheek, Amsterdam, 1993.
- Rutter, Peter, *Er zijn grenzen! Over seks als machtsmisbruik van hulpverleners met hun vrouwelijke cliënten*, Het Spectrum, Utrecht, 1990.
- Veerman, Alexander, *Ontredderd. Het proces in de kerkenraad als de predikant seksueel misbruik heeft gepleegd*, Boekencentrum, Zoetermeer, 2005.
- Zomer, Sigrid, *Tot ik weer vliegen kon ... Een verhaal van seksueel misbruik door een pastor*. Kok, Kampen, 2004.

Links

- smpr.nl
- vpsg.nl
- huiselijkgeweld.nl
- seksueelgeweld.nl
- movisie.nl
- protestantsekerk.nl/veilige gemeente
- veiligekerk.nl

Kerkelijke regelgeving kun je vinden op de website van het betreffende kerkgenootschap. Zo nodig kun je hiervoor ook terecht op smpr.nl.

Over de auteurs

Jodien van Ark werkte tot haar pensionering als docent agogische vakken aan het Theologisch Seminarium van de Protestantse Theologische Universiteit (PThU). Ze is freelance trainer, procesbegeleider en coach. Zij was tot 2016 gemeentebegeleider bij situaties van seksueel misbruik.

Lenny van den Brink't Hart werkte tot haar pensionering in 2020 als coördinator van Meldpunt SMPR. Zij ondersteunde de vertrouwenspersonen, de gemeentebegeleiders en het interkerkelijk bestuurlijk overleg. Bij de Protestantse Kerk werkte zij als specialist Veilige gemeente.

Sylvia van Delden is theoloog en voormalig coördinator Meldpunt SMPR. Zij heeft de basis gelegd voor het werk van Meldpunt SMPR. In 2021 ging zij met pensioen.

Joke Kappner was werkzaam in het lager onderwijs en als vrijwilliger in diverse functies op het raakvlak van kerk en maatschappij. Na een persoonlijke ervaring van seksueel misbruik in een pastorale relatie stond zij aan de wieg van het veelomvattende werk rond Meldpunt SMPR. Zij heeft vijftien jaar als vertrouwenspersoon voor misbruikten gewerkt.

Hanneke Meulink-Korf, theoloog en contextueel therapeut, werkte tot haar pensionering als universitair docent bij de Universiteit van Amsterdam en aan de PThU. Ze maakte geruime tijd deel uit van het bestuurlijk overleg Meldpunt SMPR. Ze is betrokken bij aan het onderwerp gerelateerd onderzoek.

Judith van der Werf is pastoraal counselor bij de stichting VPSG te Haarlem, geestelijk begeleider en analytisch tekentherapeut. Zij was als IKON-pastor bestuurslid van SMPR (1992-2001) en tot 2013 betrokken bij Meldpunt SMPR bij het IKON-pastoraat. Ze schreef diverse artikelen over seksueel misbruik in pastorale relaties. Ze is emeritus predikant in de Protestantse Kerk in Nederland.

Uitgave van Meldpunt SMPR
Postbus 6028
3503 PA Utrecht
tel. (030) 303 85 90
info@smpr.nl; smpr.nl

In Meldpunt SMPR werken samen: Protestantse Kerk in Nederland, Bond van Vrije Evangelische Gemeenten in Nederland, Oud-Katholieke Kerk in Nederland, Remonstrantse Broederschap, Doopsgezinde Broederschap, Evangelische Broedergemeente, Apostolisch Genootschap, Zevende-dags Adventisten, Leger des Heils.

geactualiseerde uitgave, voorjaar 2022